

Зборник Београдске отворене школе

Collection of Essays of the Belgrade Open School

Број XVI

Студентски радови
Генерација 2011/2012

No XVI

Students Essays
Generation 2011/2012

Б( )Ш Београдска
отворена
школа

Б( )S Belgrade
Open
School

ZBORNIK
BEOGRADSKE OTVORENE ŠKOLE

RADOVI STUDENATA
ODELJENJA ZA NAPREDNE DODIPLOMSKE STUDIJE
GENERACIJA 2011/2012

COLLECTION OF ESSAYS
DEPARTMENT FOR ADVANCED
UNDERGRADUATE STUDIES
OF THE BELGRADE OPEN SCHOOL

STUDENTS' ESSAYS
GENERATION 2011/2012

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Beograd, Masarikova 5, Palata Beograd, XVI sprat
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Elektronska pošta: bos@bos.rs
<http://www.bos.rs>
<http://www.facebook.com/bos.rs>

Za izdavača

Vesna Đukić

Urednik

Marinko Vučinić

Tehnički urednik

Nikola Stevanović

ISBN

Ocene iznesene u radovima predstavljaju lični stav autora i autorki i ne izražavaju
mišljenja Beogradske otvorene škole

ZBORNIK
BEOGRADSKE OTVORENE ŠKOLE

RADOVI STUDENATA
ODELJENJA ZA NAPREDNE DODIPLOMSKE STUDIJE
GENERACIJA 2011/2012

COLLECTION OF ESSAYS
OF THE BELGRADE OPEN SCHOOL

STUDENTS' ESSAYS
DEPARTMENT FOR ADVANCED
UNDERGRADUATE STUDIES
GENERATION 2011/2012

Beograd
Belgrade
2012

SADRŽAJ ∞ CONTENTS

Predgovor	7
-----------------	---

XIX Generacija

<i>Dario Govedarović</i> Ekonomija znanja, inovacije i privredni ciklusi	9
---	---

<i>Đorđe Petrović</i> Application of IT in better governance Case study: Accession of Republic of Serbia to Open Government Partnership initiative.....	27
--	----

<i>Jakov Bojović</i> Kakvo nam obrazovanje treba za demokratiju?	43
---	----

<i>Verica Kugić</i> Uloga podmladaka političkih stranaka u izornoj kampanji.....	53
---	----

<i>Jelena Nogulović</i> Savremeni odnosi Republike Srbije i Republike Hrvatske kroz analizu graničnog spora u Podunavlju.....	71
---	----

<i>Tamara Branković</i> Multikulturalizam između politike i realnosti: analiza položaja pojedinca u Novom Pazaru	87
--	----

<i>Tamara Biljman</i> Kratki pregled kvazinaučnog pokušaja pravdanja zločina Eugenika i njena recepcija u srpskim naučnim krugovima.....	97
--	----

<i>Stevan Tatalović</i> Skvotiranje napuštenih vojnih objekata i njihova transformacija u duštvene centre	107
---	-----

<i>Jelena Vuk</i> Primena komunikacije Roadmap 2050.	121
--	-----

PREDGOVOR

Zbornik radova studenata BOŠ-a uvek daje veliki doprinos otvorenosti i inovativnosti u delovanju naše organizacije koja se bavi dodatnim obrazovanjem. Ta otvorenost i inovativnost daju toliko potrebnu dinamiku u stvaranju posebne i kvalitetne intelektualne zajednice koja se neprestano stvara i obnavlja u Beogradskoj otvorenoj školi. Ovi radovi pokazuju da naši studenti slede svoj posebni generacijski izraz i shvatanje vremena u kome žive, ali se bave i i izuzetno važnim i savremenim temama koje se neprestano otvaraju u našem izazovnom i burnom vremenu velikih civilizacijskih i političkih promena. Posebno je zanimljivo što ovi radovi pored svoje jasne tematske određenosti otvaraju i mnoga pitanja koja su u žiži naše ukupne javnosti. To im daje toliko potrebnu aktuelnost ali i svežinu u pristupu i načinu prezentacije teme. To je veoma ohrabrujuće jer upravo negira već uvreženeo mišljenje da mladi ljudi danas nisu ozbiljno zainteresovani za najznačajnija društvena, socijalna, medijska, naučna i kulturna pitanja. I sami naslovi studentskih radova mogu biti potvrda ovakve orijentacije u tumačenju sveta u kome mi danas živimo – *Ekonomija znanja, inovacije i privredni ciklusi, Application of IT in better governance – Case study: Accession of Republic of Serbia to Open Government Partnership initiative, Kakvo nam obrazovanje treba za demokratiju?, Savremeni odnosi Republike Srbije i Republike Hrvatske kroz analizu graničnog spora u Podunavlju, Skvotiranje napuštenih vojnih objekata i njihova transformacija u duštvene centre, Kratki pregled kvazinaučnog pokušaja pravdanja zločina – Eugenika i njena recepcija u srpskim naučnim krugovima, Multikulturalizam između politike i realnosti: analiza položaja pojedinca u Novom Pazaru, Uloga podmladaka političkih stranaka u izbornoj kampanji, Primena komunikacije Roadmap 2050.*

Marinko Vučinić

ZBORNIK
BEOGRADSKE OTVORENE ŠKOLE

RADOVI STUDENATA
ODELJENJA ZA NAPREDNE DODIPLOMSKE
STUDIJE
GENERACIJA 2011/2012

COLLECTION OF ESSAYS

STUDENTS' ESSAYS
DEPARTMENT FOR ADVANCED
UNDERGRADUATE STUDIES
OF THE BELGRADE OPEN SCHOOL
GENERATION 2011/2012

Dario Govedarović

Tutor: Prof. Dr. Siniša Zarić

Organizacija: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

EKONOMIJA ZNANJA, INOVACIJE I PRIVREDNI CIKLUSI

1. Uvod

Ljudski rod, suštinski se odlikuje sklonošću da izmišlja, pronalazi, dok je sam taj čin invencije često praćen snažnim uzletom ljudske civilizacije. U prvom delu, pokušaću da se osvrnem na ulogu znanja u razvoju ljudske civilizacije, koji su bili njegovi pojavni oblici i šta je to predstavljalo ključni trenutak kada je znanje prestalo da bude jedna nasumična i nezapažena pojava i postalo sastavni deo industrijskog razvoja, dalje ću analizirati način na koji funkcioniše tržište ideja, da bi na kraju videli kakve su implikacije gore pomenutog na globalnom nivou, a sve to u okviru Šumpeterove teorije privrednih ciklusa.

Ekonomija znanja je termin koji se odnosi kako na ekonomiju usmerenu na proizvodnju i rukovođenje znanjem suočenu sa ekonomskim ograničenjima, tako i na ekonomiju zasnovanu na znanju. Ovo drugo značenje, inače češće u upotrebi, upućuje na upotrebu tehnoloških znanja (kao što je naučno inženjerstvo) u cilju stvaranja ekonomskih koristi i novih radnih mesta. Ovaj naziv uveden je od strane Pitera Drakera kao naslov 12 poglavlja njegove knjige „Doba diskontinuiteta”, sa fusnotom u tekstu, koju Draker posvećuje ideji ekonomiste Frika Mahlupa i njegovom konceptu „naučnog menadžmenta”¹. U ekonomiji zasnovanoj na znanju ključne elemente, kamene temeljce zapravo, čine inovacije i invencije, kao i brzina njihovog opticanja, tj. da li su sistematizovane, rutinizirane ili pak iznenađujuće i ne tako česte.

Neophodno je dati par uvodnih napomena. Naime, kada govorimo o invenciji, pre svega je posmatramo kao proces razvoja i sprovođenja nezavisnog istraživanja, eksperimenta ili mentalne aktivnosti, nečega što je korisno i što do sada nije predstavljalo deo poznatog ili postojećeg. Međutim, invencija se zadržava samo na tome, odnosno, ona još uvek ne predstavlja

---

¹ Peter Drucker (1969). The Age of Discontinuity

nešto opšte prihvaćeno, nešto što je doživelo tržišni uspeh. Drugim rečima, ono što predstavlja vrednost za vlasnika, ne mora nužno predstavljati i tržišno potvrđenu činjenicu. Ovo je ujedno i ključna pretpostavka, jer upravo to širenje i prihvatanje novog načina proizvodnje ili novog proizvoda ono što invenciju razlikuje od inovacije. Stoga, možemo zaključiti da društvo stiče korist od inovacija, a ne od samih invencija, dok često postoji značajan vremenski jaz između invencije i inovacije. Termin izum, onako kako ga danas razumemo, ušao je u upotrebu u 15. veku. Činjenica da prvi slučaj upotrebe ovog termina svoje korene vuče još iz doba Renesanse, a da se njegova upotreba dodatno ubrzala i ustalila tokom perioda Prosvetljenja, sigurno nije iznenađujuća, kako invencija i socijalizacija iste u velikoj meri zavise od brzine širenje znanja povezanog sa ovakvim intelektualnim pokretima. Prvi patentni zakoni se mogu naći još u Veneciji 1471. god². Vladaoci ove Republike uspostavili su politiku nagrađivanja ljudi koji su uveli novu tehnologiju u društvo odobravajući im desetogodišnji monopoli nad upotrebom te tehnologije.

Međutim, istorijsko poreklo invencija ima mnogo dublje korene. Invencija, ili ono što bi se moglo nazvati kulturom napretka i poboljšanja datiraju hiljadama godina unazad. Kultura unapređivanja i poboljšavanja proizvoda i procesa započinje premisom, da ljudska bica suštinski poseduju određenu vrstu kapaciteta, a verovatno i neku vrstu sklonosti da pitaju da li se određeni poslovi mogu uraditi na bolji način, brže, uz manje napora. Dobar deo ljudske istorije, ova kultura napretka, razvijala se slučajno, sporadično i neujednačeno. Osnovni koncepti kao što su točak, primitivni ručni alati, zemljoradnička oruđa, oružja, medicinska pomagala i unapređena upotreba novih materijala, tipično su bili rezultat veoma blagih poboljšanja nastalih metodom pokušaja i pogresaka, a koje Mokir naziva „jednozvučnim tehnikama“³ koje su retko, ako i ikad dovele do kontinuiranog i održivog napretka⁴. Epistemološka baza znanja bila je značajno ograničena, ukazujući da uslovi za sticanje i disperziju novih otkrića u društvu nisu bili dovoljno široki da bi se desila neka dublja promena. „Pre 1700. godine od prilike,“ on dodaje „tehnologija je bila svet koji je posedovao inženjerstvo bez mehanike, proizvodnju čelika bez metalurgije, farmerstvo bez poljoprivredne nauke, rudarstvo bez geologije i medicinsku praksu bez mikrobiologije i imunologije“. Neke stvari su mogle biti stavljenе u upotrebu putem pokušaja

2 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja“ str. 82.

3 Jednozvučne tehnike- tehnike koje nemaju odjeka tokom vremena i uticaja na dalje usavršavanje proizvoda i procesa.

4 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja“ str. 43.

i pogrešaka ili kao rezultat puke slučajnosti, dok su sistematični napredak i unapređenje bili mnogo teži.

2. Ekonomija znanja

Ovde ćemo se osvrnuti na dve široke kategorije praktičnog znanja koje mogu doprineti dobicima u ljudskom materijalnom blagostanju. Prva kategorija, propozicionalno znanje (tipa „šta” ili ono orijentisano ka otkriću) uključuje sva verovanja o prirodnim fenomenima i naučnim zakonitostima. Ova kategorija uključuje otkrića, od izolovanja jedinjenja i elemenata do znanja o strukturi lanca DNK. Druga kategorija, perceptivnog znanja (tipa „kako” ili usmerenog ka inovacijama), uključuje pronalaskeske ili set instrukcija koje formiraju tehnike. Ova kategorija uključuje sve od mehaničkih i metalurških poboljšanja u dizajnu aviona do tehnika genskih terapija i genetskog inženjeringa⁵. Ovakva struktura fundamentalna je za dublje razumevanje invencija, i korisnija je od uobičajene dihotomije nauke i tehnike, ili teoriskog i empiriskog znanja.

Proces povezivanja znanja tipa „šta” i znanja tipa „kako” podrazumeva aktivnost inoviranja. Propozicionalno znanje služi kao podrška za tehnike koje se primenjuju u odvijanju ekonomske proizvodnje, a ova funkcija mapiranja i spajanja sa perceptivnim znanjem predstavlja jedan od nejnehvatljivijih istorijskih fenomena, zbog ponekad čudnih i nepredvidivih načina na koje ove dve vrste znanja stupaju u interakciju, ili ne uspevaju u tome. U prošlosti, sudeći po Mokiru, helenističko znanje iz optike nije se prevelo u invenciju naočara ili durbina. Ovde se javlja još jedan, češći problem, ponekad, zapravo naše znanje je pogrešno (pogledajmo samo srednjovekovni proces lečenja puštanjem krvi) ili nekompletno (njutnovno viđenje univerzuma).

Ključ održanja ali i ubrzavanja stope napretka tokom vremena leži u ciklusu razmene povratnih informacija između ove dve vrste znanja. Nakon 1450. god., usledilo je dramatično povećanje informacija usmerenih ka otkriću. Poboljšani dizajn brodova vodio je ogromnom dobitku u propozicionalnom znanju, u formi mapa i pristupa novim materijalima. Ali najveći deo ekonomske dobiti iz ere geografskih otkrića može biti pripisan fascinantnom uzletu trgovine, pre nego invencija. Naime, trgovina je predstavljana odličan način za razmenu znanja, iskustava i ideja. Takođe, izum štamparske prese tokom XV veka, sigurno je predstavljao značajnu tačku preokreta u istoriji difuzije znanja, uzrokujući revoluciju u načinu na

---

5 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja” str. 48.

koji su informacije bile standardizovane i širene. Ali rezultirajuća dobit u preskriptivnom znanju i dalje je bila relativno mala, neuporedivo manja u odnosu na period posle Renesanse i Doba Otkrica koje je usledilo. Sporadične dobiti ovog perioda najčešće su dugovane otkrivanju novih prilika, greškama i uspesima, dobroj mehaničkoj intuiciji ili puštanju nečega u rad bez posedovanja znanja „zašto nesto radi“⁶. Na primer, ljudi su mogli praviti vino i pivo ne znajući da se šećer vrenjem pretvara u alkohol, ili čak da to uopšte čini. Epistemološka baza, baza koja sadrži spoznaju mogućnosti, korene nastaka i krajnje domete ljutskog saznanja, bila je drugim recima i dalje nedovoljno bogata da generiše samoodrživu kulturu kontinuiranog napretka i invencije. Patentni su odigrali značajnu ulogu u širenju ove baze. I dok su prvi patentni zakoni trenutno aktuelni u dobrom delu sveta svoje korene vuku iz Engleskog statuta o monopolima iz 1620. god.. Britanski parlament je zapravo govorio Kruni da ne može garantovati arbitarne monopole, osim u nekoliko specifičnih slučajeva. Jedan od tih slučajeva je onaj gde neko, pojedinac, uvede u Kraljevstvo novi i koristan proces, invenciju, ili proizvod. U tom slučaju, ograničen broj godina, statut glasi, Kruna može dati monopol tom pojedincu. Nakon što je ovaj period definisan, inicijalno kao dva puna perioda segrtovanja, monopol je davao inovatoru dovoljno vremena da obuči segrte kako bi putem proizvodnje i trgovine izum mogao postati rasprostranjen i stavljen na raspolaganje onima koji bi ga na najbolji način iskoristili, pothranjujući ovaj proces u budućem periodu. Zbog toga je početni period u Britaniji namenjen monopolu bio 14.godina⁷.

Moderno poimanje intelektualnog vlasništva potice iz ovih zakona, da bih ubrzo postalo vladajuće i preko okeana. Većina americkih Očeva Osnivača bili su inovatori i veliki poštovaoci inovativnog duha što je dalje rezultiralo uvođenjem ove vrste protekcije u americki ustav koji omogućava ograničeno vlasništvo nad patentom „prvom i pravom inovatoru“ novog proizvoda, procesa ili mašine. Kako je zaštita namenjena inovatorima bila poverena zakonima potpuno nove zemlje, čitavo poimanje napretka i poboljšanja je još jasnije definisano. Ono je sad postalo i pravna konstrukcija, a ne samo intelektualna.

Sam jezik i poimanje inovacije čini se da ima veliki uticaj na krajnji ishod poretka, a dokaz predstavlja kontrast između Engleskog i Francuskog načina definisanja patenta. U Engleskoj terminologiji, patentni su uvek označavani u

---

6 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja“ str. 48.

7 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja“ str. 106.

terminima poboljšanja dok su kod Francuza nove stvari bile vredne patenta ne zato što predstavljaju poboljšanje samo po sebi, već zato što približavaju proizvod savršenstvu, što je intelektualno zadivljujuć raskorak u odnosu na ne tako jasno definisanu anglo-američku ideju. Naime, sa jedne strane imamo tvrdnju da možemo poboljšavati nešto u nedogled, dok Francuskim diskursom, sa druge, preovladava nešto poput platonskog ideala i patent približava proizvod nekoj vrsti konačnog savršenstva. Možda ova razlika između Francuskog idealizma i Britanske praktičnosti pomaže, barem malo, da se objasni zašto su vatre industrijske revolucije zapaljene u Britaniji, a ne u Francuskoj. Francuzi su, beleži Mokir, bili lideri osamnestovekovne nauke, ali su upravo Britanci bili ti koji su iskoristili Francusko znanje u komercijalne svrhe. „Ukoliko bismo uprostiti stvari na intuitivni nivo”, sudeći po Mokiru „moglo bi se reći da je Francuska jačina bila u znanju tipa „šta”, a Britanska u onome tipa „kako” i da je upravo ta integrativna funkcija premostila kanal”⁸. Ipak, ovakva tvrdnja je možda je i suviše pretenciozna, kako su obe zemlje bile lideri u razvijanju obe vrste znanja tokom ovog perioda. Međutim, ne preterujemo kada kažemo da se proces preplitanja ove dve vrste znanja naprasno i trajno ubrzao sredinom 18. veka. „Virtuozni ciklus”, po Mokirovim rečima, odpočeo je oko 1750, vodeći ka fantastičnom uzletu. Još od ranije vladalo je mišljenje da je nauka sluga interesima inovatora, proizvođača i trgovaca. „Ključ industrijske revolucije je tehnologija, a tehnologija je znanje”⁹. Iz ovih razloga neophodno je naglasiti suštinsku ulogu znanja u stvaranju gotovo svakog procesa ili mašine unutar proizvodnih postrojenja.

Pojedinci koji su oličenje industrijskog prosvetljenja bili su odlični studenti i proizvođači znanja. Primer za to je parna mašina Dzejmsa Vata zasnovana je na njegovim studijama pritiska, pare i kondenzacije, a koja je vodila naredne pronalazače i inovatore ka novim otkrićima. Ovakva vrsta sinergije među inovacijama, pronalascima i poboljšanjima dovela je do zatvaranja kružnog ciklusa koji je sada bio u punom zamahu, rezultirajući kulturom održivih poboljšanja koje je i danas aktuelna.

Koreni evropskog ekonomskog rasta 18. i dobar deo 19. veka moraju biti posmatrani kako kroz svoju intelektuanu pozadinu tako i kroz ekonomsko okruženje. Dublja interakcija između različitih vrsta upotrebljivog znanja je podstaknuta Prosvetljenjem kao i institucionalnim reformama koje su sprečile da ekonomski rast postane žrtva predatorskih ili oportunističkih akcija, kako

---

8 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja” str. 140.

9 Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja” str. 144.

je to ranije bio slučaj. Ove reforme bile su podstaknute traženjem odgovora na pitanje šta pokreće predloženo poboljšanje napred? Moć! Nekada je ona intelektualna, nekada ekonomska, nekada vojna. Ponekad, moć je društvena vrednost sama po sebi, pogotovu ako se vezuje za rasu i pol. U mnogim slučajevima, grupe ili društva, koje su usvojile snažna nova poboljšanja sticala su prednost nad drugim grupama ili društvima, često stvarajući lomove, koji se mogu prevesti u ekonomsku i društvenu moć onih koji usvoje određena poboljšanja prvi. Imajući u vidu gore navedeno tokom vremena javila se potreba, pre svega od strane zakonodavaca da se ove promene stave pod kontrolu. Deo rešenja problema predstavljala je institucionalizacija istih, a što se ogledalo u uspostavljanju politike patenata, odnosno zaštite svojinskih prava nad idejama, omogućivši na taj način stvaranje tržišta ideja koje bi doprinelo boljoj koordinaciji između onih koji ideje nude i onih koji bi njihovom upotrebom mogli ostvariti korist. Patent je kao cena za korišćenje određene tehnologije, morao je obavljati sve one funkcije karakteristične za bilo koju drugu cenu. Morao je da odredi alokaciju ograničenih resursa, u našem slučaju ideje koja stoji iza tehnologije u upotrebi, da navede ponudu da odgovori zahtevima tražnje, da doprinese racionalnoj upotrebi ograničenih resursa (da tehnologiju koriste samo oni koji to čine na produktivan način), da podstakne promenu tražnje, da njegova visina bude implementirana u proizvodne planove novih proizvoda i usluga i da bude dovoljno motivišući za danje poduhvate.

Zanimljivo je tvrđenje da se Prosvetljenje zapravo javilo iz ranjive pozadine i specifičnog sticaja okolnosti: političke fragmentacije Evrope, koja je značila potiskivanje inovatora vladajućom ortodoksijom, zajedno sa intelektualnom koherentnošću koja se manifestovala u prelaznim republičkim spisima. Rezultirajuće tržište za ideje vodilo je ka konkurentnom miljeu u domenu intelektualne aktivnosti, u kome su koherentne i podržive ideje (ili one koje su tako delovale u to vreme) imale dosta šansi da uspeju, iako ovo nikada nije bilo predeterminisano.

3. Tržište ideja

Koncept konkurentnog tržišta ili tržišnog plasmana ideja, iako nije potpuno nov, retko je korišćen u ovom kontekstu. Često je upotrebljivan u kontekstu komercijalizacije ideja za konkretna tržišta intelektualnih vlasničkih prava. Ali čak i bez takvih svojinskih prava, oni koji dolaze do novih ideja idu ka tome da ih rašire u zamenu za manje opipljive, ali podjednako poželjne nagrade. Drugim rečima, ljudi sa novim idejama

povezuju se sa potencijanim kupcima i pokušavaju da ih ubede u korist njihovih ideja. Ideja kao takva jednostavno je jedna dobro definisana intelektualna jedinica koja je ili opis realnosti ili interpretacija iste, logički konstrukt, ili set instrukcija i preporuka. Transakcija, sa druge strane, može se odigrati na rukohvatu između individualaca koji se međusobno ne poznaju, često i putem socijalnih mreža, pogotovu putem licnog kontakta, dopisništva, i objavljivanja. Kupci odabiraju iz menija novih ideja, praveći darvinijanski proces veštačke selekcije. Ukoliko prodavac uspe da ubedi kupca, prodaja se odvija. Za prodavce ovo može značiti prodaju knjige ili predavanja, ali u celini ukupan dobitak prodaje ideje velikom broju kupaca vezan je za reputaciju i slavu često merenu takvim indikatorima kao što su broj citata ili pridobijenih studenata.

Tržište ideja predstavlja tržište visoko diferenciranog proizvoda. Šta više, u odnosu na standardna tržišta, prodavci su retko kompenzovani od strane samo kupaca, jer ideje i znanje ne predstavljaju rivalna dobra¹⁰, a često nisu ni ekskluzivna¹¹. Čak i kada su prodavci finansijski nagrađeni, retko postoji bilo kakva proporcija između društvene vrednosti njihovih doprinosa i njihove nadoknade. Kako bi približili različite elemente koji objašnjavaju dugoročnu istorijsku promenu, nagoveštaj visoko konkurentnog tržišta na kome su određene alokacije i krajnji rezultati postignuti putem decentralizovane i nekoordinisane akcije mnoštva individualaca, od kojih se svaki rukovodi sopstvenim interesom, od velike je pomoći. Drugim rečima, to je koncept koji može objasniti evoluciju intelektualnih entiteta, u terminima ponude novih ideja, tražnje za njima (kao rezultat njihovog uspeha da ubede kupce) i okruženja u kome se ova dva spajaju. Pitanja koje se tiču toga koje ideje su prodate i kupljene na ovom tržištu u srži su ekonomske istorije. Dobar deo evropskog ekonomskog uspeha bio je rezultat stvaranja novog znanja (inovacija) i njegovog širenja putem učenja i ubeđivanja. Ukoliko društvo zeli apsorbovati tehnologiju na sistematičan način u svom programu šumpeterijskog (na znanju zasnovanog) ekonomskog napretka, njegovi intelektualci moraju biti obuzeti prirodnim fenomenima i regularnostima koje se provlače kroz tehnike u upotrebi, da postavljaju pravu vrstu pitanja, i da se suzdržavaju od napuštanja nekih

---

10 Rivalitet predstavlja pojam vezan za potrošnju nekog dobra. Naime, korišćenje nekog proizvoda ili usluge od strane jednog ekonomskog aktera, onemogućava, tj. smanjuje stepen raspoloživosti ili količine tog dobra namenjene potrošnji drugog aktera.

11 Ekskluzivnost predstavlja mogućnost isključivanja iz potrošnje tj. korišćenja određenog dobra od strane vlasnika, čime se izbegava problem „besplatnog ručka”, koji je pogotovu karakterističan za javna dobra i fenomen „slepeg putnika” koji ih prati.

oblasti istrage. Drugim rečima, rast je tražio okruženje koje je stvorilo korisna znanja prave vrste. Ovo okruženje je dominiralo načinom na koji je tržište ideja funkcionisalo u ranoj modernoj Evropi.

Odakle su ideje koje su se povlačile kroz ekonomski rast 18. veka došle? Na najosnovnijem nivou, naravno, samo pojavljivanje novih ideja zavisilo je i od ekonomije. Komercijalna i urbana društva koje su mogla generisati višak preko nivoa dobara i usluga neophodnih za preživljavanje, u kome je značajan broj ljudi mogao da živi od svojih veština pre nego od puke zemljoradnje, bili su neophodni preduslovi za pojavu intelektualne inovacije ma koje vrste. Jedino društva koja su se izdigla izvan proste poljoprivredne reprodukcije mogla su da prijušte neophodan višak vremena i dokolice za stvaranje učenja. Ekonomije koje su prikupile dovoljno bogatstva kroz visoku poljoprivrednu proizvodnju ili trgovinu mogle su da imaju urbane centre i klasu nezemljoradnika koji su generisali novo znanje.

Učenje samo po sebi, međutim, bilo je nedovoljno da se generiše rast. Samo onda kada je učenje moglo da se transformiše u korisno znanje koje bi rezultiralo novim i poboljšanim načinima rada, postalo je i ekonomski značajno. Takođe, upotrebljivo znanje moglo je imati ekonomski uticaj putem inovacije, ukoliko bi određena institucionalna struktura nametnula okvir i set pravila koja bi ne samo poboljšala stvaranje takvog znanja, već takođe pomogla da se ono stavi na raspolaganje onima koji bi ga na najbolji način iskoristili.

Štaviše, da bi se ekonomski rast šumpeterijanskog tipa desio, bilo je neophodno prevazići primenjeni i praktični istraživački fokus. Da bi znanje postalo tehnološki produktivno i da bi uticalo na materijalno blagostanje, moralo je biti uključeno u širenje onoga što Mokir naziva epistemoloska tehnoloska baza, a što je, razumevanje prirodnih zakona i pravila koja čine da nešto radi. Nije bilo dovoljno pronaći nove trikove i sprave putem pokušaja i pogrešaka. U odsustvu razumevanja prirodnog procesa koji se nalazi u osnovi ovih tehnika, bilo je mnogo teže pronaći njihovu novu primenu i prilagoditi ih promenljivim okolnostima.

Tržište ideja nije pravo tržište u književnom smislu, ali je korisna metafora. Ovde bi trebalo naglasiti tri kriterijuma kojima određujemo njegovu efikasnost: konsenzus, kumulativnost i kontestabilnost. Efikasnost može biti analizirana po tome da li postoji ugrađena tendencija težnje ka konsenzusu. Znanje može biti okarakterisano kao čvrsto ukoliko je prihvaćeno uz široki konsenzus i sa dosta samopouzdanja. Dobar deo znanja u ključnim oblastima modernog ekonomskog rasta iz hemije, biologije, fizike, a koje je prisutno uz visok stepen čvrstine u modernim

društvima, predmet je velikih debata u 17. i 18. veku, njihov krajnji ishod često je bio neizvestan. Upravo onda kada je znanje slabo, prisila i prinuda mogu igrati značajnu ulogu u odlučivanju ishoda na tržištu ideja i inovacija. Deo uporišta Prosvetljenja, stoga, je bila namera da se prevrne svaki kamen u pokušaju da se učvrsti znanje suočavajući hipoteze sa dokazima i usvajajući sve više istih kao prihvatljive i dopustive. U ovom pokušaju pre se doživljavao neuspeh nego uspeh, dok je pokušaj sam po sebi predstavljao značajan pomak. Naredni kriterium efikasnosti na tržištu ideja i pronalazaka bio je njihova kumulativnost, odnosno, da li su se zadržavala i koristila prethodno stečena saznanja. Bez nekakvog mehanizma koji bi čuvao znanje čineći ga dostupnim u budućnosti, svaka generacija morala bi ponovo izmišljati točak, alate i oruđa, a što je još važnije, neka važna saznanja bi mogla biti izgubljena. Ovo zavisi u određenoj meri i od institucija zaduženih za intrageneracijsko prenošenje znanja, i tehnološkoj podržci skladištenju znanja kao sto su knjige i artefakti. Sa druge strane, kumulativnost može postati teret ukoliko se degeneriše u ortodoksiju i stoga je treća komponenta efikasnog tržišta, kontestabilnost, veoma je važna. Nijedan društveni sistem znanja ne može funkcionisati bez određenog nagoveštaja autoriteta, ali na tržištima ideja koje dobro funkcionisu ne treba da postoje tabui i nijedna ideja ili verovanje ne treba biti zasticeno od preispitivanja. Zapravo jedini autoritet u ovom slučaju mogla bi biti metodologija, kao skup kriterijuma koje nova teorija, gledište, treba da zadovolje. Teorija tržišta nas uči da je slobodan ulaz i slobodan izlaz sa tržišta, ono što stvara u celini korisnije i bolje rešenje od monopolističke strukture. Takvo tržište predstavlja šumpeterijanski konstrukt u kome je konkurencija između starih i novih ideja i tehnika značajnija nego rivalitet između sličnih, trenutno postojećih koncepata. Ova konkurencija dovela je do stalnog preispitivanja starih teorija, sukobljavajući ih sa novim činjenicama i dokazima. Renesansa je, uostalom često povezivana sa ponovnim oživljavanjem starih ideja, iako su mnoge bile kritikovane, ili ponovo aktuelizirane pa čak i odbačene. U doba Prosvetljenja Evropa je pogotovu bila bogata takvim preduzetnicima koji su pokušavali da unovče i komercijalizuju tuđe zamisli, premda ovaj fenomen nije bio nova stvar ni u 18. veku.

Za razliku od standardnih preduzetnika zamišljenih od strane ekonomista, intelektualni preduzetnici nisu motivisani isključivo maksimizacijom profita već su pre imali složeniju funkciju korisnosti. Pisci, predavači, izdavači i naučnici 18. veka koji su zajedno činili Prosvetljenje, verovali su da služe vrednostima kao sto su istina i pravda. Mnogi su bili ubeđeni da će novo znanje o prirodi ili novi koncepti društva i ekonomije

učiniti svet boljim. Mnogi od njih takođe su bili vođeni ambicijom, željom da impresioniraju svoje prijatelje i željom da se dokažu sami sebi. Tržište ideja je deo igre signaliziranja u kojoj intelektualci pokušavaju da uspostave svoj kvalitet, osobinu za koju se veruje da je u korelaciji sa patronstvom i sinekurama. Pohlepa, ambicija, radoznalost i altruizam takođe su igrali značajnu ulogu.

Dva veka pre industrijske revolucije svedočili su o razvoju Evropskog intelektualnog tržišta koje je bilo krucialno u stvaranju sveta gde je korisno znanje igralo sve važniju ulogu u širenju ekonomskih mogućnosti zapadnih nacija, a zatim postalo dominantan element u rastu produktivnosti. Ovo je bio spor i neujednačen proces, ali takođe i nezaustavljiv i kumulativan, a do ranog 19. veka već dovoljno snažan da transformiše pojam tehnoloških inovacija od sporadičnog i kratkotrajnog do fenomena koji je postajao sve više rutiniziran i široko rasprostranjen u ekonomiji. Pored vidnih promena na tržištima dobara, rada i kapitala, industrijska revolucija je sa sobom povukla i veliki napredak i na toliko vidnom tržištu ideja i znanja koji je uticao na ekonomsku aktivnost putem kanala koji se mogu posmatrati samo indirektno ali koji su na dugi rok bili odlučujući za ekonomiju.

4. Inovacije i privredni ciklusi

Sve tržišne privrede izložene su privrednim ciklusima koji se međusobno smenjuju sa većom ili manjom pravilnošću, rasplamsavajući debate oko veoma značajnih i uvek aktuelnih problema ekonomske fluktuacije privrede. Naime, privredni ciklusi su predmet analize savremenih makroekonomskih teorija zato što stvarna ekonomska kretanja ukazuju na ciklične fluktuacije privrede sa određenim ekonomskim posledicama. Takođe, pojave cikličnih fluktuacija privrede smatraju se ključnim smetnjama za postizanje ciljeva makroekonomske politike kao što su obezbeđivanje makroekonomske stabilnosti, odnosno dinamičke stabilnost opšteg nivoa cena, pune zaposlenosti, ravnotežu u platnom bilansu, ravnotežu u budžetu države i kao pozitivna posledica prethodno ostvarenih ciljeva rast standarda građana.

Sve zemlje su izložene usponima i padovima ukupne ekonomske aktivnosti i u istoriji ekonomije nijedno pitanje nije izazvalo tolike nedoumice kao što su pitanja koja se odnose na privredne cikluse. Mada su brojne teorije nastale još od 18. veka kada je ciklus prvi put uočen, nijedna nije uspela da pruži detaljno objašnjenje ovog fenomena. Početkom 19. veka se smatralo da krize samo remete usklađeni razvoj privrede, da bi

kasnije ekonomisti počeli da proučavaju regularnost ovih kriza, kao i njihovu povezanost sa promenama ekonomske strukture.

Pojam krize podrazumeva da do smenjivanja rastuće tendencije opadajućom često dolazi iznenada i sa velikom snagom dok, po pravilu, takav nagli zaokreti izostaje u suprotnom slučaju. Smatra se da je pojam privrednog ciklusa prvi put upotrebio engleski novinar Dzon Vejd, dok je prvi obimniji rad posvećen ciklusima objavio francuz Klement Žunglar u 19. veku. Empirijski dokazi ukazuju da je u ovom veku nivo cena veoma oscilirao, za razliku od outputa koji je bio manje izložen fluktuacijama. Na taj način, prva i jedna od najstarijih analiza ciklusa bila je bazirana na njihovoj definiciji kao promenama nivoa cena, a ne outputa. Tokom 20. veka došlo je do konstantnog uzlaznog trenda cena pa su one varirale, ali samo oko tog trenda. Takođe je došlo i do velikih oscilacija outputa a sve češće u vidu cikličnog kretanja. Tako da definisanje ciklusa, pa i krize, kao kretanja outputa jeste noviji fenomen, zbog čega se teorija privrednih ciklusa smatra proizvodom 20. veka.

Formiran je komitet za privredne cikluse koji je sačinjen od grupe nezavisnih ekonomista (NBER) u čijem okviru nastaje najšira i najpreciznija istorijska evidencija privrednih ciklusa. Među značajnijim ekonomistima koji su se bavili njihovim teoretskim objašnjenjima su: Šumpeter, Mičel, Berns, Hajek, Viksel, Horti, Robertson i brojni drugi.

Ovi ekonomisti su godinama raspravljali o uzrocima privrednih ciklusa, odnosno nastojali da odgovore na pitanje zašto zaposlenost i proizvodnja naglo menjaju smer i zašto su tržišne privrede tako nepredvidive. Shodno tome, prisutne su i brojne definicije privrednih ciklusa.

Mi ćemo se ovde orijentisati na teoriju privrednih ciklusa formiranu od strane Šumpetera, pre svega zbog toga što on kao glavni uzrok cikličnog kretanja privreda označava inovacije i preduzetničku aktivnost. On tvrdi da je dao prvu aproksimaciju u boljem razumevanju privrednih ciklusa, prvu analitičku ilustraciju kako bi trebalo da izgleda metod za preispitivanje privrednih ciklusa. Dinamika, a ne stanje i statika, koji su do tada bili aktuelni, ključna je odrednica kapitalizma, a ona se manifestuje kroz cikluse. Kapitalistički proces, koji ujedno predstavlja koordinatni sistem u okviru koga se inovacije odvijaju, racionalizuje ponašanje i ideje i izbacuje iz našeg mišljenja ružičaste ideje. Iako racionalistički i antiherojski, kapitalizam prepoznaje važnost opstanka preduzetničke funkcije kao ključnu za njegov opstanak. Ono što je kapitalizam sa sobom doneo i postavio kao kamene temeljce svog postojanja su tri ključne inovacije: fabrike, korporacija i moderni finansijski sistem. Bez obzira kako opisi ranog kapitalizma izgledali surovi, rani kapitalizam je digao životni standard radnika i podržao preduzetnički duh pojedinaca. Da li bi

životni standard bio bolji da rane ere kapitalizma nije bilo? Bilo je naravno snažnih otpora fabričkom sistemu u ranom kapitalizmu Holandije i Britanije, u 18 veku. Godine 1624. postojao je Kalajev ukaz da nove mašine za fabrički rad moraju biti uništene. To nije zaustavilo inovatore. Usporivši prodor preduzetništva, ovaj otpor samo je digao lestvicu, nije sprečio njegov nastanak. U praktičnom delu analize Šumpeter se bavi privrednim procesima u SAD, Nemačkoj i Britaniji¹². Ovo je pogotovu interesantno jer u ranijim teorijama nije bilo moguće uneti tehnološki faktor kao faktor destabilizacije sistema.

Treba objasniti kako sistem evoluirao, kako se razvijao. On se u svom funkcionisanju transformiše kroz cikluse, kroz širenja i kontrakcije, odnosno periode prosperiteta, buma i periode krize tj. recesije, respektivno. Cikluse ne možemo tretirati izolovano, oni su kao otkucaji srca u organizmu i oni ilustruju suštinu organizma koji ih stvara. Šumpeter smatra da kapitalizam mora prolaziti kroz cikluse, a recesiju je doživljavao kao hladan tuš, koji ojačava privredu. Postavlja se pitanje šta su uzroci ovakvog kretanja. Ako posmatramo sistem kao kružni tok koji predstavlja stacionarno stanje ekonomije dobijamo jedan apstraktan sistem koji najviše odgovara našoj temi istraživanja i od njega kreće naša analiza. Naime, kombinujemo 2 stvari, teoriju opšte ravnoteže (stacionarni deo sistema) i problem izazvanja rasta u valrasovom sistemu opšte ravnoteže (kako uneti dinamiku u sistem?). Pojam kružnog toka je stanje kada se privreda odvija u istim kanalima i kruži, ekonomski akteri su pod uticajem rutine, na šta ukazuje odsustvo promena u načinu ponašanja, načinu proizvodnje i potrošnje. Imajući to u vidu, sledi zaključak da u kružnom toku nema preduzetnika, nema onog aktera koji remeti ravnotežu, koji uvodi nov način proizvodnje, nov proizvod, čime dobijamo, ono što se u ekonomiji zove, stacionarno stanje privrede (privreda u kojoj se ponašanje privrednih učesnika bazira na rutini, a rutina na iskustvu). Postavlja se pitanje kako pojedinci donose racionalne odluke u ovakvom sistemu. U teoriji tvrdimo da pojedinci se ponašaju u skladu sa znanjem o najboljim kombinacijama u datim okolnostima. U praksi, oni, sudeći po Šumpeteru delaju shodno iskustvu koje se pokazalo uspešnim, po rutini i uspešnim aktivnostima i znanjima iz prošlosti. Ovde se javlja ključna ličnost, ujedno i nosilac promena koje su oblikovale u gornjem delu teksta opisan razvoj zapadnih privreda. To je preduzetnik, onaj koji treba tu rutinu da razbije, lider koji izbacuje sistem iz ravnoteže čija suština je inovacija, preduzetnik mora biti inovator, mora da ide izvan granica uobičajenog, izvan granica rutine.

---

12 Joseph Alois Schumpeter „Kapitalizam, socijalizam i demokratija”

Budući da je inovator, on nema na koga da se ugleda, već mora da deluje na osnovu intuicije, na način koji će se kasnije pokazati kao ispravan. Preduzetnik mora da poseduje redak dar da odvajati bitno do nebitnog i da se kroz to usredsređuje. Da stvar bude teža, mora se suočiti sa otporom sredine koja je uvek konzervativna prema inovacijama. U jednom periodu vam religija ne da da napravite inovaciju, a u drugom periodu vladari. Inovator je onaj koji ide ispred drugih i ostvaruje ekstra profit. Pozitivni profiti prizivaju imitatore, zahuhtavaju se ulaganja, navodeći preduzetnike da traže proizvodne faktore. Ovo je posebno izraženo kada se pojavljuje nova firma (odakle ona finansira novi projekat?). Kreditni sistem će finansirati nova ulaganja formirajući kupovnu moć ex nihilo, ni iz čega, zasnovano na budućim očekivanjima. Tržište novca postaje centrala kapitalizma, njegov najvažniji deo, mesto gde se alociraju krediti. Investicioni bankar nije samo posrednik između onih koji štede i onih koji pozajmljuju, on je kapitalista par excellence, onaj koji stvara kupovnu moć i finansira preduzetničke poduhvate preko tržišta kredita. Kapitalisti nude sredstva (treba stvoriti kupovnu moć novim preduzetnicima), preduzetnici ih traže, a njihova predviđanja zavise od očekivanja o budućem profitu. Kredit je neophodan kao izvor za preduzetnike da bi proizvodne faktore mogli da prevuku u nove kombinacije. Ovo kao posledicu ima rast cena.

Postoji period za realizaciju proizvodnje inovativnog proizvoda. U jednom trenutku, nove firme će kompletirati proizvodnju, što ne znači da su stari proizvodi izumrli. Novi proizvodi će konkurisati starim proizvodima, stvarajući pritisak na postojeće igrače da se i oni revolucionišu, jer ukoliko se ne prilagode i promene, vremenom propadaju. Kako se obrazac ponašanja bude širio kroz sistem, isti se dovodi do toga da ono što je u početku bila inovacija postaje rutina, jer sve dok se ne počnu primenjivati, pronalasci su beznačajni. Neki će se zaista i povući sa tržišta, pre svega oni koji ne mogu da izdrže konkurenciju. Dolazi trenutak kada se vraćaju krediti koji su bili potrebni za investiranje na osnovu budućih očekivanja, smanjuje se količina opticanja novca u sistemu, padaju cene proizvoda i sistem ulazi u fazu depresije. Tržišni sistem mora se prilagoditi novonastalim činjenicama. Nova ravnotrža će se uspostaviti samo onda kada se svi tržišni učesnici prilagode tj. kada svoje pojedinačne planove usklade sa novim stanjem na tržištu. Inovativni impuls koji je na početku napravio šok u proizvodnom kružnom toku je nova činjenica kojoj se racionalni igrači na tržištu prilagođavaju. Tu novu ravnotežu ponovo narušava neki novi inovator.

Budući da je tehnologija (šireg smisla) uzrok ciklusa, zaključujemo da nisu sve inovacije sa istim vremenskim posledicama, da vremenski interval

nije isti pa su i ciklusi različiti sa različitim šokovima, jer nisu sve inovacije iste. Osnovna ideja je da nema kapitalizma bez dinamike.

Inovacije iniciraju cikluse, a dužina ciklusa zavisi od intenziteta inovacije (dubine, širine i trajanja inovacije). Ovde je neophodno napomenuti da su same promene endogene, inovacije su endogena kategorija. Razvoj koji one nose je vezan za nove metode proizvodnje, a ne za kvantitativne promene (kao što su povećanje kapaciteta, broja zaposlenih itd.), razvoj je proces strukturnih promena. Ono što predstavlja posebno zanimljivu činjenicu je da nijedna teorija ravnoteže, prema Šumpeteru, ne može da ubaci preduzetnika, to je pogotovo neuhvatljivo bilo kakvim matematičkim jezikom. Šumpeter preduzetnika stavlja kao glavnog lika, kapetena privrednog sistema i otuda toliko insistiranje na ovom vidu analize pojma rasta kroz inovacije. Inovacije nisu kontinuirane, nego se javljaju u talasima i prave šok za sistem. U suprotnom, sistem bi ih lako inkorporirao i analizirao bi postepeno mala prilagođavanja.

Kod motivacije preduzetnika, on smatra da objašnjenja novčane zarade nisu dobra. Oni su tu zbog same igre, impuls stvaralaštva je to što pokreće preduzetnike. Čak bi se moglo reći da preduzetništvo nikada nije glamurozno, ono narušava stvarnu i stvara novu tradiciju. Kod otpora promenama on ističe uvreženi način mišljenja, a njega je veoma teško menjati. Već smo rekli da je preduzetnik suštinski inovator, on takođe uvodi nove proizvode, nove metode proizvodnje, otvara nova tržišta, nove izvore sirovina (energije), uvodi nove organizacione forme. Šumpeter je posebno naglasio značaj novih preduzeća. Tokom vremena kako se sistem razvijao, preduzetničke ideje su se transformisale u predizeća, postojeća preduzeća u velike firme i korporacije koje su polako ali sigurno preuzimale ulogu nosioca promena kako u proizvodnji tako i u potrošnji.

5. Zaključak

Možemo zaključiti da su upravo tržišne sile uticale na razdvajanje inovativne aktivnosti na pojedinačne inovatore, male i velike firme, sa tendencijom da se svako specijalizuje u različitoj odlasti ove delatnosti. Iako se nadmoć privatne potrošnje na istraživanje i razvoj prevashodno može pripisati gigantskim kompanijama, značajan deo inovativnih otkrića poslednjih vekova omogućen je upravo od strane firmi veoma skromne veličine. Ove radikalne inovacije bile su prodavane, iznajmljivane ili na druge načine stavljanje na raspolaganje velikim korporacijama, koje su ih zatim dalje razvijale – povećavajući kapacitet, pouzdanost, orijentisanost ka

koprisnicima i tržištu – stvarajući na taj način nove potrošačke proizvode koji su transformisali način našeg života. Ova podela predstavlja jednu vrstu kohabitacije dva različita fenomena, ili ono što William Baumol naziva „partnerstvo Davida I Golijata”¹³, čija kombinovana vrednost prevazilazi sumu pojedinačnih doprinosa. Poseban značaj velikih firmi je taj što mogućnost primene monopolskog ponašanja povećava spremnost na preuzimanje rizika za investicije i inovacije ali i to što one povećavaju tempo stvaranja inovacija kao i njihove difuzije, podstičući njihovu široku primenu.

6. Literatura

1. Peter Drucker, (1969) „The Age of Discontinuity“
2. Joel Mokir (2010) „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja“, Clio, Beograd
3. William J. Baumol (2010) „The Microtheory of Innovative Entrepreneurship“, Princeton University Press
4. Joseph Alois Schumpeter (1942) „Capitalism, Socialism and Democracy”

Sažetak

U ovom radu napravljena je analiza uloge znanja u razvoju evropske civilizacije u prošlosti. Takođe, cilj je bio pravljenje paralele između prvobitnih formi korisnog znanja, tržišta ideja i privrednih ciklusa. Glavna inspiracija bila su dela Dzoela Mokira „Atinini darovi – istoriski koreni ekonomike znanja”, kao i autori austrijske škole, kao što su Fridrih Hajek, Žosef Šumpeter i istorijska analiza Viliama Baumola u delima „Inovativna mašinerija slobodnog tržišta: analiza čudesnog rasta u kapitalizmu” i „Mikro teorija inovativnog preduzetništva”.

Ključne reči

Inovacije, Ekonomija znanja, Preduzetništvo

---

13 „Mikroteorija inovativnog preduzetništva” William J. Baumol

---

Dorđe Petrović

Tutor: Mr. Slobodan Marković

Serbian Ministry of culture, information and information society

APPLICATION OF IT IN BETTER GOVERNANCE CASE STUDY: ACCESSION OF REPUBLIC OF SERBIA TO OPEN GOVERNMENT PARTNERSHIP INITIATIVE

1. INTRODUCTION

Technology is present in all spheres of our societies. It fundamentally transforms the way we live. Application of IT has improved the lives of many, in various ways, but its application in public administration on a global scale is yet to be seen. In countries like United States and United Kingdom, citizens have the possibility of obtaining computer data published by their respective governments and ministries for personal use. Additionally, citizens of United States can, for instance, publish comments on the documents of bills still in legislative procedure using a web portal (regulations.gov) or find out what the likelihood of a traffic congestion in their area is using the statistical data published from Bureau of Transport on a another web portal (data.gov). Given that the rest of the World is lagging behind with regards to such possibilities, a global initiative was launched to for an Open Government Partnership. Vision of this initiative is to build a 21st Century platform to better serve the people through a more transparent government and a broader citizen engagement using IT.

From the moment of creation, on 20th of September 2011, to the present day, 55 countries have joined the Initiative. Republic of Serbia started its path towards the membership in Open Government Partnership on 16th of March 2012. This paper will address how the application of modern technological platforms would contribute to the democratization of a society and how the concept of open data and public data sets can be helpful in everyday situations. Various applications of IT in governance will be examined along benefits of doing so, with a special focus on impact on transparency. Additionally, a case study will be featured: the roadmap towards joining OGP on the example of Republic of Serbia.

2. BASIC CONCEPTS

2.1. CONCEPT OF “OPEN PUBLIC DATA”

Public data is all the information that public bodies in a country produce, collect or pay for. This could include geographical data, statistics, meteorological data, data from publicly funded research projects, and digitized books from libraries.

This refers to ‘open’ public data when that data can be readily and easily consulted and re-used by anyone with access to a computer.

2.2. WHY IS OPEN DATA IMPORTANT?

Opening up governmental data for re-use can have major benefits for citizens, businesses, and society and for the governments themselves:

1. Transparency

Broadly speaking, this means getting a better view of what is going on inside government or the public sector. This audience covers both the non-public sector and the public sector itself.

Examples:

- **Infrastructure:** Transport timetables, traffic information or road potholes for a journey planner app
- **Accountability:** Financial and budget statements for armchair auditors
- **Media:** Potential headlines and stories for journalists
- **Sharing information resources:** Formal research available to inform academic and professional enquiries (for example, data from clinical studies informing projects hosted by universities or industry). This group also includes management and demographic statistics, like the number of people in a particular benefits programme
- **Status and progress updates:** performance data, such as the number of outcomes met in a specific project
- **News:** announcements about public sector activities, grant opportunities and new ways to interact with government
- **Community information:** local planning applications, crime statistics or upcoming events which impact a neighborhood

2. Delivering services to/on behalf of government

Open data allows commercial and third sector organizations to have a closer relationship with customers and funding sources in government and the public sector.

Examples:

- **Delivering front-line services on behalf of a governmental or public body:** As an example, the train operating companies might benefit from greater access to forecasts of passenger activity from Transport for London.
- **Marketing to government:** If a photocopier sales department can see which public sector offices are likely to need a new photocopier soon, they can target their marketing appropriately.

3. Improving commercial activities outside of government

Many existing business models could benefit significantly from greater access to public data. A few examples:

- **Smoothing commercial transactions.** A tool for selecting the ideal import tariffs or a faster route of calculating tax could provide significant savings for a commercial goods company.
- **Enhancing an existing offering.** A tour operating company could plan more accurately (or prompt their clients to plan better) with weather data from the Met Office.
- **Targeting marketing.** Census data and council tax bands, for example, could help a new company work out where its target market is, helping them to concentrate their communications efforts in the most efficient place

4. Efficiency

Much of the public sector could benefit from better access to their data and the information contained within it. Examples include:

- **Procurement:** Comparing costs and existing contracts when looking at procurement for something new.
- **Evidence base:** Better informed policy development and decision-making
- **Reducing the load:** Less enquiries from the public (specifically requests under the Freedom of Information Act) and from within the public sector (for example, parliamentary questions from ministers to civil servants in their department).

2.3. OPEN DATA - FACTS, FIGURES AND BENEFITS

Public sector information (PSI) is the single largest source of information in Europe. It is produced and collected by public bodies and includes digital maps, meteorological, legal, traffic, financial, economic and

other data. Most of this raw data could be re-used or integrated into new products and services, which we use on a daily basis, such as car navigation systems, weather forecasts, financial and insurance services.

The market size and growth of the geographic information sector shows the potential of public data as an engine for job creation. The German market for geo-information in 2007 was estimated at €1.4 billion, a 50 % increase since 2000¹. In the Netherlands, the geo-sector accounted for 15000 full time employees in 2008. Other areas such as meteorological data, legal information and business information also form the basis of steadily growing markets.

A recent study estimates the total market for public sector information in 2008 at €28 billion across the EU². The same study indicates that the overall economic gains from further opening up public sector information by allowing easy access are in the order of €40 billion a year for the EU27. However, the total direct and indirect economic gains from easier PSI re-use across the whole EU27 economy would be in the order of €140 billion annually, to a survey on existing findings on the economic impact of public sector information conducted by the European Commission in 2011 (Vickery study).^[1]

Re-use of public sector information means using it in new ways by adding value to it, combining information from different sources, making mash-ups and new applications, both for commercial and non-commercial purposes. Public sector information has great economic potential. Increase in the re-use of PSI generates new businesses and jobs and provides consumers with more choice and more value for money.

Have there already been some success stories?

Public sector bodies which have drastically cut their charges for re-use have seen the number of re-users increase by between 1,000% and 10,000%. For instance, in the case of **Danish Enterprise and Construction Authority (DECA)** the number of re-users went up by 10,000% leading to a re-use market growth of 1,000% over eight years. The additional tax revenue for the government is estimated to be 4 times the reduction in income from fees.^[2]

3. OPEN GOVERNMENT INITIATIVES

3.1. OPEN DATA LEGISLATION

In 2003, the EU adopted the Directive on the re-use of public sector information (PSI Directive). It has introduced a common legislative framework regulating how public sector bodies should make their

information available for re-use in order to remove barriers such as discriminatory practices, monopoly markets and a lack of transparency. On January 20, 2009, the Open Government Initiative effort was started by the administration of President of the United States Barack Obama to “creating an unprecedented level of openness in Government.”^[3] The philosophy of the initiative is the government should be transparent, participatory and collaborative.

The vision of such initiatives is to build a 21st Century platform to better serve the people through a more transparent government and a broader citizen engagement using IT (e.g. <http://www.regulations.gov>)

3.2. OPEN DATA PORTALS

What is the role of Open Data web portals?

The data needs to be available to the citizens by being published on web portals of government agencies. The US Open Government Directive of December 8, 2009, for instance, required that all agencies post at least three high-value datasets^[1] online and register them on data.gov within 45 days. Citizens and business sometimes find it difficult to know what kind of information exists and which authority holds this information, in particular if the information is in another state where the structure of government and public administration may be unfamiliar. A number of countries, regions and municipalities have already created portal websites on accessible data.

These include <http://opendata.paris.fr>; www.dati.piemonte.it; www.data.gov.uk, www.data.gouv.fr; www.data.overheid.nl www.data.gov.

In 2012, European Commission will set up an Internet portal for its own data. It proposes that other EU institutions, bodies and agencies make their information accessible through this portal, making it the single access point to EU information.^[4]

In 2013, the Commission will establish a pan-European portal, bringing together data from different Member States as well as from the European institutions.

As a part the American initiative for Open Government, **Data.gov** a U.S. government website, was launched in late May 2009. According to its website, the purpose of Data.gov is to increase public access to high value, machine readable datasets generated by the Executive Branch of the Federal Government.

The site seeks to become “a repository for all the information the

government collects". The site would publish to the public any data that is not private or restricted for national security reasons. One of the applications of the website is FlyOnTime.us uses data from the Bureau of Transportation Statistics from this website to find the most on-time flight from one city to another.

Followed by this governmental portal, a group of enthusiasts from the UK stated their own version of it, which was non-government affiliated. The beta version of **data.gov.uk** has been online since the 30 September 2009 and by January 2010 more than 2,400 developers had registered to test the site, provide feedback and start experimenting with the data. When the project was officially launched in January 2010 it contained 2,500 data sets and developers had already built a site that showed the location of schools according to the rating assigned to them.

Data.gov.uk offers a wide range of public sector data, ranging from traffic statistics to crime figures. The data can be used for private or commercial purposes. The aim is to kick-start the development of services that find novel ways to make use of the information.

3.3. CHALLENGES FOR IMPLEMENTING OPEN DATA INITIATIVES

Key challenges for effective open data policy come from two of the main reasons, and those are that sound evidence of the precise effects is lacking (e.g. economic, social and democratic effects) and that the acquisition of more knowledge is necessary to initiate and strengthen well-informed debates, which would remove governments' reluctance to invest in open data strategies and help them to develop an effective policy. Furthermore, targeted end-users often cannot use the data without some additional processing (analysis, apps etc.) - if anyone has access to the data, none may have an incentive to invest in the processing required to make data useful (Typical examples include biological, medical, and environmental data). Moreover, collecting, 'cleaning', managing and disseminating data are typically labor- and/or cost-intensive processes - whoever provides these services should receive fair remuneration for providing those services. Governments have to be accountable for the efficient use of taxpayer's money: If public funds are used to aggregate the data and if the data will bring commercial (private) benefits to only a small

number of users, the users should reimburse governments for the cost of providing the data.

4. IT AND TRANSPARENCY IN SERBIA

4.1. SURVEY

The Author conducted a research on several indicators prospects of Open Government Partnership in Serbia. The research was in a form of a survey, which had 309 participants.

Key parameters were:

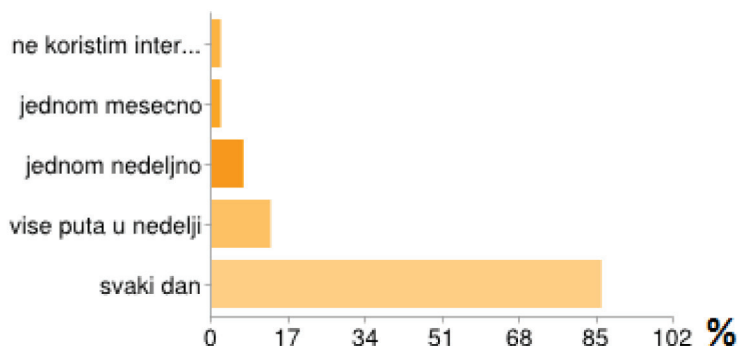
- frequency of usage of Internet to read news or follow socio-political events in the country
- people's perception on the transparency of their government
- familiarity with the initiative itself
- IT skills
- motivation to re-use the data published

4.2. CONCLUSIONS

According to the results of the survey, majority of people used internet to read about the news daily, meaning that there is a significant awareness on the issues in society [picture 1]. When asked how they perceive the transparency of Government's agencies work, over a half of participants give grades 2 or 3 (on scale of 1-5) indicating there is some transparency and efforts in that field , but a lot of room for improvement [picture 2]. When asked if they know about the Open Government Partnership initiative, most of the interviewed participants said no, however, 100% of those who answered yes to that question also stated that they support Serbia's accession to OGP. 87% of the people interview believes that application of IT in government would lead to a more open society [picture 2], but majority doesn't think that enough is done in the field or improving Serbia's IT infrastructure. However, one of the problems is that 70% of interviewed people didn't know what a dataset is and how it can be used.

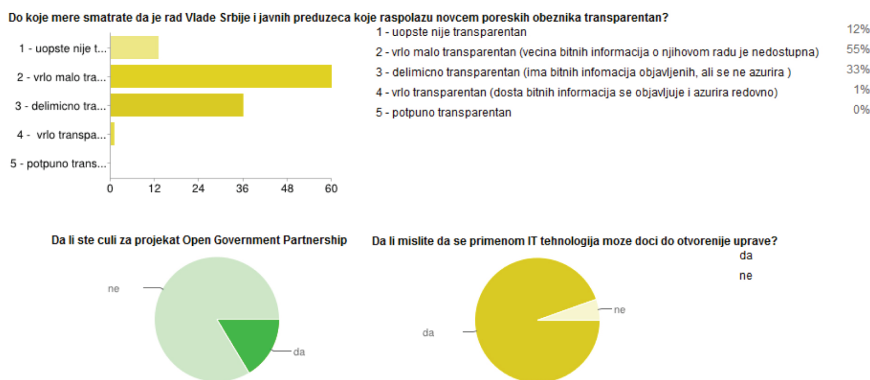
When asked if they would use a computer or smartphone application which would have datasets from the Government agencies published, answers were almost evenly distributed. Yet, the most of the interviewed people would by curiosity check the application regularly to see if it gets updated [picture 3].

Koliko cesto koristite internet da bi ste se informisali o zbivanjima u zemlji?

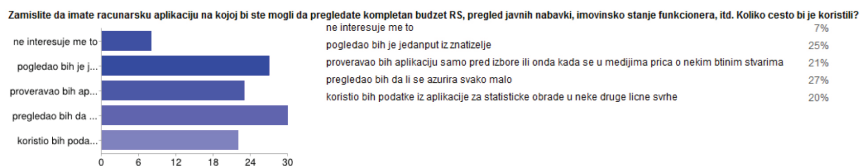

picture 1

This is an indication that people would welcome this innovative use of public datasets, even though still unaware of their potential for a wide use. Having people interested, and data available is the first step towards enhancing democracy and transparency through IT in any modern society, and Republic of Serbia is certainly ready for that step, according to the results of the research.

Picture 2

Picture 3

Based on the results of the survey, a conclusion may be drawn that there is a lot of room for improvement in Serbia with regards to transparency and working towards an information society, therefore joining Open Government Partnership would strategically be a good move.

5. PATH OF REPUBLIC OF SERBIA TOWARDS MEMBERSHIP IN THE PARTNERSHIP FOR OPEN GOVERNMENT

5.1. ABOUT OPEN GOVERNMENT PARTNERSHIP

The Open Government Partnership is a global effort to make governments better. We all want more transparent, effective and accountable governments -- with institutions that empower citizens and are responsive to their aspirations. But this work is never easy. It takes political leadership. It takes technical knowledge. It takes sustained effort and investment. It takes collaboration between governments and civil society.

The Open Government Partnership is a new multilateral initiative that aims to secure concrete commitments from governments to promote transparency, empower citizens, fight corruption, and harness new technologies to strengthen governance. In the spirit of multi-stakeholder collaboration, OGP is overseen by a steering committee of governments and civil society organizations. To become a member of OGP, participating countries must embrace a high-level Open Government Declaration; deliver a country action plan developed with public consultation; and commit to independent reporting on their progress going forward.

The Open Government Partnership formally launched on September 20, 2011, when the 8 founding governments (Brazil, Indonesia, Mexico, Norway, Philippines, South Africa, United Kingdom, United States) endorsed an Open Government Declaration, and announced their country action plans. Since then, OGP has welcomed the commitment of 55 additional governments to join the Partnership.

5.2. PRE-REQUISITES

- ✓ meeting minimum requirements in four key areas – fiscal transparency, access to information of public importance, transparency of revenues and property of public officials, inclusion of citizens and civil sector in decision making processes;
- ✓ signaling interest in joining the initiative by sending Letter of Intent to the executive board of Open Government Partnership

[in progress] adoption of a national action plan to improve the openness of government, through the involvement and consultations with civil society organizations and other stakeholders;

- adoption of the Declaration on the principles of open government and presentation of a National Action Plan on an annual Assembly of the initiative;
- establishment of mechanisms for monitoring the implementation of National action plan and provide the information necessary for independent reporting on progress;

Requirements for joining the Open Government Partnership initiative were met by Republic of Serbia through 4 main criteria, namely, improvement of transparency of public finances and procurements, passing the Access to information of public importance law, the Anti-corruption agency law and the law on State auditing institution. As a result, independent regulatory bodies such as Ombudsman, Commissioner for Information of Public Importance and Personal Data Protection, Anti-corruption agency and State auditing institution were formed.

Criteria 1: Fiscal Transparency

Executive Budget Proposal: The 2010 IBP Survey^[51] shows that Serbia does make publicly available Executive Budget Proposal in significant detail (sub score 64 out of 100).

Annual Audit: Serbia adopted the Law on State Audit Institution in 2005^[61]. The State Audit Institution, as an independent control entity, is conducting budget audits for the State budget, budgets of city and municipal administrations and individual state institutions (such as individual ministries, public enterprises, mandatory health insurance fund etc). They also publish audit reports online.

Criteria 2: Access to Information

Serbia adopted the Law on Free Access to Information of Public Importance in 2004.^[71] The Commissioner for Information of Public Importance and Personal Data Protection, as an independent control entity, was also established.^[81] Serbia scored first place worldwide in the latest RTI report^[91], putting our FOI legislation among the best in the World.^[101]

Criteria 3: Disclosures Related to Elected or Senior Public Officials

Serbia adopted the Law on Anti-Corruption Agency in 2008.^[111] The Anti-Corruption Agency, as an independent control entity, was also established and started working in 2010. The Agency, in accordance with the law (Article 43), oversees financial and other assets of persons elected, appointed or nominated to the bodies of the Republic of Serbia (the president, members of parliament, government ministers, etc), city and municipal administrations, boards of public enterprises and other state institutions. The officials submit reports on their assets to the Agency on a yearly basis (and 2 years after termination of their term or appointment). Database of the public official's assets (Article 47) is available online.^[121]

Criteria 4: Citizen Engagement

The 2010 EIU Democracy Index's shows that Civil Liberties in Serbia are on an avid level with the sub-indicator score of 7.35 (out of 10).^[131]

5.3. ACCESSION PROCESS**5.3.1. LETTER OF INTENT**

The Government of the Republic of Serbia, at a session of **16th of March 2012**, adopted the Conclusion no. 05 345-03-1758/2012, signaling the acceptance of a letter of intent towards accession to Partnership for Open Government, thus authorizing Ms. Jasna Matic, Secretary of State in the Ministry of Culture, Information and Information society, to sign this letter. As a result, the ministry was given permission to carry out public consultations on National Action Plan for Open Government Partnership and submit it to the government for approval.

Republic of Serbia sent an official letter of intent to join the Partnership for Open Government on **21 March 2012**, and became a new member of this initiative on the **29th of March 2012**.^[141]

5.3.2. PUBLIC DEBATE

On 11th of April 2012, a conference was held in collaboration with USAID's office in Serbia, at Serbian National assembly, to open up public debate on the topic, which will last for another 30 days. NGO's representing key stakeholders in this area were invited to attend the conference as delegates and to contribute to the panel discussion. Representatives of State auditing institution, Anti-corruption agency, NGO "Transparency Serbia", NGO "CRTA", Education center-Leskovac and Ombudsman were keynote speakers at the panel.^[15]

Key topics discussed at the conference were several point of the first draft of National action plan. The notion of wider access to the information of public importance and types of datasets that need to be published in specific machine-readable formats was examined, as well as the necessary IT infrastructure for that. One of the most addressed issue was mechanisms for ensuring inclusion and active participation of citizens in prior to adoption of laws and national strategies. Additionally, there were inquiries whether the current resources used to double-check if the published information on the property of public officials were sufficient or in a need of improvement. Another point of discussion was mechanisms of fiscal transparency in terms of securing easier access (electronically) to these information. All of the representatives from the civil sector found this debate to be productive and welcomed the initiative to join such a global project.

5.3.3. ACTION PLAN (STATEMENT OF COMMITMENT)

Public debate is planned to keep on going until 11th of May, after which the Government will move to the second stage of the process of adopting the National action plan for Open Government Partnership. Second stage involves another cycle of consultations, expanding on more stakeholders that might have a say in this, after which the action plan proposal will be brought before the Parliament procedure. In this stage, consultations will primarily be conducted within the Government and its agencies which will, in the process of reaching a consensus on what the action plan should contain, accept commitment towards carrying out concrete actions to fulfill the objectives pointed out by the National action plan.

6. CONCLUSION

Technology is fundamentally transforming how we conduct our

---

business and live our daily lives. Exponential advances in computing power, the rise of high-speed networks, and the growing mobile revolution, which puts the entire Internet at our fingertips, have unleashed new innovations, spawned new industries and reshaped existing ones. The goal of harnessing the power of technology to help create a 21st century digital government – one that is efficient, effective and focused on improving the delivery of services to the people should be crucial!

The roadmap outlined within the path towards accession to Open Government Partnership form a series of critical next steps to help build a 21st century government that innovates with less. To put us on a path to unlock the potential of a digital government, the strategy emphasizes several key objectives.

First, it must enable citizens to securely access high-quality digital government information, data and services – “anywhere, anytime, on any device.” By operationalizing an information-centric model, this can help government agencies securely architect systems for interoperability and openness.

Secondly, the government needs to adjust to this new digital world, to build the modern infrastructure needed to support digital government efforts and leverage the government’s buying power to reduce costs. Ultimately, this strategy aims to be disruptive. It provides a platform to fundamentally shift how government connects with, and provides services to the people.

RESOURCES AND DEFINITIONS USED

- [1] A data set (or dataset) is a collection of data, usually presented in tabular form. Each column represents a particular variable. Each row corresponds to a given member of the data set in question. It lists values for each of the variables, such as height and weight of an object. Each value is known as a datum. The data set may comprise data for one or more members, corresponding to the number of rows. Non-tabular data sets can take the form of marked up strings of characters, such as an XML file. A dataset must published be in a machine readable format to be efficiently re-used.
- [2] Aliya Sternstein (1 April 2009). “Kundra’s Ideas Shape Book” (blog posting). nextgov (Tech Insider). National Journal Group. Retrieved 16 April 2011.
- [3] <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction>.

do?reference=MEMO/11/891

- [4] <http://www.whitehouse.gov/open>
- [5] http://ec.europa.eu/information_society/policy/psi/index_en.htm
- [6] <http://internationalbudget.org/what-we-do/open-budget-survey/>
- [7] http://www.dri.rs/images/pdf/eng/LAW_ON_STATE_AUDIT_INSTITUTION.pdf
- [8] <http://poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/zakoni/lawonfreeaccesstoinformationconsolidated.doc>
- [9] <http://poverenik.rs/index.php/en/o-nama/authority.html>
- [10] <http://www.rti-rating.org>
- [11] <http://www.freedominfo.org/2011/09/serbia-tops-new-foi-ratings-germany-lowest-ranked/>
- [12] <http://www.acas.rs/en/zakoni-i-drugi-propisi/the-mayor/law-on-agency.html>
- [13] <http://www.acas.rs/acasPublic/imovinaFunkcioneraSearch.htm>
- [14] http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
- [15] www.opengovpartnership.org/countries/serbia
- [16] http://jrga.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=137:for-a-more-transparent-and-accountable-government-in-serbia&Itemid=78&lang=en

SUMMARY

Tehnologija je prisutna u svim sferama naših života. Ona fundamentalno transformiše način na koji živimo. Primena IT je unapredila živote ljudi u mnogim oblastima, ali njena primena se još uvek čeka u javnoj administraciji, na globalnom nivou. U zemljama poput SAD i Ujedinjenog Kraljevstva, građani imaju mogućnost da koriste podatke objavljene od strane Vlade i ministarstava u lične svrhe. Pa tako, npr, građani u SAD mogu da komentarišu dokumenta koja su još uvek u skupštinskoj proceduri pomoću web portala (regulations.gov) ili da saznaju kakva će gustina sabraćaja biti zahvaljujući podacima Biroa za Transport i infrastrukturu koji su objavljeni na web portal (Data.gov). S obzirom da je ostatak Sveta kaskao po ovom pitanju, pokrenuta je globalna inicijativa za formiranje Partnerstva ispitano kako primena modernih tehnologija utiče na povećanje demokratičnosti njenog društva, kako se koncept otvorenih podataka i javnih datasetova može primeniti na svakodnevne zaOtvorenu Upravu. Vizija ove inicijative je da Vlade širom sveta postanu otvorenije a samim tim njihova društva

demokratičnija, kroz implementaciju modernih IT platformi. Od momenta osnivanja, 20. Septembra 2011. godine do današnjeg dana, ovoj inicijativi se pridružilo 47 zemalja. Republika Srbija je započela svoj put ka članstvu u Partnerstvu za Otvorenu Upravu 16. Marta 2012. godine. U ovom radu biće situacije, i kako Srbija napreduje u svojem putu ka priključenju Partenstvu za Otvorenu Upravu, koje će za cilj imati povećanje demokratičnosti u Srbiji.

KEY WORDS

Open data dataset public government governance IT OGP EU USA European Commission Freedom of information Act procurement Jasna Matic Digital agenda transparent transparency citizen engagement democracy technology Serbia partnership fiscal access Otvorena otvoreni podaci datasetovi javno javni uprava Vlada upravljanje informatika Evropska Komisija sloboda informisanja zakon zakoni javne nabavke tenderi Digitalna agenda digitalno transparentnost građni uključivanje demokratija tehnologija Srbija partnerstvo fiskalna fiskalno pristup.

Jakov Bojović

Tutorka: Paola Petrić

Heinrich Böll Stiftung – Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu

KAKVO NAM OBRAZOVANJE TREBA ZA DEMOKRATIJU?

1. Uvod

Cilj ovog rada je da istraži različite teorijske poglede na mogućnosti institucionalnog obrazovanja za razvoj demokratskih kapaciteta građana, što bi prirodno trebalo da poveća kvalitet demokratskog političkog sistema. Ovaj rad predstavlja kratak teorijski i deskriptivni uvod, nakon kojeg će uslediti šire i obuhvatnije empirijsko istraživanje trenutnog stanja u ovoj oblasti u Srbiji i mogućnosti za napredak. Ovaj rad predstavlja politikološki pogled na fenomen koji originalno pripada domenu pedagogije ili teorije obrazovanja. Pošto je pojava o kojoj raspravljamo *javna stvar* koja ima značajne posledice na političku zajednicu, kao takva spada pod red tema kojima se politikologija mora baviti. U ovom radu pokušaćemo da pokažemo i zbog čega je ova tema od suštinske važnosti za savremenu demokratiju.

Česta je pojava da se minimalne, ali i nešto razvijenije demokratije nađu u krizi *socio-moralnih* resursa. *Socio-moralni* resursi jednog društva podrazumevaju saosećanje građana za javnu dobrobit, njihovu mogućnost da zaštite javna dobra, njihove socijalne i demokratske kompetencije i njihovu sposobnost građanskog angažovanja i artikulisane kritike vlasti (Munkler & Wassermann 2008). Posledice ove krize se prepoznaju se po slabom kvalitetu političke ponude, rezultatima izbora nakon kojih nekompetentne ili korumpirane individue zauzimaju brojne pozicije visokog ranga, ali pre svega na osnovu odsustva građanske neposlušnosti i razvoja autoritarne političke kulture. Uzroci se pronalaze u nedovoljnoj obrazovanosti građana za demokratsko odlučivanje¹ usled čega demagogija, naročito u vremenima

---

1 Brojni su razlozi zbog kojih do ovog scenarija dolazi. Edelman (2011) navodi sve veću kompleksnost ekonomskog i socijalnog sistema uz konstantan gubitak transparentnosti koju prati pad motivacije ljudi da se bave politikom na bilo koji način. Dodaje i sve veću razliku između bogatih i siromašnih, pri čemu sve više siromašnih gube priliku za obrazovanjem o osnovnim političkim i ekonomskim procesima. Kada siromašni postanu većina, to praktično znači da su neobrazovani postali većina, što ima pogubne uticaje po demokratiju jer je demokratija vladavina

krize, postaje glavno političko oruđe.

Institucije koje mogu u najvećoj meri da utiču na *kultivaciju* građanskih vrednosti, ili na razvoj socio-moralnih resursa kod mladih ljudi u jednom društvu jesu osnovna i srednja škola.² Nijedan drugi organizovani sistem nema veće mogućnosti da na manje-više objedinjen način pozitivno utiče na veći broj mladih ljudi, budućih glasača. Škola je, uz porodicu, najvažniji agens političkih stavova. (Dekker 1992 prema Vasović 2007) Za razliku od njenog zadatka u autoritarnom političkom sistemu – da usadi poslušništvo i usađenost odnosa hijerarhije kao datosti - njen strukturalni zadatak u demokratskom političkom sistemu je da vaspita učenike da postanu slobodnomisleći građani, da ih pripremi za njihov budući život u političkoj zajednici. Istaknuta razlika pokazuje zbog čega je demokratizujuća uloga obrazovnog sistema posebno bitna za društva u tranziciji.

Socio-moralni resursi su gradivno tkivo demokratije. Bez razvoja demokratske političke kulture i svesti o građanskim vrednostima, demokratija sama sebe *demokratski urušava*.

U narednom poglavlju analiziraćemo posebne teorijske koncepcije *dobrog građanina* kakvog škola kao institucija treba da *oblikuje*.

2. Teorijski i praktični pristupi

Koja koncepcija građanstva bi najbolje unapredila demokratiju? Ovo pitanje već dugo vremena podstiče debate između istoričara, filozofa i političkih naučnika. (vidi npr. Smith, 1997; Keastle, 2000).

Rasprava u modernoj teoriji obrazovanja započela je pionirskim delom Džona Djuija pod nazivom *Demokratija i obrazovanje* (Dewey 1916). Djuj je tvrdio da je obrazovanje kamen temeljac demokratije i da stoga mora biti

većine. Na ovo ukazuje i Elizabet Anderson iz ugla teorija pravde (npr. Anderson 1999; 2010). Kolin Krauč (Crouch 2004 prema *Edelstain 2011*) kao razloge vidi individualizam koji ugrožava socijalnu povezanost između ljudi i globalizaciju kao proces koji po njegovom sudu narušava moć demokratskih institucija država. U ovom radu mi ističemo nedostatak obrazovanja o demokratiji i obrazovanja za demokratiju u državnim školama kao jedan od ključnih razloga pada socio-moralnih resursa u jednom društvu *na duže staze*.

2 Pored zvaničnog obrazovanja, institucije civilnog društva takođe imaju ovu ulogu, naročito ukoliko obrazovne institucije ne preuzmu na sebe taj zadatak. U tom slučaju, civilno društvo u potpunosti preuzima taj zadatak i to se obično dešava u tranzicionim društvima. Merkel i Laut navodeći funkcije civilnog društva među pet paradigmi civilnog društva uvrstili su *Tokvilovu funkciju: civilno društvo kao škola demokratije*. (Merkel, Lauth 1998) Demokratija se u organizacijama civilnog društva, po Merkelu i Lautu, uči kroz svakodnevnu praksu (*day-to-day practice*) i putem neposredne komunikacije (*face-to-face communication*). Prema Vukašinu Pavloviću, naše civilno društvo, shvaćeno kao škola demokratije, još uvek je nerazvijeno i slabo. (Pavlović, 2006: 85)

istinski demokratsko (prema Neubert 2010, 487). U svom kasnijem delu *Demokratija i obrazovanje u Svetu današnjice*³, primećuje:

Imali smo, bez formulisanja iste, koncepciju demokratije kao nečeg statičnog, nečeg što je kao nasleđe koje može da se zavešta. Kriza kroz koju prolazimo će se ispostaviti da korisnom ako naučimo kroz nju da svaka generacija mora da ostvari demokratiju iznova za sebe, da je sama njena priroda i suština nešto što se ne može predati sa jedne osobe ili jedne generacije na drugu. (Dewey 1938, moje isticanje, moj prevod)

Rad Džona Djuia nije doveo do jednoglasnih ocena o tome kako treba da izgleda obrazovanje za demokratiju. Njegov doprinos je pre u pokretanju rasprave u kojoj je došlo do različitih tumačenja njegovih ideja i do stvaranja nekoliko neformalnih škola misli koje se takmiče u interpretaciji koncepcija dobrog građanina u kontekstu mogućnosti obrazovne politike da na njegovo stvaranje utiče.

Postoje brojni pokušaji klasifikacija ovih različitih pristupa. Valter Parker (1996) na primer opisuje tri različita pristupa obrazovanju građana za demokratsko društvo: tradicionalan, progresivan i napredan (*traditional, progressive and advanced*). *Tradicionalisti* su oni koji naglašavaju shvatanja o tome kako institucije funkcionišu uz učenja o osnovnim demokratskim pravima poput slobode govora (Butts 1988). *Progresivni* teoretičari podržavaju prethodno učenje i dodaju na njega vizije o „jakoj demokratiji“ (Barber 1984) i posebno naglašavaju značaj građanske participacije. Na kraju, *napredno* shvatanje (npr. Strike 1999) se nadovezuje na prethodna dva i daje posebni značaj tenzijama između pluralizma i asimilacije⁴ koju Čarls Tejlor naziva „politikom priznanja“ (vidi npr. Taylor 1994). Postoje i autori, posebno sa strane leve, koji naglašavaju značaj podsticanja kritike i strukturalne promene kroz obrazovni sistem (npr. Shor 1992).

Po našem uvidu, Vesthajmer i Kan su na sveobuhvatan način u svom višestruko nagrađivanom delu *Koja vrsta građanina? Politika obrazovanja za demokratiju* klasifikovali pristupe ili strategije u obrazovanju građana za demokratiju (Westheimer; Kahne, 2004). Prema autorima, postoje tri tipa građana koje različiti obrazovni pristupi teže da oblikuju i to su (1) lično odgovorni građanin (*personally responsible citizen*); (2) građanin

---

3 Nešto manje od godinu dana nakon što je Djuiev članak izdat, Adolf Hitler, demokratski izabrani vladar tadašnje Nemačke izvršio je invaziju na Poljsku i horori Drugog svetskog rata su počeli da se šire Evropom i Svetom. Pokazalo se još jednom da demokratije nisu otporne na demagogiju.

4 Više o značaju priznanja pluralizma vrednosti u savremenom liberalnom društvu vidi u *Berlin 2002* ili u drugim delima Isaije Berlina.

koji učestvuje (*participatory citizen*); i građanin usmeren na pravdu (*justice oriented citizen*). (ibid, 3) Autori napominju da ove koncepcije nisu kumulativne, to jest, nastavni planovi koji su usmereni ka drugoj koncepciji ne moraju obavezno da podrazumevaju ciljeve kojima stremi prva koncepcija, iako ta mogućnost postoji.

Lično odgovorni građanin se ponaša odgovorno u svojoj zajednici tako što, na primer, dobrovoljno daje krv, reciklira, poštuje zakone i ne zadužuje se. Programi koji promovišu ovaj tip građanstva nadaju se izdranji karaktera i lične odgovornosti kroz naglašavanje iskrenosti, discipline, integriteta i vrednog rada. Jedan od najstarijih zastupnika ove koncepcije je Horejs Man (Horace Mann), poznati američki reformator obrazovanja iz 19. veka. Tvrdeći da je univerzalno javno obrazovanje najbolji način da se *nepokorna deca nacije preobrate u disciplinovane, razumne, republikanske građane koji će poštovati zakone*, Man je osvojio široku saglasnost reformatora, posebno u njegovom vigovskom delu stranke, za izgradnju škola finansiranih od strane države (Morgan, 2010).

Vesthaimer i Kan kritikuju ovaj vid pristupa obrazovanju koji je i dalje dominantan u Sjedinjenim Američkim Državama. (npr. Westhaimer i Kahne, 2002) Ciljevi koje postavlja mogu na biti pozitivni za demokratiju, na primer, kao put izgradnje društvenog poverenja ili volje za društveno korisnim radom. Ali, u isto vreme, vizije potčinjenosti i patriotizma koje su često u vezi sa ovim pristupom, mogu biti u suprotnosti sa demokratskim ciljevima.

Zaista, lideri vlasti u totalitarnim režimima bili bi oduševljeni u istoj meri kao i lideri u demokratijama, ukoliko bi njihovi mladi građani naučili lekcije koje iznose mnogi od zagovornika lično odgovornog građanstva: nemojte da se drogirate; dolazite redovno u školu; dolazite na posao; dajte krv; pokupite đubre; očistite park; obraćajte se starijima sa poštovanjem. Ovo su poželjne osobine za ljude koji žive u zajednici. Ali one nisu o demokratskom građanstvu. (Westheimer, Kahne 2004, 5, moj prevod.)

Drugi teoretičari obrazovanja vide dobrog građanina kao onog ko aktivno ostvaruje svoja građanska prava i ko učestvuje u društvenom životu na lokalnom i višim nivoima. Ovaj tip građana Vesthajmer i Kan nazivaju „građaninom koji učestvuje“ (*participatory citizen*). Edukatori bi u ovom slučaju imali zadatak da prenesu učenicima znanja o značaju i o načinu pokretanja društvenih inicijativa. Pored toga, učenici bi trebali da budu podstaknuti na organizaciju društveno korisnih kolektivnih aktivnosti. Na primer, mogli bi uz podršku nastavnika da organizuju humanitarne ili ekološke akcije. Pored ovih saznanja, cilj ovog pristupa je razvijanje

međusobnog razumevanja i poverenja.

Treća slika dobrog građanina je najkompleksnija i najmanje zastupljena kako u teoriji, tako i u praksi. Teoretičari koji za zalažu za obrazovni sistemi koji usmeren da oblikuje „građanina usmerenog na pravdu“ smatraju da pravim demokratskim građanima treba dati priliku da analiziraju i razumeju međupovezanost društvenih, ekonomskih i političkih snaga. Vesthajmer i Kan su ga nazvali tim imenom zato što je u ovom sistemu poseban naglasak stavljen na pitanja nejednakosti i ostvarivanja socijalne pravde. (ibid, 5) Oni koji teže da pripreme za demokratiju građane usmerene na pravdu, ne smeju da delaju tako da nametnu učenicima fiksirani skup pravila ili istina o strukturi društva. Indoktrinacija je najveća opasnost ovog sistema. Zbog toga bi njihov zadatak bio da podstaknu studente na samostalnu analizu, međusobnu diskusiju ili debatu u vezi sa društvenim, političkim ili ekonomskim strukturama. Pošto je pretpostavka da se učenici i nastavnici neće složiti o temama koje zahtevaju vrednosnu određenost, učenici ovog idealno-tipskog modela morali bi da se nauče veštinama argumentovane debate, kao i vrednostima tolerancije i prihvatanja drugačijeg mišljenja.

Volfgang Edelstajn, nemački sociolog, teoretičar obrazovanja i direktor Maks-Plank Instituta za humani razvoj, u svom eseju *Obrazovanje za demokratiju: razlozi i strategije* (Edelstein, 2011) ističe „učenje demokratije“ kao kompleksan proces koji mora da obuhvata tri seta različitih ali povezanih zadataka:

a) *Učenje o demokratiji* u cilju sticanja saznanja koja će pomoći učeniku da u budućnosti postane obrazovani i svesni akter u situacijama društvenih i političkih izbora i odluka.

b) *Učenje kroz demokratiju* kroz participaciju u različitim školskim demokratskim zajednicama, debatama i diskusijama kako bi se na taj način stekle demokratske navike (*democratic habits*).

c) *Učenje za demokratiju* koje uključuje osnivanje i dalji razvoj demokratskih organizacija zasnovanih na saradnji i aktivnom delovanju na lokalnom ili višem planu. (ibid, 130)

Bez razvijanja svih ovih kompeticija nema mogućnosti za kooperaciju, participaciju, zdravu debatu i odgovornost za druge – veštine društvenog delovanja koje su preduslovi demokratije (Yates & Youniss, 1999) Gledano iz ugla navedena tri cilja, pristup formiranja „građanina koji učestvuje“ i „građanina usmerenog na pravdu“ daleko su u prednosti u odnosu na prvi pristup.⁵ Do istog zaključka dolaze Vesthajmer i Kan na osnovu empirijskog

---

5 Jedino što mi imamo da dodamo na ova dva pristupa je učenje o ideologijama koje često nedostaje u programima drugih društvenih predmeta poput *sociologije* ili *filozofije*. Budući glasači

istraživanja. (Westheimer, Kahne 2004: 21)

Ipak, ovi pristupi takođe zahtevaju daleko veće finansijske izdatke. Takođe, oni zahtevaju obrazovane nastavnike koji će moći učenike da usmere na razvoj u skladu sa istaknutim ciljevima. Indoktrinacija je još jedan od opasnosti, zbog čega se posebna pažnja mora usmeriti na pisanje vodiča za nastavnike i udžbenika koji bi se koristili.

Najvažnije pitanje koje smo namerno ostavili za kraj je pitanje okvira delovanja, to jest pitanje predmeta u okviru koga bi se nastava „o demokratiji“ odvijala. Po nama, ostvarenje bilo kojeg od koncepata, a naročito onih koje smo istakli kao ispravne, jedino bi bilo moguće kroz uvođenje u obrazovni sistem novog predmeta koji bi bio obavezan, koji bi se ocenjivao i koji bi bio organizovan na alternativan način u odnosu na ostale predmete (fokus bi bio na razvijanju sposobnosti koje smo istakli). Naravno, period uvođenja predmeta, detalji organizacije i slično su više pitanja za pedagoge, psihologe i teoretičare obrazovanja nego za politikologe. Zadatak ovog rada je da istakne značaj postojanja ovakvog predmeta za razvoj demokratije, tj. *socio-moralnih resursa* demokratije.

3. Zaključak

U Velikoj Britaniji „građanstvo“ (*citizenship*) je postalo obavezni predmet 2002. godine za decu od 11 do 16 godina. Učenici u okviru ovog predmeta izučavaju pitanja poput socijalne pravde, uloge Ujedinjenih nacija u Svetu danas i pitanja aktivnog građanstva.⁶ U januaru prošle godine, istraživački tim eksperata iz različitih oblasti na čelu sa Timom Outsem (Tim Oates) izdao je na zahtev Državnog sekretara za obrazovanje izveštaj o nastavnim planovima u Velikoj Britaniji. Istraživanje je pokazalo da su tinejdžeri koji su učili građanstvo imali pozitivniji stav prema građanskom učešću kao i veće znanje o funkcionisanju demokratskih institucija. (Shepherd, 2011)

Ipak, rezultati nisu u potpunosti bili zadovoljavajući. Kritičari pre svega

---

moraju da steknu saznanja o značenju prideva poput *liberalno* ili *socijalno* pre nego što izađu na prve izbore.

6 “Education for citizenship equips young people with the knowledge, skills and understanding to play an effective role in public life. Citizenship encourages them to take an interest in topical and controversial issues and to engage in discussion and debate. Pupils learn about their rights, responsibilities, duties and freedoms and about laws, justice and democracy. They learn to take part in decision-making and different forms of action. They play an active role in the life of their schools, neighbourhoods, communities and wider society as active and global citizens.” (Department for Education, Citizenship: Key Stage 3)

---

smatraju da je osnovni razlog to što sama škola nije demokratska institucija. Kako Danijel Grinberg navodi:

Jednostavna je činjenica da deca nisu posvećena demokratskim principima (...) jer ona ne osete bilo koje od ovih uzvišenih stvari u svakodnevnom životu, a naročito ne u svojim školama. Deca nemaju prava u školama, ona ne učestvuju u donošenju odluka u školi (čak i kada te odluke direktno utiču na njihov život), niti imaju slobodu samoopredeljenja u školi. U stvari, škole su modeli autokratije. (Greenberg 1992: 103-4, moj prevod)

Reforma obrazovnog sistema nedostaje demokratiji kako bi ona izašla iz krize socio-moralnih resursa u kojoj se, po sudu brojnih teoretičara, nalazi. Kako je ovo dugotrajni proces, smatramo da je uvođenje „građanstva“, ili čak „politikologije“ u obrazovne programe prvi korak. Slučaj demokratskog obrazovanja u Srbiji svakako zahteva posebno istraživanje, koje bi uz empirijske podatke moralo biti u formi predloga praktične politike.

4. Literatura

- Anderson, E. (1999). What is the Point of Equality?, u *Ethics*, 109/2, pp 287-337.
- Anderson, E. (2010). Justifying the Capabilities Approach to Justice, u *Measuring Justice: Primary Goods and Capabilities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barber, B (1984). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Berkeley: University of California Press.
- Berlin, I. (2002). *Liberty*, H. Hardy (ed), Oxford: Oxford University Press.
- Butts, R.F. (1988). The moral imperative for American schools: Inflammate the civic temper, u *American journal of education*, 96/2, 162-194.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy* (Malden, MA, Polity).
- Dekker, H. (1992). *Socialisation and education of young people for democratic citizenship, theory and research*, Education for democratic citizenship in Europe – New challenges for secondary education, Seventh European Conference of Directors of Educational Research Institutions, Nitra, Czechoslovakia, 27-30 October.
- Department for Education, Citizenship: Key Stage 3 (<http://www.education.gov.uk/schools/teachingandlearning/curriculum/secondary/b00199157/citizenship/ks3>, 14.6.2012.)
- Dewey, J (1916). *Democracy and Education*. New York: The Free Press.

- Dewey, J (1938). *Democracy and Education in the World of Today*. u *Problems of Man*.
- Edelstain, W. (2011). Education for Democracy: reasons and strategies, u *European Journal for Education*, 46/1, pp 121-135.
- Greenberg, D. (1992) *Education in America: A View from Sudbury Valley*, Massachusetts: The Sudbury Valley School.
- Keastle, C. F. (2000). Toward a political economy of citizenship: Historical perspective on the purposes of common schools, u McDonnell, L., Timpone, P.M., Bengamin, R. (Eds) *Rediscovering the democratic principles of education*. Kansas: University Press of Kansas.
- Merkel, W., and H. Lauth (1998). Systemwechsel und Zivilgesellschaft. Welche Zivilgesellschaft braucht die Demokratie? *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 6/7, 3-12.
- Morgan, J.E. (2010) *Horace Mann: His Ideas and Ideals*, Montana: Kessinger Publishing
- Münkler, H. & Wassermann, F. (2008). Was hält eine Gesellschaft zusammen. Soziomoralische Ressourcen der Demokratie, u: Bundesministerium des innern (Eds) *Theorie und Praxis gesellschaftlichen Zusammenhalts*, pp 3-23.
- Neubert, S (2010). Democracy and Education in the Twenty-first Century: Deweyan Pragmatism and the Question of Racism, in *Educational Theory*, 60/4.
- Parker, W (1996). 'Advanced' ideas about democracy: Toward a pluralist conception of citizen education, in *Teachers College Record*, 98, pp 104-125.
- Pavlović, V. (2006). *Društveni pokreti i promene*. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Shepherd, J. (20 January 2011) Don't scrap citizenship lessons, teachers plead, *Guardian* (<http://www.guardian.co.uk/education/2011/jan/20/dont-scrap-citizenship-teachers-plead>, 14.6.2012.)
- Shor, I. (1992) *Empowering education: Critical teaching for social change*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smith, R.M. (1997). *Civic ideals: Conflicting visions in the US history*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Strike, K. (1999). Perfectionism and Neutrality: A Response to Hostetler. *Philosophy of Education Yearbook 1999*.
-

- Taylor, C. et al. (1994) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. New Jersey: Princeton University Press.
- Vasović, M. (2007). *U predvorju politike. Politička socijalizacija u detinjstvu i ranoj adolescenciji*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Westheimer, J. and Kahne, J. (2002) Educating for Democracy, in Hayduk, R. & Matson, K. (eds) *Democracy's Moment: Reforming the American Political System for the 21st Century*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield
- Westheimer, J. and Kahne, J. (2004) What Kind of Citizen: The Politics of Educating for Democracy, in *American Educational Research Journal*, 41/2
- Yates, M & Youniss, J (eds.) *Roots of Civic Identity: international perspectives on community service and activism in youth*. New York: Cambridge University Press

Summary

In this paper author describes various approaches to institutional education for democracy. In the first part, author claims that democratic education is a vital part of a democratic political system, a precondition for its sustainability. In the second part, distinct views on what constitutes a “good citizen” are described, along with views on their connection with the educational process, and the possibilities of creating such a citizen through it. Author advocates a more participatory and justice oriented system of education.

Key words

Education, Democracy, John Dewey, Citizenship

Верица Кугић

Турторка: Наташа Малиновић, МА

Центар за изградњу капацитета Београдске отворене школе

УЛОГА ПОДМЛАДАКА ПОЛИТИЧКИХ СТРАНАКА У ИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ

1. Увод

Поражавајући подаци о Србији, у којој је једина растућа тенденција одлив мозгова, гдје смо, гледано на свјетском нивоу, по подацима Светског економског форума, како наводе доступни интернет извори¹, одмах иза Гвинеје Бисао и Лесота, сами намећу интересовање за осврт на младе, те улогу у политици и друштву, чији вид манифестовања, између осталих, може бити оличен и у изборној кампањи, као „планираној и организованој политичкој акцији, у којој изборни актери настоје да придобију што већу подршку бирача”². Процјене о броју младих људи, који су у последњих неколико година напустили земљу се разликују: од стопедесет хиљада, преко триста хиљада, па до пола милиона људи, по процјени ректора Универзитета у Београду³. Непостојање тачног податка говори о немару државе према младима, те њиховој извијесној будућности. Сви грађани требало би да буду свјесни чињенице да будућност има само она држава у којој млади људи виде свој будући дом, мјесто гдје ће стварати породицу и градити своју пословну каријеру, те у којој је учешће младих у процесима одлучивања темељ развоја модерног и демократског друштва.

Улога подмладака политичких странака у изборној кампањи увелико зависи и од хоризонталне⁴ и од вертикалне⁵ комуникације у странци,

1 Србија лидер у одливу мозгова; 19.05.2012. Интернет: www.b92.net

2 Јовановић, Милан, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СР Југославије и Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 45

3 Исто;

4 Група аутора, Конрад Аденауер Фондација, *Политичке групације у Европи*, Фондација Конрад Аденауер у сарадњи са Европским покретом у Србији, Београд, 2011. („Структура партије – систем хоризонталних и вертикалних веза између чланства (и његових организација) и руководећих органа уједно је и оквир (не)формално фиксираног система унутарпартијске комуникације, како између чланства – хоризонтално“), стр. 110

5 Исто, („..., тако и између чланства и руководства – вертикално“), стр. 110

као и доктринарних основа, датих у програмима самих странака, на шта ће ауторка дати посебан осврт, узевши у обзир релевантне странке у земљи. Ангажованост младих у политици, као и другим друштвеним подсистемима, те њихов рад и политичко образовање, много говоре о перцепцији сопствене земље, у погледу будућности. Један од најмјеродавнијих показатеља је и заступљеност младих у посланичким групама, у законодавним тијелима, на чије ће недостатке, у случају Србије, бити посвећена посебна анализа. Евидентно је да, из података датих на самом почетку, држава није претјерано марила о томе како се односи према младим људима, те је, стога, питање односа ка младима постало врло осјетљиво питање у друштву. Млади, ни у ком случају не смију бити перципирани као проблем, већ напротив, требало би да су приоритет друштва и потенцијал на којем би требало предано радити.

2. Доктринарне основе о младима у програмима политичких странака

По једном броју аутора, доктрина, као систем колективног учења, као принцип или политика која се заговара и учи, те по другима, склоност да се суди на основу апстрактних принципа, не обазире се на стварност – у овом случају, умногоме говори о перцепцији младих, те начину на који се сама политичка организација односи ка њима. Када су у питању политички релевантне странке, код нас, сразмјерно парламентарној снази би биле: Српска напредна странка, Демократска странка, Социјалистичка партија Србије, Демократска странка Србије, Либерално демократска партија и Уједињени региони Србије, на основу чега ће им се и посветити одговарајућа пажња⁶.

Српска напредна странка (СНС), својом политиком, у тачци 14 Беле књиге⁷, под насловом „Стратегија за младе – снага за будућност”, истиче приоритете младих, те се залаже за три конкретна правца њиховог јачања као потенцијала земље: осамостаљивање младих запошљавањем („посао свима“⁸), како би се пружила могућност стицања радног искуства и вјештина; млади у политици, јер, учешће младих у процесима одлучивања представља темељ развоја модерног и демократског друштва; те, залагање за повезивање образовног

6 Према резултатима републичких парламентарних избора од 6. маја 2012. и Републичке изборне комисије. Интернет: <http://www.rik.parlament.gov.rs>

7 Програм Српске напредне странке, 19.05.2012. Интернет: www.sns.org.rs

8 Исто

система и тржишта рада, гдје ће се стратегијом привредног развоја Србије одређивати потребни профили будућих радника. Даље, требало би пружати свесрдну помоћ и подршку младима у развоју посебности и креативности; омогућити младима ангажовање у политичкој, привредној, научној и свакој другој области, укључити их у изградњу стабилне и сигурне државе, створити услове да живе животом достојним човјека; која ће стимулисати професионално усавршавање, активно запошљавање, пружање подршке младим брачним паровима за формирање породице и опстанак младих људи у сеоским срединама; оснивати намјенске фондове за талентоване младе људе, а на бази јасно постављених критеријума за вредновање и награђивање резултата у различитим областима. Као императив своје политике, Српска напредна странка, наглашава „заустављање одласка младих људи из Србије, те повратак младих из дијаспоре, као и њихово укључивање у све сфере друштвеног живота”⁹.

Демократска странка (ДС), иако у пракси, већ дуго, има изузетно развијену омладинску мрежу, у програмским документима, на званичној интернет презентацији, не наводи ништа везано за младе. Недостатак одредница везаних за омладинску политику, подједнако је заступљен, како у Програму Демократске странке, тако и у „Програму за бољи живот 2012–2016”.

Социјалистичка партија Србије (СПС), у Програму нема дефинисану политику према младима. Међутим, на интернету је доступан Правилник о организацији и дјеловању социјалистичке омладине, при чему се наводи да: „Социјалистичка омладина Србије има за задатак промовисање и популаризацију Програма и политике Социјалистичке партије Србије код младе популације”¹⁰. Чињеница је да социјалистичка омладина активније дјелује од усвајања Правилника, путем савјета и комисија. Похвално је прецизирање улога омладинаца, не само на локалном нивоу, него и на нивоу Републичког савета, Извшног савета, те Интернационалног секретаријата, као тијела задуженог за међународну омладинску сарадњу.

Демократска странка Србије (ДСС) се већ дуже вријеме квалитетно ангажује на промоцији „Омладинске политике”¹¹, као дијела програма Странке. Додатно, међу документима Омладине, поред омладинског историјата развоја, наводи се следеће: „ОДСС чине

9 Програм Српске напредне странке, 11.06.2012. Интернет: www.sns.org.rs

10 Социјалистичка омладина, 12.05.2012. Интернет: www.sps.org.rs

11 Демократска странка Србије, 04.06.2012. Интернет: www.dss.rs

млади, образовани и способни људи који се у свом раду усредсређују пре свега на решавање проблема младих у Србији, како својим утицајем на представнике ДСС у органима власти, тако и акцијама усмереним ка решавању конкретних проблема ове врсте у локалним срединама¹². Својим активностима, декларацијама, резолуцијама, споразумима на нивоу земље и свијета, ОДСС истиче значај политичке едукације, те међународне сарадње у омладинској политици, у циљу адекватног укључивања младих у политику.

Либерално демократска партија (ЛДП), у Програму не наводи младе, с тим што се у члану 48. Статута наводи следеће: „Млади ЛДП су добровољна организација чланова/ица ЛДП млађих од 27 година, чији је циљ побољшање и унапређење положаја и статуса младих људи у свим областима¹³”. С тим да је на интернет страници Младих ове странке, Програм тек у најави. Поприлично широка мрежа активности је регулисана Правилницима о раду Младих ЛДП-а, укључујући и Председништво, Савет, Биро, Медија тим, Београдски тим и Секретаријат.

*Уједињени региони Србије*¹⁴, на интернет страници не нуде Програм. Као замјена за то, под насловом „За шта се залажемо¹⁵”, нуде се четири циља, од којих ниједан није адресиран на омладинску политику. Али, *Г17 плус*, као стожерна странка УРС-а, у Програму, у дијелу „Деца, омладина и спорт”, акценат ставља на „Поверење и оптимално укључивање младих у политичке, економске и друге токове изградње стабилног и слободног друштва, на основу њихових интереса, могућности и образовања¹⁶”. Поред програмских ставова, важно је истаћи и Правилник о раду омладинске мреже Г17 плус, којим се, поред локалних активности, регулише и међународна сарадња, те активности Политичког савјета и других тијела. Омладинци већ дуже вријеме имају истакнуту сарадњу са блиским партијама десног центра.

Евидентно је изостављање младих из програмских начела, код појединих странака, упркос њиховој релевантности. Иако се овај дефицит, у неким случајевима, надокнађује другим активностима,

---

12 Омладина ДСС, 11.05.2012. Интернет: www.dssomladina.rs

13 Статут ЛДП, 11.05.2012. Интернет: www.istina.ldp.rs

14 Уједињени региони Србије (УРС), 11.06.2012. Интернет: www.ujedinjeniregionisrbije.rs (... „су политички савез националних, регионалних и локалних странака, удружења грађана и појединаца. Основан је 16. маја 2010. године”.

15 Уједињени региони Србије (УРС), 11.06.2012. Интернет: www.ujedinjeniregionisrbije.rs

16 Програм Г17 плус, 11.05.2012. Интернет: www.g17plus.rs

потребна је, ипак, програмска потврда, да би се могло говорити о доследности, односно, да би се могао уочити и критиковати дисбаланс између доктрине и практичних дјелатности. Јер, и даље се сматра релевантном опаска Бертолта Брехта када каже да ништа није тако практично као једна добра теорија (прим. Аутора).

3. Организација подмладака политичких странака

У овом дијелу рада, приказан је начин организовања омладине. Странке, мање-више следе, по многим параметрима, сличан начин организације по територијалном и функционалном принципу. Подсећам да се територијални принцип, контекстуално, односи на сам број и распоред чинилаца омладинске мреже (локално и регионално), док би функционални подразумевао конкретне улоге и задужења (одбори, савјети и комисије).

Омладина Српске напредне странке, када је у питању територијална организација, подразумева седамнаест омладинских савјета, сразмјерно броју општинских одбора, те савјете при осталим одборима у земљи. Те, по другом принципу: председника и Статутом одређен број потпредседника на нивоу сваке општине, у којој је Странка заступљена, а којима координише Повјереник за омладину. Да се закључити да СНС, као најмлађа релевантна странка на политичкој сцени Србије, и не потенцира на хијерархији¹⁷ када је у питању омладина, јер, на званичној интернет страници нису доступни документи који се односе на сам начин организације младих.

Омладина демократске странке, територијално је организована по принципу подјеле по општинама, како се може наћи на сајту Демократске Омладине. Осим тога, на истом мјесту, налазе се и информације о званичној омладинској мрежи у виду Председништва кога чине Председник, шест потпредседника, шест чланова, те представници других тијела у оквиру ДО-а. Демократска омладина, посредством интернационалне сарадње, активности младих у Народној Скупштини, те ангажовањима у фондацијама, на свој начин доприноси цјелокупној политици Странке.

Социјалистичка омладина Србије, „као посебан облик организовања и деловања СПС, организује се на свим нивоима: у

---

17 Хејвуд, Ендрју; Политика (Хијерархија: лествица друштвених положаја или статуса, која подразумева структурну или непроменљиву неједнакост у којој положаји не зависе од личних способности); Clío; Београд, 2004, стр.780

општини, граду, аутономној покрајини и Републици. Општински савет Социјалистичке омладине Србије представља основни облик организовања и деловања Социјалистичке омладине Србије¹⁸. Кроз већ наведене податке у дијелу о омладинској политици, евидентно је да су омладинци успјели да за релативно кратко вријеме развију комуникацијску мрежу. Увидом у Правилник, стиче се утисак да је управо овакав начин организације, вјероватно, и начин организације који је и најпрецизнији, када се говори о омладинцима политичких странака у Србији, генерално.

Омладина Демократске странке Србије, поред иницијалне организације на општинском нивоу, располаже Предсједништвом, кога чини предсједник, четири потпредсједника, девет чланова Предсједништва, генерални и међународни секретар, те предсједник Извршног одбора Омладине, Савјета као и технички секретар Предсједништва. Свакодневно истичући да је младима итекако мјесто у политици, омладинци Демократске странке Србије, кроз интерактиван однос, уважавајући међусобне дужности и обавезе, доприносе не само промоцији младих кроз свакодневне активности, него и њиховој промоцији у политичком образовању, као гаранту квалитетних промјена.

Омладина Либерално демократске партије, поседује поприлично развијену омладинску мрежу. „Организација и деловање Младих ЛДП уређује се Правилником који доноси Скупштина Младих ЛДП, а који одобрава Главни одбор¹⁹. На сајту Омладине су информације о Предсједништву, члановима, као и осталим карактеристикама омладинске мреже у Србији. У сваком случају, поред наведених органа у дијелу о омладинској политици, важно је истаћи и ангажовање Младих ЛДП у обиласку земље, у току овогодишње изборне кампање, путем Каравана, што је један од начина на који су покушали допринијети кампањи и афирмацији организационе мреже.

Уједињени региони Србије²⁰, односно *Омладина Г17 Плус*, распрострањена у виду омладинске мреже, дјелује на општинском, градском, регионалном и државном нивоу, путем предсједника, потпредсједника, те осталих именованих чланова савјета и других

---

18 Социјалистичка омладина, 12.05.2012. Интернет: www.sps.org.rs

19 Статут ЛДП-а, 11.05.2012. Интернет: www.istina.ldp.rs

20 Уједињени региони Србије (УРС), 11.06.2012. Интернет: www.ujedinjeniregionisrbije.rs („...су политички савез националних, регионалних и локалних странака, удружења грађана и појединаца. Основан је 16. маја 2010. године”.

тијела. Омладинци остварују изузетно успјешну међународну сарадњу, о чему је већ било ријечи у раду. Унија младих је једно од тијела које би се могло истаћи својим радом на пољу координације, како по питању локалних акција, тако и по питању конференција на републичком нивоу.

Да се закључити да омладина, без обзира о којој политичкој организацији је ријеч, из самих формалних и неформалних видова организовања, те повезаних активности, на свој начин даје допринос јачању политичке свијести и подизању политичких капацитета. Свој рад перципира, не само као начин властитог усавршавања, те, у овом случају, доприноса изборној кампањи, него и као начин утицаја на све оне који би, исто тако, да доприносе Србији у складу са својим могућностима. На подмлацима политичких странака је да наслеђену традицију непрестано обогаћују и мијењају новим индивидуалним и колективним искуствима. Акцент би, свакако, заслужио мјесто на пољу константног усавршавања и политичког образовања, јер, млади, на тај начин, доносе истинске промјене у друштву. Омладинци су свјесни свог задатка, те, исто тако, свјесни тежине тих истих промјена.

4. Политичко образовање

„Демократија није гаранција за срећу, већ резултат политичког образовања и демократске свести”²¹ својевремено је истакао Теодор Хојс (*Theodor Heuss*), први предсједник СР Њемачке²². Овај парадигматичан примјер обнове и развоја те измјене институција, а последично и политичке културе, показује да се иста успијева одржати управо захваљујући политичком образовању. Политичка култура се може мијењати – „Створити владавину за народ свакако је корисна ствар, али знам једну још кориснију – одгојити нацију за владавину”²³, написао је Жан Жак Русо у Нацрту устава за Корзику и тако ударио темеље и неким савременим методама утицаја на политичку културу, као што су грађански тренинг, образовање за демократију, али и политичка индоктринација. Постоје различите концепције политичке едукације

---

21 Група аутора (КАС), *Политичке групације у Европи*, Фондација Конрад Аденауер у сарадњи са Европским покретом у Србији; Београд, 2011., стр. 256

22 Савезни Председници Немачке након Другог светског рата; Теодор Хојс: од 13.09.1949. до 12.09.1959. године. 11.06.2012. Интернет: www.wikipedia.org

23 Кеџмановић, Ненад, *Елементи владавине*, Чигоја штампа, Београд, 2005; стр. 287

и одгоја за демократију, при чему примат носи делиберативни²⁴. Он је и најполитичнији, јер је најприближнији суштинским демократским вриједностима, када се кроз јавне дискусије и одлучивање може доћи до најбољег рјешења, које, истовремено, не мора, нужно, бити и коначно. Оно се оставља отвореним за боља рјешења до којих долазимо перманентном политичком едукацијом, као незамјењивим дијелом демократског друштва.

Критички образац и развој критичког мишљења је оно у чему се огледа њен непроцјенљив значај за цјелокупне друштвене и политичке процесе. Дошавши до закључка, да ће овакав став бити и окосница даљих акција те широког поља дјеловања, важно је скренути пажњу на значај размјене искустава, дискусије и дијалога, те уважавања предлога најбољих рјешења. Најважнији задатак политичког образовања, а на који омладина скреће пажњу и активно утиче на изборну кампању је пружање подршке младим генерацијама да свој политички суд темеље на демократским вриједностима. У супротном, требало би да се забринемо над склоношћу интелегентних и добронамјерних младих људи да се тако снажно конформишу. Када сарађујете са младима, то је начин и да, конкретно, сазнате, шта је то што је потребно приоритетно урадити да би се ствари покренуле, те би подмлатци, ту праксу требало и да наставе, без обзира на то да ли је ријеч о изборној кампањи или не.

Суочавање са примјеном нових информационих технологија и стварањем медијског друштва, битно се мијења и ток кампање, као и утицај подмлатка на исту. Нове информационе технологије у великој мјери утичу на друштво, креирају нове видове социјализације, па чак и нове типове индивидуалног и колективног идентитета. „Нови социјални капитал који се ствара у виртуелним просторима Фејсбука, Твитера и других социјалних мрежа и коришћење интернета у политичким кампањама, прво је показао своју снагу за избор председника САД-а 2008. године, Барака Обаме, те у низу догађаја који су услиједили на Блиском Истоку 2011. године, од којих

---

24 Подунавац, Милан; *Поредак, конституционализам и демократија*, Чигоја штампа; Београд, 2006, стр. 193 („Делиберација је најпогодније средство (процедура) о свим питањима која се тичу политичке заједнице. Амбиција је да се само кроз јавну (колективну) делиберацију, може доћи до моралне и политичке саморефлексије о темељним питањима (принципима) на којима једна демократска заједница почива”);

Објашњење: Делиберација; 04.06.2012. Интернет: www.filozofija.org („од латинског *deliberatio* – размишљање, промишљање, вијећање – схоластички појам, којим се изриче доживљавање и вагање вриједности појединих алтернатива избора, почетак вољног чина у коме се испитују и просуђују мотиви, околности и слично, који се касније усавршавају кроз одлуку, избор и извршење”)

је почетак прве, у Египту, започет управо на Фејсбуку²⁵. Аналогно томе, побједа Кукуруку коалиције у Хрватској, затим, у Србији, освајање највећег броја гласова од стране Српске напредне странке, могла би се, у значајној мјери, приписати активности омладинаца на друштвеним мрежама. Веб сајтови, блогови, друштвене мреже говоре о информисању, укључивању, интерактивности, мобилизацији, као најзначајнијим компонентама интернета, уопште, гдје корисници сами креирају садржаје, а истовремено имају потпуну контролу над њима. Мобилизација представља највиши ниво партиципације на веб сајту, што може да резултира и политичким окупљањима. По истраживањима 2010. године, у Србији, сваке године долази до пораста броја корисника интернета – „50,4 посто домаћинстава има рачунар, а 39 посто има и прикључак за интернет²⁶. Ако се зна да странке интернет највише користе у периоду изборних кампања, те да то може да буде и вид онлајн политичког образовања, подмлатци политичких странака озбиљно схватају свој задатак. „Ако наслијеђене вриједности, оријентације и обрасци у битно промијењеним околностима, постану неупотребљиви и контрапродуктивни, човјек мора да их мијења²⁷”.

5. Изборна кампања и активности подмладака политичких странака

5.1. Промоција омладинске политике и стратегије

Истакавши на почетку да је улога омладине од велике важности за кампању, пажњу би требало усмјерити на чињеницу да су поред програмских постулата, стратегије, као саставни дијелови припреме и реализације кампање, обично усмјерене на низ активности, путем којих се промовише омладинска политика. У складу са тим, стратегија би, на основу претходно обављене анализе стања²⁸, подразумемијевала

---

25 Група аутора – Фондација Конрад Аденауер; Политичке групације у Европи; Фондација Конрад Аденауер у сарадњи са Европским покретом у Србији; Београд, 2011 стр.257

26 Статистика; 10.05.2012. Интернет: www.stat.gov.rs

27 Кеџмановић, Ненад, *Домети демократије*; стр.311

28 Исто („Дијагностика стања у друштву, садржај је тзв.стратегијске анализе. Она обухвата: јавно-мнењска истраживања ставова, расположења и очекивања различитих категорија бирача, гласачких намера итд.; објективне податке, елементе изборног система, те друштвено-политички контекст; те, политиколошки део – анализе законске регулативе изборног процеса, резултата претходних избора, активности актуелних носилаца власти, политичког односа снага, анализе међупартијских трансфера бирача између два избора, анализе конкурентских странака и кандидата, коалиционог потенцијала и слично”), стр.185

дефинисање општег приступа у комуникацији са бирачима. „Конкретније, то је избор одговарајућег типа кампање, позиционирање у односу на конкуренте, утврђивање окосница кампање и њихово претакање у слогане, као и избор одговарајућих средстава кампање и облика промоције, а све у складу са изборним циљевима, односно са ставовима и очекивањима циљних група на чије се гласове рачуна”²⁹. Упознати са реалношћу и окружењем у којем живе, млади људи при страначким мрежама настоје да се фокусирају на изазове са којима се грађани суочавају, те да у разговору са њима, покушају да дођу до заједничког рјешења, што захтијева опсежну анализу стања, и, уједно, представља и први корак. Дијагностика стања у друштву, расположења бирача и политичког односа снага, може да се врши на основу: „...процена лидера; унутарпартијског комуницирања, када активисти са терена извештавају централу о расположењу људи и њиховим аспирацијама; анализа садржаја медија, када се на основу медијских садржаја закључује о стању у друштву и расположењу људи; истраживања ставова јавног мњења: значај појединих друштвених проблема за одређене групе бирача, ставови о појединим питањима, раширеност и интензитет партијске идентификације, популарност и елементи имиџа партија и кандидата итд.”³⁰. Економска ситуација, животни стандард, радна мјеста, социјална питања, образовање – само су неке од тема на којима се детаљно ради, при чему редовна анализа стања и постигнућа даје подстицаје са наставком реализације стратегије.

Прије него што се приоритет да стратегији, те активностима које из ње проиизилазе, није на одмет подсетити на важност организације саме политичке кампање, те, најопштије говорећи, на њена три новoa, гдје прво мјесто, очекивано, заузима: „стратешки ниво – утврђивање стратегије кампање, успостављање организације и управљање кампањом; затим, креативни ниво – израда media плана, промотивних материјала и слично, као и тактички ниво – реализација кампање”³¹.

Даље, нужно је познавати сопствене могућности, јер, познато је да могу да постоје и најбоље идеје на свијету, али ако не постоје капацитети за њихово спровођење оне су потпуно безвриједне. Што доводи до

---

29 Славујевић, Зоран, *Политичко комуницирање, пропаганда и политички маркетинг*, Grafocard; Београд, 2009, стр.189

30 Исто, стр.185

31 Славујевић, Зоран, *Политичко комуницирање, пропаганда и политички маркетинг*, Grafocard; Београд, 2009, стр.237

закључка да организација мора да функционише, да су одговорности јасно подијељене, да је комуникација ефикасна и обострана, те да је омогућавала сарадњу.

Парламентарни и предсједнички избори 2012. године у Србији, остали су запамћени по јаком омладинском активизму, ентузијазму, јакој мотивацију, те добрим идејама, које су почевши од постављања реалних циљева, преко преданог рад на њиховом испуњењу, нашле начин да се реализују. Теме попут повећања учешћа дјевојака у политици, *web design-a*, *flash mob-a*, само су неке од иновација, без обзира о којим политичким странкама је ријеч, које су са одушевљењем прихваћене од стране младих људи, а које нису раније биле заступљене у програмима и активностима.

Сагледавање могућности отвара простор за предлагање одређених опција, њиховог избора, те давања конкретних препорука. Пошто је „Политичка кампања – „рат” за мисли људи, која почиње планом борбе, што би била стратегија, после чега долази њено извршење, што би била тактика”³², онда је пажња усмјерена на прављење плана, из којег, касније, следе конкретне активности. Један од видова конкретних активности би, свакако, био и теренски рад, стога је овај закључак, уједно, и увод у наредни одјељак.

5.2. Теренски рад

У складу са претходним дијелом овог поглавља, који се односи на начелне ставове о стратегији изборне кампање, рад се наставља у смијеру конкретизације планова, те реализације идеја. Циљ је да се замисли остваре у пракси, те на тај начин, омогући добро функционисање ставки на релацији нормативно – стварно. С тим у вези, афирмација изабраних политичких циљева и политичког програма, на терену, најчешће се креће на релацији између захтјева за универзалношћу те општом прихватљивошћу промовисаних садржаја, са једне и „нужности да буду прилагођени очекивањима тачно одређених сегмената бирачког тела”³³, са друге стране.

Првенствено, горенаведени избор стратегије кампање, представља, прије свега, „опредељење за одређени тип кампање”³⁴. Јер, сам избор типа, усмјерава даљи ток акције. Најзаступљенији вид

32 Исто, стр. 189,

33 Славујевић, Зоран, *Политичко комуницирање, пропаганда и политички маркетинг*, Grafocard; Београд, 2009, стр. 203

34 Исто, стр. 190

кампање јесте, управо, програмска, односно прагматска кампања. С обзиром на значај који јој се приписује, те на практичне резултате, којима се конкретно утиче на теренски рад, биће детаљније објашњена. У програмским кампањама, „изборна борба се води на терену квалитета конкретних понуђених рјешења за поједине проблеме у друштву”³⁵. Општа идеолошка и политичка питања нису посебно актуелна, па је тежиште усмјеравања теренског рада, пре свега, на (не)компетентности владајуће, односно опозиционих партија, да артикулишу и реализују за већину бирача прихватљиве и конкретне ставове у вези са стандардом, запошљавањем, порезима, школским системом, здравственом заштитом, стамбеном политиком и сл. Овакав вид кампање, проблемски орјентисане, афирмисао се и у Србији, у виду стручно утемељених и детаљно елаборисаних рјешења одређених друштвених проблема. При њеној конкретной промоцији, у виду теренског рада активиста, акценат се ставља на пријем у појединачним, за одређена питања посебно заинтересованим, сегментима бирачког тијела. Теренска промоција подразумијева комплетно представљање свих елемената осмишљене стратегије, при чему, „...партије које имају развијену организациону инфраструктуру и већи број активиста, имају значајне предности у реализацији кампања, посебно могућност да организују интензивнију и ефикаснију теренску кампању”³⁶. Активисти и волонтери се не прихватају ангажмана због материјалних користи, већ из других мотива, као што су: сагласност са политичким циљевима, партијска дисциплина, могућност каналисања и реализовања многих идеја и предлога. Да изборна кампања живи управо од оваквих активности младих људи, потврђује и амерички случај гдје „Стотине добровољаца учествује у различитим акцијама, без надокнаде, што у огромној мери доприноси мотивацији странке у целини и, преноси тај ентузијазам на становништво”³⁷. Такође, битно је превазићи и неке од евентуалних проблема који су карактеристични за активисте и волонтере, јер, могуће је сусрести се са: „...недовољном обученошћу за обављање појединих сложенијих послова у кампањи, отуда њиховом ангажовању, по правилу, претходе инструктивни семинари; тешкоћама да се обезбиједи доследна реализација плана кампање, те одржи интензитет њихове активности; између осталог, важно је и избјећи импровизације, те спријечити деморализацију у

35 Исто, стр. 191

36 Исто, стр. 238

37 Приручник за предизборну кампању, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2010, стр.77

критичним тренутцима”³⁸. Као најважнији елементи теренског рада, били би: „митинзи и други јавни скупови; слање писама на кућне адресе бирача; кућне посете бирачима; припрема и постасвљање политичког плаката, односно летка; дистрибуција разних штампаних и аудио-визуелних промотивних материјала; телефонски позиви и анкете, као и веб сајт и други облици промоције на интернету”³⁹. Свакодневни разговори омладинаца са грађанима, те интервјуи, трибине, окупљања и дружења, уз свесрдну подршку старијих колега активности су кроз које се даје и највећи допринос освајању гласова и цјелокупном току изборне кампање. Од дружења са најмлађима, одласка код најстаријих, те разговора и дружења са студентима; организовања конференција за штампу на релевантне теме; свакодневне подјеле флајера и промотивног материјала; организовања штандова; сигурног гласа, познатијег као акција *door to door*; организовања кол центра; заједничких акција чишћења депонија; па, све до разговора са високим званичницима свијета. Да се закључити да омладинци играју кључне улоге у цјелокупном процесу, те да је њихова функција била, у неку руку, двострука: најприје, сваки омладинац посједује специфичне карактеристике, чија вриједност долази до изражаја приликом конципирања стратегије. Исто тако, сваки појединачно, доприноси не само квалитетној промоцији партије или кандидата, него и успијева да каналише своје идеје, уложивши у њих професионални интегритет, те да их, на овај начин реализује и, тако допринесе сопственој афирмацији.

5.3. Заступљеност подмладака политичких странака у Парламенту Србије

Када је у питању афирмација младих у политици, најконкретнији показатељ јесте заступљеност подмладака политичких странака у законодавним тијелима. За имплементацију предизборних обећања и реалан третман младих, најрелевантнија је анализа њихове заступљености у Парламенту Републике Србије, с обзиром на значај законодавне регулативе, у чијем доношењу ће да учествују, те Града Београда, као престонице.

Од укупно осамнаест поднијетих изборних листа за парламент Републике Србије, њих шеснаест је освојило мандате. Пажња се скреће на број младих (испод тридесет година старости) на поднијетим листама, као и број њих који су успјели да освоје мандате, на основу

38 Исто, стр. 238

39 Исто, стр. 228

редоследа на изборној листи. Код поменутих релевантних странака, ситуација је следећа: изборна листа Покренимо Србију Томслав Николић, од 250 мјеста, 17 намјењује младима (6,80 посто); Избор за бољи живот Борис Тадић, 30 од 250 (14,40 посто); Ивица Дачић СПС-ПУПС-ЈС 21 од 250 (8,40%); Демократска Странка Србије Војислав Коштуница 16 од 250 (6,40 посто); Чедомир Јовановић Преокрет 43 од 250 (7,20 посто); Уједињени региони Србије Млађан Динкић 22 од 245 (8,98 посто). Једанаест листа прелази изборни праг, те је број младих који су добили мандате следећи: Коалиција око СНС – 4 од 73 (5,47 посто); ДС – 7 од 67 (10,44 посто); СПС-ПУПС-ЈС – 3 од 44 (6,80 посто); ДСС – ниједан од 21; ЛДП 1 од 19 (5,30%); УРС – ниједан од 16 места⁴⁰. На основу увида у чињенично стање, од 250 мандата, само 16, односно 6,4 процената припада младима. Евидентно – недовољно.

Међутим, када је у питању Град Београд, која нуди 110 посланичких мјеста, ситуација је боља: од укупно 16 поднијетих листа, њих четири су освојиле мандате. Поднијете листе су младе предложиле на следећи начин: Коалиција око СНС: 40 од 110 (36,36 посто); ДС: 25 од 110 (22,73 посто); СПС-ПУПС-ЈС: 16 од 110 (15,54 посто); ДСС: 27 од 110 (25,54 посто); ЛДП: 28 од 110 (25,45 посто); УРС: 14 од 110 (12,73 посто). Након избора, млади су заступљени на овај начин: СНС: 12 од 37 (32,43 посто); ДС: 6 од 50 (12 посто); СПС-ПУПС-ЈС: 4 од 13 (30,76 посто); ДСС: ниједан од 10⁴¹. Од укупно 110 мјеста, њих 22 припало је младима, односно, 20 процената. Јасно је да је ситуација боља него у случају парламента Републике, али, и даље – недовољно.

6. Закључак

Активности на терену су створиле потпуно нову и другачију слику о омладинцима политичких странака Србије, истакавши њихово знање, умијеће и могућности. При чему се доказало да је инвестиција у политичко образовање и ангажовање, ипак, дугорочна категорија.

Полазна претпоставка о важности програмских одредаба политичких странака, које су основе, од којих се креће у смијеру потврде доктринарних ставова у реалном политичком животу једног друштва, показала се тачном, а и реалним показатељем колико

40 Званична страница Републичке изборне комисије; 12.06.2012. Интернет: www.rik.parlament.gov.rs

41 Званична страница Града Београда – Градска изборна комисија; 12.06.2012. Интернет: www.beograd.rs

релевантне политичке странке у Србији, заиста, пажњу посвећују младима. Да би тај исти живот добио на квалитету, из вида не смијемо испустити политичко образовање, које је апсолутни приоритет, не само као вид подизања партијских капацитета политичких странака и не само у току вођења изборне кампање, него и као услов даљег политичког напретка, те дугорочног улога за будућност, из разлога што доприноси развоју политичког мишљења, подизању политичке културе и формирању демократске јавности. Последично, изнова се потврђује чињеница да знање постаје најважнија основа за друштвени напредак.

Афирмисање доктринарних основа, те начина организације подмладака у изборној кампањи, путем свих активности које иста подразумева, почевши од стратегије промоције омладинске политике, па све до конкретних активности на терену, те учешћа младих у законодавним тијелима земље, потврђује важност и ријешеност омладинаца, те, њихово увјерење да је младима мјесто у политици, ако имамо у виду и цјелокупно неповјерење младих у сам систем, генерално, због кога се, најчешће и повлаче из политике.

Све док Србија не постане истинско стабилно друштво са солидном економском базом у коме влада право, а не политика, политика ће, нажалост, бити лоше перципирана. Међутим, погрешна историја никада не смије да буде изговор за погрешну политику, на шта омладинци политичких странака, кроз своју улогу у изборној кампањи, настоје да укажу. Уосталом, како каже Бертолт Брехт: „Ко је против политике, уствари је за политику која се над њим спроводи”.

Рад је и настао као резултат скретања пажње на недопустиве пропусте система, при спровођењу исте те политике: млади одлазе из земље; одређен број релевантних странака не посвећује пажњу младима у својим програмима; при чему је на сцени и недовољна афирмација политичког образовања, као и недовољна заступљеност младих у посланичким клубовима.

С циљем да се уочени недостаци отклоне, исправе, те постигну заслужујући ефекти, неопходно је задржати младе у земљи, посветити им пажњу, не само у програмским основама, него и у пракси; политички их образовати, дати им веће шансе учешћа у законодавним процедурама, те тако доприносити њиховој афирмацији и развоју.

7. Литература

1. Група аутора; *Политичке групације у Европи*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2011.
2. Јовановић, Милан; *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени Гласник СР Југославије и Институт за политичке студије; Београд, 2004.
3. Кеџмановић, Ненад; *Елементи владавине*, Чигоја штампа, Београд, 2005.
4. Подунавац, Милан, *Поредак, конституционализам и демократија*, Чигоја штампа; Београд, 2006.
5. *Приручник за предизборну кампању*; Фондација Конрад Аденауер; Београд, 2010.
6. Славујевић, Зоран, *Политичко комуницирање, пропаганда и политички маркетинг*, Grafocard, Београд, 2009.;
7. Хејвуд, Ендрју, *Политика*; Слио; Београд, 2004.;

Часописи

1. Политички живот (часопис за анализу политике, бр.4); Предизборне белешке; Центар за демократију Факултета политичких наука и Службени гласник; Београд, 2012.

Интернет извори

1. Влада Републике Србије; 10.5.2012. Интернет: www.stat.gov.rs
2. Делиберација; 4.6.2012. Интернет: www.filozofija.org
3. Званична страница Града Београда – Градска изборна комисија; 12.06.2012. Интернет: www.beograd.rs
4. Омладина ДСС; 11.5.2012. Интернет: www.dssomladina.rs
5. Програм Г17 плус; 11.5.2012. Интернет: www.g17plus.rs
6. Програм Српске напредне странке; 19.5.2012. Интернет: www.sns.org
7. Савезни Председници Немачке након Другог светског рата; Теодор Хојс; од 13.9.1949. до 12.9.1959. године. 11.06.2012. Интернет: www.wikipedia.org;

8. Социјалистичка омладина; 12.5.2012. Интернет: www.sps.org.rs
9. Србија лидер у одливу мозгова; 19.5.2012. Интернет: www.b92.net;
10. Статут ЛДП; 11.5.2012. Интернет: www.istina.ldp.rs
11. Демократска странка Србије; 4.6.2012. Интернет: www.dss.rs
12. Уједињени региони Србије (УРС), 11.6.2012. Интернет: www.ujedinjeniregionisrbije.rs
13. Званична страница Републичке изборне комисије; 12.6.2012. Интернет: www.rik.parlament.gov.rs;

Summary

The initial assumption, that the author suggests, refers to the important role of the youth of political parties, in the election campaign. Parliamentary and presidential elections 2012th in Serbia, will be remembered for its strong youth activism. The author tries to show not only the doctrinal foundations of the youth position concerning the programs of the relevant parties, but also on concrete results, such as the representation of youth in the parliamentary groups. The paper emphasizes the crucial importance of political education, without which youth policy and its associated activities would not be effective to the extent.

Key words

Youth of the political parties, election campaign, youth policy, marketing, strategic planning, tactics.

Jelena Nogulović

Tutori: Natan Albahari i Jelena Kajganović

Centar za međunarodne i bezbednosne poslove (ISAC Fond)

SAVREMENI ODNOSI REPUBLIKE SRBIJE I REPUBLIKE HRVATSKE KROZ ANALIZU GRANIČNOG SPORA U PODUNAVLJU

1. Stanje odnosa i postojeći problemi

Kada analiziramo trenutne odnose između dve zemlje, primetićemo kako na jednoj strani postoje "stvarni" problemi i "realna" iskušenja, koji, pored onog pomenutog u naslovu rada i apstraktu, uključuju i tužbu Hrvatske protiv bivše Savezne Republike Jugoslavije pred Međunarodnim sudom pravde podignutu 1999. godine zbog povrede Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida u ratu u Hrvatskoj 1991-1995. godine, kao i srpsku protivtužbu u kojoj se hrvatska strana tereti za počinjen genocid nad Srbima i u ratu 1991-1995, ali i u Drugom svetskom ratu 1941-1945. godine.¹ Zatim, tu su i pitanja koja se tiču pravosuđa, kao što je procesuiranje ratnih zločinaca ili saradnja sa Haškim tribunalom. Dodatni problemi koji imaju neposredne posledice po svakodnevni život ljudi i sa jedne i sa druge strane granice jesu rešavanje pitanja nestalih lica, povratak izbeglica, poštovanje ljudskih i manjinskih prava, povratak kulturnih dobara, pitanje vlasničkih i stanarskih prava, slobodan protok roba i dobara.² Hrvatsko priznanje samoproklamovane nezavisnosti Kosova 2008. godine i njeno angažovanje na kosovskoj strani u javnoj raspravi pred Međunarodnim sudom pravde o

---

1 Više o tome videti u: Dimitrijević, Duško, „Sporovi SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) pred Međunarodnim sudom pravde“, *Međunarodni problemi*, Vol. LVII, br. 3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, jul 2005, str. 340-372, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2005/0025-85550503340D.pdf> ili Subotić, Momčilo, „Savremeni hrvatsko-srpski odnosi: tužba i protivtužba za genocid“, *Politička revija*, Godina (XXII) IX, Vol. 24, br. 2/2010, Institut za političke studije, Beograd, 2010, str. 305-334, [http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1451-4281/2010/1451-42811002305S.pdf#search="tuzba+protivtuzba"](http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1451-4281/2010/1451-42811002305S.pdf#search=)

2 Više o tome videti u: Veselinović, P. Janko, „Odnosi Srbije i Hrvatske i Evropska unija“, *Izazovi evropskih integracija*, broj 11/2010, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 57-74

legalnosti ovog poteza, pokvarili su relativno dobar razvoj međudržavnih odnosa koji je počeo 2003. godine. Takođe, srpski biznismeni žale se na nepovoljan položaj srpskog krupnog kapitala u Hrvatskoj.³

Na drugoj strani su “simbolički” ili “emocionalni” problemi. Oni su posledica trauma iz vremena ratova i tiču se progona Srba iz Hrvatske u akcijama “Bljesak” i “Oluja”, različitih interpretacija prošlosti, mitova, predrasuda, ksenofobije, šovinizma, netrpeljivosti koja postoji između dva naroda, a koja se najbolje očitava prilikom susreta nacionalnih reprezentacija na važnim sportskim takmičenjima, odsustva neophodne prosvetne, naučne, intelektualne i kulturne saradnje i sličnih tema.

Spisak nerešenih pitanja nije kratak. Međutim, “verovatno najteži problem, veći i od sudskog spora u Hagu, koji stoji pred diplomatijama dve države jeste rešavanje razgraničenja i utvrđivanje granične linije.”⁴ Težina ovakvog citata još je veća kada se zna da dolazi od bivšeg ambasadora SR Jugoslavije u Republici Hrvatskoj, gospodina Milana Simurdića. Činjenica da su političke elite odlučile da ne govore o ovom problemu ne znači da on ne postoji. Zbog toga je autor odlučio da se baš njime bavi.

Hrvatsko – srpski odnosi su, kroz istoriju, prolazili različite etape: od zajedništva i harmonije, do mržnje, podozrenja i osvete. Razvoj je tekao od suživota u Habzburškoj monarhiji, preko oslobađanja od tuđinske vlasti i izrade planova o južnoslovenskom jedinstvu, velike zajedničke države pod dinastijom Karađorđevića, masovnih zločina za vreme Drugog svetskog rata, bratstva i jedinstva u komunizmu, sve do rušenja Jugoslavije. Trenutno se oni, zahvaljujući susretima i retorici predsednika Ive Josipovića i Borisa Tadića (prvog aktuelnog, drugog bivšeg) i uprkos brojnim nasleđenim problemima, nalaze u uzlaznoj fazi. Ta faza traje od odlaska bivšeg hrvatskog predsednika, Stjepana Mesića, sa vlasti u Zagrebu. Međutim, hoće li i u budućnosti biti tako? Šta donosi dolazak bivšeg lidera Srpske napredne stranke, Tomislava Nikolića, na mesto predsednika Republike Srbije? Da li je ponašanje dvojice političkih lidera (Tadića i Josipovića) dovoljno da se otvorena pitanja reše? Šta se događa ako na vlast dođe neka druga postavka političkih aktera koja neće biti u tolikoj meri tolerantna i otvorena za saradnju i dijalog?

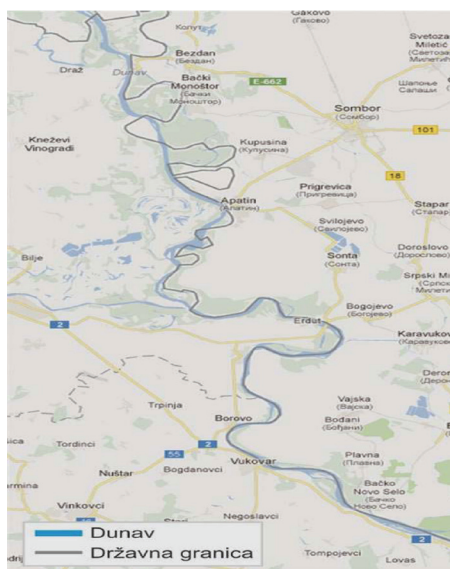
---

3 Đukanović, Dragan, „Jugoistočna Evropa – Resetovanje sa susedima“, *Srbija i svet*, zbornik radova, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010, str. 46, http://www.emins.org/sr/publikacije/knjige/10-srbija_i_svet.pdf

4 Simurdić, Milan, „Put Srbije i Hrvatske prema evropskim zvezdama“, *Izazovi evropskih integracija*, broj 10/2010, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 25

2. Situacija u Podunavlju

Rešavanje graničnih sporova između država jedan je od najtežih zadataka međunarodnog prava. Srbija ima loša iskustva sa ovime i na jugu zemlje, u odnosima sa Kosovom. Granični problemi nisu bezazleni i ne treba ih ni potcenjivati niti zanemarivati, koliko god sporna teritorija bila mala i naizgled neplodna, nenaseljena ili beznačajna. Granica između Srbije i Hrvatske duga je 259 km. Od toga, reka Dunav predstavlja prirodnu prepreku između njih dužinom od oko 130 km.⁵ Na ovom delu državne granice postoji 13 prelaza: deset drumskih, dva železnička i jedan granični prelaz za skele.⁶ Razgraničenje je sporno na delu od Bačke Palanke do tromeđe Srbija-Hrvatska-Mađarska. Suština problema sastoji se u tome da Dunav na jednom delu svog toka meandrira i pravi rečna ostrva i sa jedne i sa druge strane granice. Tako na levoj obali Dunava ima oko 11000 hektara zemljišta u vlasništvu hrvatskih građana, a na desnoj oko 3000 hektara u vlasništvu srpskih građana.⁷

5 Od „Neštinske Ade“ (1295 pl. Km) do Beždana (1425 pl. Km), u dužini od 130 km, Dunav čini aproksimativnu granicu sa Republikom Hrvatskom. Videti: http://www.mup.gov.rs/cms_lat/direkcija.nsf/granicna-policija.h

6 Vuksanović M, Markotić T. (12.12.2004), „Ko muti Dunav“, pristupljeno: 19.3.2012, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:164692-Ko-muti-Dunav>

7 Barbir-Miladinović, Anka i Trivić, Branka (30.4.2010), „Nastavljeni pregovori o graničnom sporu Hrvatske i Srbije“, Radio Slobodna Evropa, pristupljeno: 15.3.2012, <http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija-hrvatska-granicni-spor/2029418.html>

Između Srbije i Hrvatske postoje razlike u mišljenjima kako problem treba rešiti. Srbija zastupa stav da granica treba da bude povučena u skladu sa pravilima međunarodnog prava koje kaže da se granična linija, na plovnim rekama, povlači duž talvega (Thalveg), odnosno matice. Talveg je stručan, pravni termin koji ima dva značenja: jedno je „linija koja spaja tačke najveće dubine reke“, a drugo „plovni tok glavne struje koja se koristi za nizvodni saobraćaj“. S druge strane, granica na rekama koje nisu plovne povlači se geometrijskom sredinom reke, a kao merilo se uzima najniži vodostaj. Kako je Dunav plovčan, koristili bismo se prvim pravilom razgraničenja.

Ako se desi da reka izmeni svoj tok, to se može odviti pod različitim okolnostima: postepeno ili naglo. U prvom slučaju, ukoliko dođe do neznatnog pomeranja, menja se i granica zajedno sa rečnim tokom. Tada zemljište koje je prirodno pridodato (priraštaj ili accesio), dolazi automatski pod vlast države na čijoj se teritoriji uvećanje dogodilo. Drugo je ako se tok reke iznenada promeni. Tada je skretanje mnogo vidljivije, reka napušta prethodno korito i krči sebi novo, granica ostaje na starom mestu, a reka pripada onoj državi na čiju je teritoriju skrenula. U situaciji na Dunavu, koju ovde obrađujemo, nije došlo do naglog skretanja reke, već je reč o velikom broju manjih odstupanja. „Dunav je pomerio svoje korito par kilometara ka hrvatskoj strani, a za potrebe nesmetane plovidbe iskopano je nekoliko kanala koji su dodatno promenili tok Dunava.“⁸

Pravila međunarodnog javnog prava koja se odnose na promene granica na rekama primenjuju se samo kada susedi ne predvide mogućnost revizije u bilateralnom sporazumu ili ako u isti ne unesu klauzulu o nepromenljivosti granica. Jugoslavija je to učinila u odnosu na neke, ali ne i sve, susede. „U ugovoru, npr. Između SFRJ i Rumunije iz 1957. godine, prihvaćen je princip nepromenljivosti granica na vodenim tokovima ‘bez obzira na promene vodenog toka’ (Sl. List, br. 7/1958)“.⁹ Sporazum ove vrste ne postoji između Srbije i Hrvatske. Srbija se poziva na još jedan dokument u rešavanju spora, a to je Zakon iz 1945. godine o ustanovljenju i ustrojstvu AP Vojvodine, u kojem se upravo sredina Dunava pominje kao granica.

Dodatan problem prave i dva rečna ostrva – Šarengrađska i Vukovarska ada. Pravilo međunarodnog prava je da, ukoliko dođe do pomeranja rečnog toka, status ostrva se ne menja, odnosno ono ostaje pod suverenitetom

---

8 Granični spor Srbije i Hrvatske, mapa, pristupljeno: 15.3.2012, <http://www.serbiemap.net/maps/granicni-spor-srbija-hrvatska.jpg>

9 Avramov, Sima, Kreća, Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 260

države kojoj je i ranije pripadalo. Kako ovde ni sama granica nije jasno definisana još od vremena razbijanja Jugoslavije, to se ne može ni odrediti kome pripadaju ostrva. Ako je ostrvo na sredini reke, deli se između država, a ukoliko nije, pripada državi u čijem je delu reke. S obzirom na to da se ova dva ostrva ne nalaze na sredini Dunava, već su to više njegovi džepovi ili meandri, znače se kome pripadaju tek kada se konačno izvrši demarkacija.

Hrvatska strana čvrsto se drži stava da se rešenje za razgraničenje traži u skladu sa onime što piše u katastarskim knjigama iz 1878. godine, odnosno još iz vremena Austro-ugarske monarhije. Ovako povučena granica, linijom koja razdvaja katastarske opštine, odstupala bi od toka Dunava i čak bi ga presećala 18 puta. Ipak, u tom slučaju, na hrvatskoj strani bi se našle Šarengradska i Vukovarska ada, koje su i najviše sporne, a za koje je Hrvatska najviše zainteresovana. Takvo rešenje išlo bi na štetu Srbije, jer bi ona njime izgubila deo teritorija opština Apatin i Sombor. Hrvatska takođe traži i da se, u skladu sa odlukom Arbitražne komisije Konferencije o bivšoj Jugoslaviji (Badinterove komisije) iz 1992. godine, poštuje pravilo da zatečene „Avnojske“ granice između bivših republika SFRJ postaju međudržavne. Obe zemlje, naravno, zagovaraju rešenje kojim bi mogle da izvuku najveću moguću korist za sebe.

3. Značaj samog pitanja za obe strane

Nit koja spaja Srbiju i Hrvatsku u ovom trenutku jeste Evropska unija i želja da se u nju što pre uđe. U Hrvatskoj se očekuje da se to dogodi 2013. godine, dok je Srbija tek nedavno stekla status kandidata, ali to ostaje trajno političko opredeljenje i jedne i druge strane.¹⁰ Aktuelna evropska i svetska finansijska kriza, ali i problemi unutar same Evropske unije, mogli bi nepovoljno da utiču na njeno dalje proširenje.

Definisanje granične linije nije jedini problem koji može da se javi. Takođe, tu su i pitanja vezana za raspodelu vode, njen kvalitet, korišćenje prirodnih bogatstava reke, održavanje, prečišćavanje, plovidbu, razvoj infrastrukture, proizvodnju električne energije, navodnjavanje, stvaranje irigacionih sistema, zaštitu od poplava. Zemlja koja bi dobila spornu teritoriju imala bi i prihode od šuma koje se na njoj nalaze, lova i ribolova. Najveći dobitnici u tom slučaju bile bi pogranične opštine.

---

10 Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza“, Godišnjak 2010, Godina IV, Broj 4, Fakultet političkih nauka, Beograd, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/01/15-Dr-Dragan-%C4%90ukanovi%C4%87-Spoljnopoliti%C4%8Dke-orijentacije-dr%C5%BEava-zapadnog-balkana-uporedna-analiza.pdf>

Godine 2002. dolazi do incidenta na granici na Dunavu, pri čemu su pripadnici vojske SR Jugoslavije pucali na izaslanstvo Vukovarsko-sremske županije, koje je išlo na dogovoreni sastanak kod gradonačelnika Bačke Palanke i na patrolni brod ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, koji im je pritekao u pomoć.¹¹ Međutim, nakon što je vojska napustila granične prelaze i policija preuzela dužnost graničara, ovakvi incidenti se nisu ponavljali.¹² Nadležnost policija obe zemlje uspostavljena je sporazumom po sredini plovnog toka Dunava, ali taj sporazum se ne odnosi na utvrđivanje međudržavne granice.¹³

Zbog svega navedenog, spor ove vrste ne otežava samo bilateralne odnose dve zemlje na najvišem nivou, već je problem i za stanovništvo koje živi u pograničnoj oblasti. Oni ne mogu da koriste zemlju koja im pripada, potreban im je pasoš za kretanje na malom prostoru, vade dvojna državljanstva ili imaju problema sa prodajom robe zbog carina. Takođe, gradovi u Vojvodini, kao što su Apatin ili Sombor ne mogu da sprovedu svoje razvojne i druge projekte zbog još nedefinisane državne granice.

4. Stav Evropske unije i prethodna iskustva sa graničnim problemima

Evropska unija je nekoliko puta vrlo jasno i eksplicitno stavila do znanja da više neće primati u članstvo zemlje koje imaju problem sa granicom. U zvaničnim dokumentima EU, naročito u izveštajima Evropske komisije o napretku Srbije i Hrvatske iz godine u godinu, upućenim Evropskom parlamentu i Savetu ministara, podseća se da između Srbije i Hrvatske granica još uvek nije jasno povučena i da na tome obe strane moraju intenzivno da rade. U poslednjem mišljenju EK o srpskoj aplikaciji za članstvo, u vezi sa bilateralnim odnosima Srbije i Hrvatske, navodi se da „demarkacija granice ostaje nerešeno pitanje, kao i uzajamne tužbe za genocid pred Međunarodnim sudom pravde“.¹⁴ Dakle, razgraničenje se u

---

11 Slobodna Dalmacija (29.7.2002), „Pripadnici Jugovojске uz pucnje uhitili pa pustili Vladimira Štengla, Nikolu Šafera i još 26-ero ljudi“, pristupljeno: 19.3.2012, <http://www.hsp1861.hr/vijesti2/020729tp.htm>.

12 Jutarnji list.hr (30.10.2006), „Srpska vojska povukla se s granice sa Hrvatskom“, pristupljeno: 19.3.2012, <http://www.jutarnji.hr/srpska-vojska-povukla-se-s-granice-s-hrvatskom/160361/>

13 Komentar.hr (9.2.2012), „Granica Hrvatske i Srbije: Bilateralno, arbitražno ili pravosudno rješenje“, pristupljeno: 24. 3. 2012, <http://komentar.hr/portal/komentari/komentari/izdvojeni-blog/12507-granica-hrvatske-i-srbije-bilateralno-arbitrazno-ili-pravosudno-rjesenje>

14 Commission Opinion on Serbia's application for membership of the European Union (12.10.2011): “Border demarcation remains an outstanding issue and reciprocal genocide lawsuits

ovoj rečenici po bitnosti dovodi u isti rang sa tužbama pred MSP, međutim, o njemu se u Srbiji i Hrvatskoj i dalje ćuti. Evropska unija je imala loša iskustva sa nerešenim i nedefinisanim granicama i još uvek trpi posledice pogrešnih poteza. Kroz dva naredna potpoglavlja, biće napravljen kratak osvrt na slučaj Kipra (Grčka i Turska) i slučaj Piranskog zaliva (Hrvatska i Slovenija), iz kojih bi mogle da se izvuku pouke i za međudržavno razgraničenje na Dunavu.

Kipar

Slučaj Kipra vrlo je specifičan i predstavlja dobar primer toga koliko je teško doći do rešenja kada su granice sporne i kada pregovaračke strane zauzimaju tvrde i nepomirljive pozicije. „Postoji neodložna potreba za rešenjem kiparskog problema i okončanjem konflikta koji na evropskom tlu traje preko četrdeset godina“.¹⁵

Republika Kipar primljena je u članstvo EU 1. maja 2004. godine, s tim što je severni deo ostrva¹⁶, koji je ostao pod kontrolom kiparskih Turaka i

are pending before the ICJ”, Brisel, pristupljeno: 3.5. 2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_analytical_rapport_2011_en.pdf

¹⁵ European Commission, Representation in Cyprus, “Turkish Cypriot Community”, pristupljeno: 3.5. 2012, http://ec.europa.eu/cyprus/turkish_cypriots/index_en.htm

¹⁶ Turska Republika Severni Kipar proglasila je nezavisnost 1983. godine, ali kiparski sukob tinja još od sticanja nezavisnosti od Britanije 1960. godine. O tome više videti u : Janjević, Milutin, *Spoljna politika Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 366-371

nad kojim zvanična vlada nema kontrolu, posebno regulisan Protokolom broj 10 Sporazuma o pristupanju iz 2003. godine.¹⁷ To znači da su ove oblasti, na primer, izuzete iz zajedničkog carinskog i fiskalnog područja EU, dok regulativa Saveta broj 866/2004 uređuje kretanje ljudi i roba preko tzv. „zelene linije“, koja razdvaja severni od južnog dela Kipra.¹⁸ Međutim, ova suspenzija u trgovinskim odnosima ne utiče na lična prava kiparskih Turaka koja su im, kao građanima EU, zagarantovana. Dve godine kasnije, uredbom broj 389/2006, Savet je odobrio veliki paket pomoći za kiparske Turke, kako bi se pomogao ekonomski razvoj ove zajednice, okončala njena izolacija i pripremio i ubrzalo spajanje sa ostalim delom ostrva.¹⁹

Diplomatski, politički, pravni, ekonomski i svi drugi odnosi EU sa Kiprom odražavaju se i na odnose EU sa Grčkom, ali i sa Turskom, koja je još od 1999. godine zemlja kandidat za članstvo i sa kojom EU ima vrlo intenzivno razvijene odnose.

Iako je postojalo nekoliko inicijativa za ujedinjenje Kipra, od kojih je najznačajnija ona koju je pokrenuo generalni sekretar UN, Kofi Anan, ni jedna od njih nije dala rezultate.²⁰ Trenutno, Evropska unija može samo (što i čini) da u potpunosti podržava pregovore o sveobuhvatnom rešenju koje bi vodilo ponovnom ujedinjenju podeljenog ostrva. Ovi pregovori se od 2008. godine vode između lidera dve zajednice (trenutno su to Demetris Kristofijas i Derviš Erdoglu), pod pokroviteljstvom UN. Ipak, čini da do obostrano prihvatljivog rešenja u skorije vreme neće doći.

Piranski zaliv

Problem u odnosima između Hrvatske i Slovenije nastao je oko pristupa Piranskom zalivu. Kako stoji u Memorandumu o Piranskom zalivu, koji je slovenački parlament usvojio 1993. godine, Slovenija traži celi Piranski zaliv, izlaz na otvoreno, Jadransko more (čime bi uzela i deo teritorijalnog

17 Zvaničan sajt Evropske unije, Official Journal L 236 , 23/09/2003, Protocol No 10 on Cyprus, pristupljeno: 29.3.2012, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12003T/PRO/10:EN:HTML>

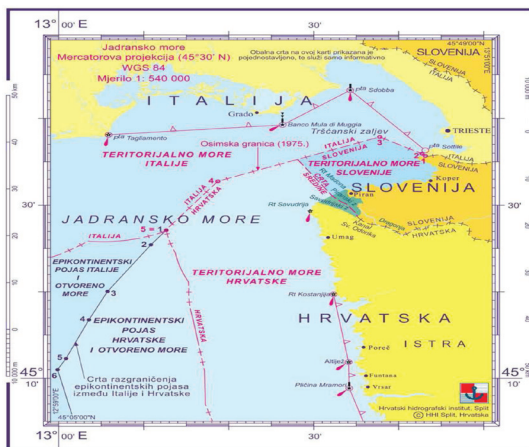
18 Official Journal of the European Union, Council Regulation (EC) No 866/2004 of 29 April 2004 on a regime under Article 2 of Protocol 10 to the Act of Accession, pristupljeno: 5.5. 2012, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:206:0051:0056:EN:PDF>

19 Official Journal of the European Union, Council Regulation (EC) No 389/2006 of 27 February 2006 establishing an instrument of financial support for encouraging the economic development of the Turkish Cypriot community, pristupljeno: 5.5.2012, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:065:0005:0008:EN:PDF>

20 Basis for a Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem (26.2.2003), pristupljeno 5.5.2012, http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2004/annan-cyprus-problem_maps_26feb03.pdf

mora Hrvatske) i rešavanje spora pregovorima, u skladu sa istorijskim okolnostima i činjenicom da je Slovenija, zbog ovakve specifične situacije, zemlja u nepovoljnom geografskom položaju.²¹

Hrvatska strana u Deklaraciji o stanju međudržavnih odnosa Republike Hrvatske i Republike Slovenije iz 1994. godine, poziva „da granična crta na moru u Piranskom zaljevu bude utvrđena po kriteriju akvidistance (jednake udaljenosti od obale), sredinom zaljeva“ i ako se granica ne utvrdi u roku od 12 meseci potrebno je zatražiti „savjetodavno mišljenje od Međunarodnog suda za pravo mora u Hamburgu ili druge odgovarajuće međunarodne institucije”²²

Uz pomoć Evropske unije, ove dve zemlje su se dogovorile da pitanje iznesu pred ad hoc formiran Arbitražni sud. Međutim, do te odluke nije se došlo lako. U jednom trenutku, Republika Slovenija je 2008. godine čak blokirala 7 poglavlja pretpripravnih pregovora Hrvatske sa EU, uslovljavajući njihov nastavak rešavanjem ovog spora.

Međutim, ono što je važnije za pitanje kojim se ovde bavimo jeste razgraničenje između Hrvatske i Slovenije na kopnu i stavovi koje su povodom toga ove dve zemlje zauzele. Radi se o reci Dragonji i priobalnim područjima. Slovenija je od Hrvatske zatražila „naselja Mlini, Škudelini,

21 Turkalj, Kristijan, „Razgraničenje teritorijalnog mora između Hrvatske i Slovenije u sjevernom Jadranu (Piranski zaljev)”, pristupljeno: 7.5.2012, http://www.pravnadatoteka.hr/pdf/aktualno/hrv/20021015/Turkalj_Razgranicenje_teritorijalnog_mora.pdf

22 Deklaracija o stanju međudržavnih odnosa Republike Hrvatske i Republike Slovenije (26.3.1999), Zagreb, pristupljeno: 7.5.2012, <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/0636.htm>

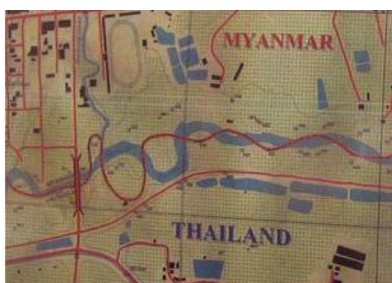

Bužin i Škrilje, s južne strane rijeke, premda su u Hrvatskoj”.²³ Dok se Slovenija u svom zahtevu pozivala na granice katastarskih opština iz 1910. godine, Hrvatska je isticala kao svoje stajalište pravila međunarodnog običajnog prava o promenama državne granice na reci. Ovakvo nekonzistentno pozivanje na međunarodno pravo, isključivo u okolnostima kada njoj to odgovara, govori nam ili o hrvatskom neadekvatnom poznavanju pravila međunarodnog prava ili o neodgovornom ponašanju jednog subjekta međunarodnog prava, koje pravila istog ne primenjuje sasvim dosledno.

5. Pravo protiv prirode

Osim na evropskom kontinentu, granični sporovi na rekama javljaju se i na drugim mestima u svetu. Da potkrepimo ovu tvrdnju daćemo još jedan ilustrativan primer.

Reka Mai Sai predstavlja prirodnu granicu između Tajlanda i Mijanmara. Prvobitno, granica je bila definisana duž same reke. Međutim, reka je tokom vremena promenila kurs, tako da se sada pojedini delovi reke i zemljišta nalaze sa jedne, a pojedini sa druge strane granice. Tako poljoprivrednici iz Mijanmara imaju problem da obrađuju zemlju koja je na tajlandskoj strani reke, ali na strani Mijanmara, ako se gleda demarkaciona linija. Granični stubovi postavljeni su na mestu starijeg toka reke, koji su dve vlade dogovorile kada su konačno definisale granice, iako je sama reka odavno skrenula sa ovog kursa. Ipak, kako bi olakšali stanovništvu prelazak granice, izgrađen je most koji spaja dve obale reke 2007. godine.²⁴ Ovo je jedno praktično i kreativno rešenje smišljeno da se olakša život građana koji žive uz obalu.

23 D. Rudolf ml., I. Kardum, *Sporazum o arbitraži između Hrvatske i Slovenije*, PPP god. 49 (2010), 164, str. 3 – 18

24 Donaldson, W. John (2011), “Paradox of the Moving Boundary: Legal Heredity of River Accretion and Avulsion”, *Water Alternatives* Volume 4, Issue 2, str 155-170, pristupljeno: 19.3.2012, <http://ibcperu.org/doc/isis/13943.pdf>

Ovo nije usamljen slučaj. Slična je granica između SAD i Meksika na reci Rio Grande, između Zambije i Zimbabvea na reci Zambezi, između Benina i Nigera na reci Niger, između Belgije i Holandije na reci Mus, Mađarske i Slovačke na Dunavu...

Kad god čovek prepreku koju postavi priroda iskoristi za razgraničenje između dve države, nužno je da očekuje da će se ta granica pomerati. Jer, prirodu je nemoguće ukrotiti. Zato je potrebno na vreme razmisliti o potencijalnim problemima i načinima na koji bi oni mogli da se preduprede ili što pre otklone, čim iskrсну.

6. Očekivanja i pogled u budućnost

Pitanje razgraničenja je pre svega pravno pitanje, ali ono ima implikacije i po politiku, ekonomiju i društvo. Osim toga što treba primeniti pravila međunarodnog ugovornog ili običajnog prava na konkretan slučaj, potrebno je proučiti i prakse država koje su se našle u sličnim situacijama, analizirati presude sudskih tela u vezi sa razgraničenjem na rekama i konsultovati pravnu doktrinu i teoretičare prava o ovome. Kako se sada čini, postoje tri načina da se problem reši.

Prvi je da se bilateralnim razgovorima između Srbije i Hrvatske dođe do prihvatljivog političkog dogovora. Čini se da postoje jako male šanse da države u diplomatskim pregovorima dođu do rešenja. Međudržavna diplomatska komisija za identifikaciju i utvrđivanje granice i pripremu Ugovora o državnoj granici između Hrvatske i Srbije formirana je 2001. godine. Posle povremenih susreta, usledilo je sedam godina pasivnosti, da bi tek 2010. godine samo bilo utvrđeno da kopnena granica od tromeđe Srbija-Bosna i Hercegovina-Hrvatska do Bačke Palanke nije sporna i da su strane saglasne oko toga gde je bila ranija (administrativna) međurepublička granica.²⁵ Na čelu njenog srpskog dela nalazi se Zdravko Ponoš, pomoćnik ministra spoljnih poslova i generalni direktor Generalne direkcije za bilateralnu saradnju u Ministarstvu spoljnih poslova Srbije, dok je za hrvatsku stranu zadužen Mario Nobile, državni sekretar za politička pitanja u hrvatskom Ministarstvu spoljnih poslova i evropskih integracija. Trenutno se pregovori u okviru nje vode daleko od očiju javnosti. To je, s jedne strane, pozitivno, zato što mediji svojim izveštajima i poluistinitim pričama mogu da otežaju rešenje problema, ali sa druge strane, rešenje

---

25 Femić, Ratko, Novi magazin (10.3.2012), "Sporazum je najjeftinije rešenje", pristupljeno: 7.5.2012, <http://www.novimagazin.rs/nasa-tema/srbija-i-hrvatska--konacno-razgranjenje/0/tema-sporazum-je-najjeftinije-resenje>

koje bude postignuto, možda ne bude bilo povoljno ni za jednu ni za drugu stranu. Zato je potrebno konsultovati se makar sa istaknutim stručnjacima i poznavaoocima međunarodnog prava i uključiti ih u diplomatski tim koji vodi pregovore.

Drugi način predstavlja iznošenje spora pred Međunarodni sud pravde. U tom slučaju, troškove ne bi snosile države, te je to, uz nepristrasnost i objektivnost sudske instance, još jedna od prednosti ovakvog postupka. Međutim, Međunarodni sud pravde često je u prošlosti donosio dvosmislene i kontroverzne presude koje su se mogle tumačiti na različite načine, tako da ni ovo možda neće biti verovatna opcija, tim pre što pred Sudom pravde već „čekaju“ na razrešenje uzajamne optužbe za genocid.

Treće i najverovatnije rešenje jeste arbitraža. Ipak, ona, kako je pokazao slučaj sa Slovenijom, može predugo trajati, a da se opet ne pronade rešenje koje odgovara obema stranama.

Što se tiče prognoziranja vremenskog perioda u kojem bi se dve zemlje mogle dogovoriti i naći prihvatljivo rešenje, to može biti sutra, za pet ili deset godina, kada obe budu bile u EU ili nešto pre toga. U svakom slučaju, jasno je da to pitanje treba rešiti što pre, kako se Srbija ne bi našla u situaciji u kojoj se našla Hrvatska prilikom pregovora o pristupanju sa Evropskom unijom.

7. Umesto zaključka

Čitav ovaj problem autora je naveo na razmišljanje o nekoliko problemskih pitanja. Koliko su granice i granični sporovi ozbiljni i opasni? Da li i u kojoj meri činjenica da je sporna teritorija pretežno močvarno zemljište, a ne plodna ravnica, utiče na zainteresovanost strana da je ravnopravno podele? Koliko mi sami možemo da rešavamo otvorena pitanja, a koliko nam je potreban neki spoljašnji akter da nas natera da se ponašamo na odgovoran i razuman način? Koliko saradnja i mogućnosti za rešavanje ovog, ali i svih drugih otvorenih pitanja, zavise od stranke ili koalicije na vlasti u Srbiji i Hrvatskoj ili ipak postoji iskrena želja za saradnjom u svim aspektima? Da li je, u poslednjih 20 godina, situacija toliko drastično izmenjena, da su se stvorili uslovi za trajno pomirenje, tako da više ništa ne može da poremeti i pokvari dobrosusedske odnose?

Ako se samo posmatraju izjave jedne i druge strane u vezi sa ovime, stiče se utisak da je rešenje ovog pitanja važnije Hrvatskoj nego Srbiji. Hrvatski predsednik Ivo Josipović i ministarka spoljnih poslova Vesna Pusić, često u javnosti izlaze komentarišući trenutnu situaciju i načine na

koji bi spor trebalo rešiti. To ni malo ne čudi ukoliko se na umu ima da se Hrvatska nalazi na pragu EU, njeno prethodno loše iskustvo sa granicom sa Slovenijom, ali i to da Srbiju očekuje rešenje mnogo težeg i komplikovanijeg graničnog spora na jugu teritorije, sa Kosovom. Međutim, upravo bi to mogao da bude podsticaj za obe strane da, time što će ovo pitanje staviti ad acta na miran, demokratski i pristojan način, stave do znanja i Evropskoj uniji, ali i čitavoj međunarodnoj zajednici da je došlo vreme u kojem Srbija i Hrvatska mogu da saraduju, bez uplitanja inostranih faktora i aktera koji bi ih savetovali šta da rade i na koji način da postupaju.

8. Korišćena literatura

1. Duško Dimitrijević, „Sporovi SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) pred Međunarodnim sudom pravde“, *Međunarodni problemi*, Vol. LVII, br. 3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, jul 2005, str. 340-372, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2005/0025-85550503340D.pdf>
2. Momčilo Subotić, „Savremeni hrvatsko-srpski odnosi: tužba i protivtužba za genocid“, *Politička revija*, Godina (XXII) IX, Vol. 24, br. 2/2010, Institut za političke studije, Beograd, 2010, str. 305-334, [http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1451-4281/2010/1451-42811002305S.pdf#search="tuzba protivtuzba"](http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/1451-4281/2010/1451-42811002305S.pdf#search=)
3. Janko P. Veselinović, „Odnosi Srbije i Hrvatske i Evropska unija“, *Izazovi evropskih integracija*, broj 11/2010, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 57-74
4. Dragan Đukanović, „Jugoistočna Evropa – Resetovanje sa susedima“, *Srbija i svet*, zbornik radova, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2010, str. 46, http://www.emins.org/sr/publikacije/knjige/10-srbija_i_svet.pdf
5. Milan Simurdić, „Put Srbije i Hrvatske prema evropskim zvezdama“, *Izazovi evropskih integracija*, broj 10/2010, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 25
6. Ministarstvo unutrašnjih poslova, Republika Srbija, Uprava granične policije, http://www.mup.gov.rs/cms_lat/direkcija.nsf/granicna-policija.h
7. M. Vuksanović, T. Markotić (12.12.2004), „Ko muti Dunav“, pristupljeno: 19.3.2012, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:164692-Ko-muti-Dunav>

8. Ankica Barbir-Miladinović i Branka Trivić (30.4.2010), „Nastavljeni pregovori o graničnom sporu Hrvatske i Srbije“, Radio Slobodna Evropa, pristupljeno: 15.3.2012, http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija_hrvatska_granicni_spor/2029418.html
9. Granični spor Srbije i Hrvatske, mapa, pristupljeno: 15.3.2012, <http://www.serbiemap.net/maps/granicni-spor-srbija-hrvatska.jpg>
10. Sima Avramov, Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 260
11. Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičke orijentacije država Zapadnog Balkana: uporedna analiza“, Godišnjak 2010, Godina IV, Broj 4, Fakultet političkih nauka, Beograd, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/01/15-Dr-Dragan-%C4%90ukanovi%C4%87-Spoljnopoliti%C4%8Dke-orijentacije-dr%C5%BEava-zapadnog-balkana-uporedna-analiza.pdf>
12. Slobodna Dalmacija (29.7.2002), „Pripadnici Jugovojske uz pucnje uhitili pa pustili Vladimira Štengla, Nikolu Šafera i još 26-ero ljudi“, pristupljeno: 19.3.2012, <http://www.hsp1861.hr/vijesti2/020729tp.htm>
13. Jutarnji list.hr (30.10.2006), „Srpska vojska povukla se s granice sa Hrvatskom“, pristupljeno: 19.3.2012, <http://www.jutarnji.hr/srpska-vojska-povukla-se-s-granice-s-hrvatskom/160361/>
14. Komentar.hr (9.2.2012), „Granica Hrvatske i Srbije: Bilateralno, arbitražno ili pravosudno rješenje“, pristupljeno: 24. 3. 2012, <http://komentar.hr/portal/komentari/komentari/izdvojeni-blog/12507-granica-hrvatske-i-srbije-bilateralno-arbitrazno-ili-pravosudno-rjesenje>
15. Commission Opinion on Serbia's application for membership of the European Union (12.10.2011), Brisel, pristupljeno: 3.5. 2012, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_analytical_rapport_2011_en.pdf
16. European Commission, Representation in Cyprus, “Turkish Cypriot Community”, pristupljeno: 3.5. 2012, http://ec.europa.eu/cyprus/turkish_cypriots/index_en.htm
17. Milutin Janjević, *Spoljna politika Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 366-371
18. Zvaničan sajt Evropske unije, Official Journal L 236 , 23/09/2003, Protocol No 10 on Cyprus, pristupljeno: 29.3.2012, <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12003T/
PRO/10:EN:HTML

19. Official Journal of the European Union, Council Regulation (EC) No 866/2004 of 29 April 2004 on a regime under Article 2 of Protocol 10 to the Act of Accession, pristupljeno: 5.5. 2012, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:206:0051:0056:EN:PDF>
20. Official Journal of the European Union, Council Regulation (EC) No 389/2006 of 27 February 2006 establishing an instrument of financial support for encouraging the economic development of the Turkish Cypriot community, pristupljeno: 5.5.2012, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:065:0005:0008:EN:PDF>
21. Basis for a Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem (26.2.2003), pristupljeno 5.5.2012, http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2004/annan-cyprus-problem_maps_26feb03.pdf
22. Deklaracija o stanju međudržavnih odnosa Republike Hrvatske i Republike Slovenije (26.3.1999), Zagreb, pristupljeno: 7.5.2012, <http://hidra.srce.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1999/0636.htm>
23. D. Rudolf ml., I. Kardum, *Sporazum o arbitraži između Hrvatske i Slovenije*, PPP god. 49 (2010), 164, str. 3 – 18
24. John W. Donaldson (2011), “Paradox of the Moving Boundary: Legal Heredity of River Accretion and Avulsion”, *Water Alternatives Volume 4, Issue 2*, str 155-170, pristupljeno: 19.3.2012, <http://ibcperu.org/doc/isis/13943.pdf>
25. Femić, Ratko, *Novi magazin* (10.3.2012), “Sporazum je najjeftinije rešenje”, pristupljeno: 7.5.2012, <http://www.novimagazin.rs/nasa-tema/srbija-i-hrvatska--konacno-razgranjenje/0/tema-sporazum-je-najjeftinije-resenje>

Summary

This paper deals with the contemporary state of relations between Serbia and Croatia, with special emphasis on the border dispute existing in the Danube basin. For a person who is not professionally involved with this topic and who observes the issue from aside, this problem will not seem very important, when compared with all the others existing problems in

mutual relations. However, border disputes demand to be resolved quickly and effectively because there is always a potential danger for their escalation into a wider conflict with serious consequences. Precisely because this issue is rarely or almost never mentioned in newspapers or official statements, this work aims to represent it to readers, to explain its nature and essence and to make some recommendations for the future.

Ključne reči

Srbija, Hrvatska, granica, Dunav, Evropska unija, granični sporovi, Piranski zaliv, Kipar... Serbia, Croatia, the border, the Danube, European Union, border disputes, the Piran Bay, Cyprus...

Tamara Branković

Tutorka: Paola Patrić

Heinrich Böll Stiftung – Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu

MULTIKULTURALIZAM IZMEĐU POLITIKE I REALNOSTI: ANALIZA POLOŽAJA POJEDINCA U NOVOM PAZARU

1. Uvod

Ovaj rad se bazira na kritičkom analiziranju učinaka i posledica multikulturnih politika Srbije kroz istraživanje stvarnih multikulturnih odnosa u Novom Pazaru i kroz njega će biti učinjen napor da se načini predlog praktične politike u okviru ove oblasti. Današnja državna politika prema regionu Sandžaku i Novom Pazaru, kao centru regiona, je podbacila u pogledu toga da se nedovoljno sagledavaju potrebe i odnosi među pojedincima, dok se mnogo pažnje posvećuje političkom predstavljanju i zagovaranju partikularnih interesa. Ovim radom želim da ukažem da je značenje multikulturnih politika kao „pravnog i političkog institucionalizovanja etnokulturne različitosti“¹ nedovoljno efikasno ukoliko nije dopunjeno analiziranjem i razumevanjem porekla i suštine konflikta koji postoji i položajem pojedinca u odnosu na njega. Dosadašnji ostvareni napredak u pogledu uspostavljanja institucionalnih mehanizama za zaštitu manjinskih prava (kao što je uspostavljanje koncepta kulturne autonomije i osnivanja nacionalnih saveta²) je zamagljen i njegovo funkcionisanje je blokirano činjenicom da je dozvoljeno da etno-politički interesi prevladaju u njihovom uspostavljanju i funkcionisanju. Njihova predviđena funkcija, koja je podrazumevala predstavljanje interesa građana, nije ispunila svoj zadatak, dok je glavni indikator neuspeha činjenica da je kulturu tolerancije i dijaloga u društvu prevladao politički interes poduprt i dalje otvorenim pitanjima definisanja identiteta i neprijatelja.

---

1 Pavićević, Đorđe; Beljinac, Nikola, "Multikulturne politike u Srbiji", *Javne politike Srbije*, Heinrich Heinrich Böll Stiftung – Jugoistočna Evropa, Beograd 2011, str. 136.

2 Isto, str. 141.

Neadekvatna analiza situacije na terenu³, doprinela je tome da su osmišljene državne politike, deklarativno multikulturne, pokazale neuspeh zbog toga što zakonodavni okvir ne ispunjava svoju funkciju u potpunosti i što su njime osmišljena rešenja politizovana i neprimenjiva u praksi.⁴ Danas se u Srbiji i dalje suočavamo sa rastućim strahom jednih od drugih, nerešenim pitanjima iz ratova devedesetih godina, ponovnim javljanjem neprijateljstva i zahlađenjem međuetničkih odnosa. Ovakve tendencije pretenduju da nastave podsticanje konflikata unutar multikulturnih regiona Zapadnog Balkana, gde Sandžak predstavlja jedan od njih. Slaba ekonomska razvijenost, nevoljnost da se reše zaostali međuetnički problemi i da se pokrene i neguje dijalog, kao i činjenica da se „zapaljiva“ retorika ponovo javlja u javnom diskursu, naročito u najosetljivijim područjima, kao što su region Sandžaka i Preševska dolina, predstavlja pogodnu atmosferu za ponovno javljanje međuetničkih konflikata u budućnosti.⁵

Ovaj rad će se baviti praksama svakodnevnog života u regionu Sandžaka, konkretno u Novom Pazaru. Analiza praksi će se odnositi na analizu zajedničkog života, postojanje/nepostojanje konflikata, ulogu politike, ali pre svega na položaj čoveka i njegovo iskustvo u deljenju zajedničkog prostora sa pripadnicima drugih etničkih grupa. Novi Pazar je odabran kao regionalni centar Sandžaka, područja koje je primer multikulturalizma i zajedničkog života srpske i bošnjačke zajednice, iako u samom Novom Pazaru skoro 80% stanovništva čine Bošnjaci, a 20% Srbi. Proučavanjem svakodnevnog života u Novom Pazaru teži se pokazati neuspeh multikulturalnih politika u Srbiji, kao i prikazivanje stanja u kojem će politika uvek biti važnija od ljudi. Stvarnost pokazuje da se problemi pokušavaju rešiti samo deklarativno i zarad ostvarivanja partikularnih političkih interesa, dok je atmosfera zajedničkog života podložna manipulacijama i osetljiva na ponovno izbijanje konflikata.

Kako ne postoji konačan odgovor na pitanja koja će se obrađivati u ovom radu, s obzirom na to da se upravo međuljudski odnosi percipiraju drugačije od osobe do osobe, ovaj rad neće pokušati da definitivnu osudu niti potvrdu datog stanja, kao što neće težiti ni da određenom stavu da definitivnu afirmaciju, dok će drugi potpuno opovrgnuti. Smatram da je

---

3 U radu se neću baviti pitanjem da li je neadekvatnost ili nepostojanje analize situacije na terenu namerna ili ne.

4 Isto, str. 148.

5 Bacevic, Jana; Bancroft, Ian; Fridman, Orli; Tošić, Jelena, *The Conflict and its Aftermath in South Serbia – Social and Ethnic Relations, Agency and Belonging in Presevo and Bujanovac*, Report Submitted to UNDP, October 2011, pg. 3.

upravo sabiranje različitih mišljenja najbolji način da se na najobjektivnije prikaže multikulturalna situacija u Srbiji na primeru Sandžaka, tj. Novog Pazara, i da se pruži podloga za dalje razmišljanje i debatovanje o ovoj temi. Iznošenjem činjenica i stavova o međuetničkim odnosima u Novom Pazaru, kao i njihovim sabiranjem, težiću da ovim radom ponudim predlog praktične politike, jer smatram da jedino uzimanjem u obzir mišljenja više strana mogu doprineti njegovoj objektivnosti.

2. Metodologija i struktura tutorskog rada

U dosadašnjim istraživanjima ove teme akcenat je bio stavljen prvenstveno na zakonodavni okvir i institucionalne mehanizme zaštite i poštovanja ljudskih prava, kao i na političke posledice nastale podelama po etnokulturalnim kriterijumima. Analiziranje zakonodavstva i pravnog položaja manjina nam dosta govori o odnosu države prema njima, ali sa druge strane ne može da nam pruži dovoljno podataka o položaju „običnog čoveka“, njegovog odnosa prema državi i pripadnicima druge etničke grupe, kao ni o onome šta su stvarne posledice tih odnosa na svakodnevni život. Na primer, slabo izveštavanje medija, politička pristrasnost i stavljanje međuetničkih odnosa u Sandžaku u šemu državnog diskursa ili diskursa dominantne etničke grupe, ne može da nam bude od pomoći prilikom sagledavanja i analiziranja onoga što je stvarnost u svakodnevnim odnosima Bošnjaka i Srba. Držeći se stanovišta da država kroz mehanizam javnog diskursa predstavlja glavnog priznatog kreatora društvene stvarnosti, pretpostaviću da je slika koju nam ona pruža daleko od onoga što se u njoj zaista i dešava. Ako postavimo tezu da politika uvek ima prednost u odnosu na čoveka, zaključićemo da su težnje države (bile one percipirane kao dobre ili kao loše) uvek partikularni interesi određenih političkih i društvenih grupa, kojima odgovara ili ne odgovara postojeće stanje stvari i koje imaju moć da stvarnost prilagođavaju svojim potrebama. U ovom radu ću se držati stanovišta da upravo stvarno stanje stvari može biti uočeno na terenu, među ljudima koje multikulturalne politike i druge državne politike direktno dotiču samim tim što se na njih odnose, i da se ono može više spoznati kroz njih, nego kroz slike plasirane od strane medija i države.

Kroz podatke sa terena, koji su prikupljeni kroz razgovore sa ljudima i organizacijama civilnog društva u Novom Pazaru, kao i kroz razgovore sa stručnjacima iz različitih delova zemlje, pokušaću da pokažem šta je zapravo ono što je stvarnost u Srbiji, a šta ono što je politika, kada se radi

o integraciji manjina u društveno-politički život Srbije.⁶ Smatram da je ovakav pristup odgovarajući da se uoči i uloga pojedinca u ovakvoj sredini, kao i njegov odnos sa etničkom grupom i razmišljanja na temu međuetničkih podela i dijaloga. Očekujem da ovaj rad izazove intelektualnu znatiželju da se ova tema dodatno istraži ili praktičnu potrebu da se preduzmu konkretni koraci, ovo pitanje ponovo iznese u javnost i pokrene na nivou čitave države, uključujući sve njene građane.

Krajnji cilj ovog rada će biti predlog praktične politike, u kom je razgovor sa predstavnicima organizacija civilnog društva i medija jedan od glavnih izvora podataka i aktuelnih stavova. Još jedan od razloga za takav postupak jeste i činjenica da radova koji se bave proučavanjem svakodnevnog života u Sandžaku, kao i radova koji se baziraju na multikulturalnim iskustvima pojedinaca u Srbiji, nema dovoljno u našoj naučnoj javnosti. Usled nedostatka pisanih izvora, nije mi preostalo drugo do da skoro ceo rad zasnivam na saopštenom zapažanju, ali najviše na zapažanju onih koji takav život svakodnevno žive. S obzirom na situaciju, u ovom radu ću se truditi da težim objektivnosti, na taj način što će prvo izložiti jedno, a zatim drugo mišljenje o multikulturalizmu i međuetničkim odnosima u Novom Pazaru, a zatim, na osnovu njih dati svoje viđenje i predlog politike.

3. Suprotstavljanje politike i stvarnosti

Glavna karakteristika svih multikulturalnih područja na jugoistoku i jugozapadu Srbije je njihova jako loša ekonomska razvijenost i činjenica da se od devedesetih godina nalaze u procesu prelaska iz konfliktnog ka postkonfliktnom do stabilnog društva.⁷ Međutim, loša ekonomska situacija utiče na proširenje prostora za političku manipulaciju i javljanje političkih podela gde se „zapaljivim“ retorikama situacija pokušava predstaviti kao nestabilna, dok odnosi žrtva – represor i dalje imaju dominantno mesto u društvu, umesto dijaloga, saradnje i uspostavljanja normalnih odnosa neopterećenih prošlošću. Ako bismo merili stabilnost u ovim područjima nedostatkom otvorenih sukoba među pripadnicima različitih etničkih grupa,

---

6 Prilikom akcije prikupljanja podataka, u Novom Pazaru su obavljani razgovori sa ljudima iz organizacija civilnog društva Urban In i Kulturni Centar DamaD, kao i sa dopisnicom lista Danas iz Novog Pazara Slađanom Novosel. U Beogradu je razgovor vođen sa Kristijanom Fajferom, regionalnim menadžerom za Zapadni Balkan Foruma civilna mirovna služba (forumZFD). Čitav rad je zasnovan na podacima dobijenim iz ovih razgovora.

7 Bacevic, Jana; Bancroft, Ian; Fridman, Orli; Tošić, Jelena, *The Conflict and its Aftermath in South Serbia – Social and Ethnic Relations, Agency and Belonging in Presevo and Bujanovac*, Report Submitted to UNDP, October 2011, pg. 3.

mogli bismo reći da su odnosi jako dobri. Međutim, nedostatak sukoba, zpravo ne podrazumeva i nedostatak konflikata. U Sandžaku je moguće identifikovati dve vrste konflikata: prvu, koja predstavlja konflikt između nacionalnih grupa, odnosno Bošnjaka i Srba, i drugu, koja predstavlja podelu koja postoji unutar bošnjačke zajednice.⁸ Ovaj rad će se bazirati prvenstveno na analizi postojanja konflikta između srpske i bošnjačke zajednice i odgovorom države na njega. Kroz razgovor sa građanima i građankama Novog Pazara uključenim u društveno organizovanje, kako u samom gradu, tako i u čitavom regionu, autorka je zapazila dva stanovišta vezana za tumačenje prve vrste konflikta i samim tim dva razmišljanja o zajedničkom životu Srba i Bošnjaka u Novom Pazaru, ali i u regionu Sandžaka.

a. Novi Pazar – konflikt kao spoljni faktor

Jedno od stanovišta građana i građanki Novog Pazara jeste da stvarnog konflikta u gradu nema i da se ne može prebeći činjenica da Srbi i Bošnjaci dele isti životni prostor vekovima. Samim tim se multikulturalizam posmatra kao neprijatelj zajedničkog života u ovom gradu. On u sebi nosi pretpostavku „života jednih pored drugih“. Naspram toga se nalazi „život jednih sa drugima“, što, po ovom prvom viđenju nacionalnih odnosa u Novom Pazaru, predstavlja vekovnu i suštinsku odliku života u gradu. Ljudi među sobom ne prave razlike po tome kojoj religiji pripadaju ili kojim jezikom pričaju, već se u svojim međusobnim odnosima pokreću identitetima drugačijim od onih koji određuju jednu etničku grupu. Jedan od glavnih indikatora ovakvog odnosa je činjenica da su poslovni odnosi u Sandžaku veoma dobri bez obzira na etničku pripadnost.⁹ Moglo bi se reći da multikulturalizam prema ovom stanovištu predstavlja kategoriju izmišljenu od strane onih koji su kao spoljni faktori uticaja pokušali da naruše harmoniju i ravnotežu grada, dok samo potenciranje multikulturalizma može da naruši individualnost i da istakne razlike koje dovode do sve dubljih podela i otvaranja novih pitanja.

Političke podele se ovde identifikuju kao prethodnice etničkih podela. U situaciji u kojoj je stopa nezaposlenosti među najvećima u državi¹⁰, u gradu u kom broj građana i građanki koji imaju ispod 29 godina prelazi 50%,

---

8 Pfeifer, Christian; Šećeragić, Bisera, *Percepcija privatnog biznis sektora Sandžaka o političkom i ekonomskom ambijentu*, Evropski pokret u Srbiji – Lokalno veće Novi Pazar, Novi Pazar 2009, str. 18.

9 Isto, str. 19.

10 Podaci uzeti sa sajta Republičkog zavoda za zapošljavanje.

oni retko mogu da svoj život definišu naspram nekih budućih perspektiva.¹¹ U takvim okolnostima njima se veoma lako može manipulirati, odnosno takve tendencije već uzimaju maha. Onaj „drugi“ naspram kog se definišemo, bilo da je pripadnik bošnjačke ili srpske zajednice, kriv je za ekonomsku i socijalnu situaciju, a sećanja i nerešena pitanja iz prošlosti samo mogu doprineti razvoju neprijateljstva. Takođe, loša ekonomska situacija dovodi i do pozicije u kojoj se politička igra svodi na grabljenje za političkom moći i „čuvanje fotelje“, a najlakši način za takvo nešto se pronalazi upravo u populističkim i etnički obojenim nastupima koja uvek prate ekonomske krize. Obrnuto, konflikti odvlače pažnju običnih ljudi od ekonomske situacije i preusmeravaju je na emocionalnu, smanjujući time prostor u kojem građani mogu izvršiti pritisak na političke partije da deluju pragmatično, u interesu zajednice i njenog prosperiteta.¹²

Samim tim se ekonomska situacija i političke podele mogu posmatrati kao glavni proizvođači konflikta u, inače, mirnoj sredini u kojoj je kultura zajedničkog života tradicionalno odgajana.¹³ Time, ovo stanovište ističe da se međuetnički odnosi mogu okarakterisati kao dobri, s obzirom na činjenicu da u društvu nema otvorenih sukoba. Međutim, moguće je identifikovati još jedan remetilački faktor zajedničkog života, a to je pozicija Novog Pazara kao regionalnog centra u koji se doseljava značajan broj ljudi iz celog regiona zbog posla ili obrazovanja. Novopridošlice, koje uglavnom naseljavaju periferiju grada, dolaze uglavnom iz etnički čistih sredina i nenaviknuti na život u različitosti u velikoj meri ističu svoju etničku pripadnost. U odnosu na centar Novog Pazara periferija je skoro etnički čista, tako da postoje samo bošnjački i samo srpski delovi grada.¹⁴

b. Novi Pazar – konflikt kao svakodnevnica

U odnosu na prethodni stav, koji ističe kako su međuetnički konflikti dobri, argumentujući ga nedostatkom otvorenih sukoba i uticajem spoljnih faktora, drugo stanovište smatra da nepostojanje sukoba ne znači i nepostojanje konfliktnih odnosa. Međuetnički odnosi, prema ovom gledištu, nisu dobri i samo prikrićvanje problema, njihovo stavljanje pod tepih, ne doprinosi njihovom rešavanju, ostavljajući na taj način otvoren prostor za pojavljivanje sukoba u budućnosti, naročito pod dodatnim

11 Razgovor sa predstavnicima organizacije civilnog društva Urban In.

12 Isto.

13 Razgovor sa predstavnicima organizacije civilnog društva Urban In.

14 Schrader, Lutz, Identity Work in Post-Conflict Societies of the Western Balkans – A Field of Action of the Civil Peace Service, Forum Ziviler Friedensdienst, Bonn 2010, pg. 7.

pritisikom ekonomske krize i političkih podela. Ako bismo identifikovali dobre odnose kao odnose koji se zasnivaju na komšijskoj solidarnosti, kolegijalnim odnosima ili pohađanjem istih škola i istih odeljenja, nailazimo otpor kod ove struje mišljenja, koja smatra da su površnost i dobri odnosi zbog društvene uloge glavna karakteristika svakodnevice. Zapažanje jeste da u momentu kada se dnevne obaveze završe, dolazi do ponovnog odvajanja na privatnom nivou, gde većina odlazi svojoj etničkoj grupi i nekim dubljim druženjem sa pripadnicima drugih etničkih grupa ne izlazi iz njenog okvira.¹⁵

Činjenica je da je postojanje prikrivene međuetničke netrpeljivosti posledica otvorenih sukoba iz prošlosti, međutim, ono što zabrinjava je da ovakve tenzije uspevaju da, u vremenima krize, nadvladaju prijateljske odnose stvarane decenijama i da ponovo postanu faktor koji modeluje društvenu stvarnost u Novom Pazaru, zarad ostvarivanja političkih ili ekonomskih interesa. Posle dugog perioda indoktrinacije i političke manipulacije životom u regionu Sandžaka, uvek osetljive veze prijateljstva, koje se ponovo uspostavljaju poslednje decenije, prete da ponovo budu narušene etničkim i nacionalnim politikanstvom i jedne i druge strane.¹⁶ Naročito se poslednjih godina nove tenzije ogledaju u borbi za nacionalni identitet, koja nikada nije ni prestala, a koja predstavlja paravan za skrivanje loše ekonomske situacije. Ovakva borba se sve više spušta i ukorenjuje na individualnom nivou, svesti pojedinca, što je dovoljno da omogući da etničke i nacionalne razlike i netrpeljivosti postanu i ostanu deo svakodnevnog života i odrastanja budućih generacija.

Zagovornici oba stanovišta u suštini smatraju da je dijalog koji mora biti pokrenut iz samog društva, voljom i bošnjačke i srpske zajednice, na obostranu odgovornost i bez posrednika, nužan za pokretanje promena u društvu. Međutim, jedina razlika jeste u tome koliko optimistično gledaju na sadašnjost i na budućnost u razvijanju bošnjačko-srpskih odnosa.

4. Predlog praktične politike

Budući dijalog mora biti vođen tako da ljudi zapravo razgovaraju međusobno, a najbolji način da se tako nešto i sprovede je da taj dijalog bude neopterećen istorijom, aktuelnim političkim pitanjima i podelama. On mora biti zasnovan na faktičkom stanju u kom se živi u Sandžaku i Novom Pazaru, a to su korupcija, nepotizam, siromaštvo, nedostatak vladavine

15 Iz razgovora sa direktorkom Kulturnog Centra DamaD Zibijom Šarenkapić.

16 Isto.

prava i nedostatak udruženih inicijativa.¹⁷ Činjenica je da unutardržavni konflikti mogu biti rešeni jedino ukoliko njihovo rešavanje podrazumeva izgradnju jakih i modernih institucija i ekonomski rast i razvoj.¹⁸

Još jedan važan aspekt u kreiranju buduće politike prema regionu Sandžaka je da etno-politički konflikt nije konflikt koji se odvija samo između političkih lidera, kako onih na republičkom i tako i onih na lokalnom nivou. Konflikt koji traje već nekoliko decenija je duboko uljuljkan u društvu i spušten na individualni nivo običnog pojedinca. On se identifikuje između zajednica i između društava i samim tim njegovo rešenje se ne može pronaći u opštim bezbednosnim strategijama države.¹⁹ Dijalog koji se mora voditi u sebe mora uključiti sve nivoe društva, odnosno intelektualnu, religijsku i kulturnu elitu, koje bi trebalo da stvore ono što će državne institucije samo izvršiti. On se ne može zasnivati samo na posetama državnih zvaničnika i njihovim obećanjima u okviru predizbornih kampanja ili okruglim stolovima civilnog društva, nedovoljno snažnog da se njegovi predlozi čuju izvan zadnjih strana lokalnih novina.

Mirovni proces još uvek čeka da bude završen na prostorima na Zapadnom Balkanu koja su preostala kao multietnička. Jedan od načina da se to prevaziđe je rušenje nevidljivih i vidljivih barijera koje, u slučaju regiona Sandžaka, dele dve zajednice.²⁰ Način da zidovi budu porušeni i da normalan zajednički život neopterećen prošlošću bude ponovo uspostavljen, bez opasnosti da ponovo bude poremećen u budućnosti, se nalazi u pronalaženju kulturnih kohezivnih faktora dovoljno snažnih da izvrše uticaj na pronalaženje puta ka dijalogu u okviru fragmentirane političko-institucionalne scene. Kulturni obrasci tolerancije i zajedničkog života, čiji su koreni prisutni u ovom području, moraju biti ponovo reaktivirani. Kao glavni akter koji će tu promenu izvršiti se identifikuje civilno društvo, čiji naponi moraju biti prepoznati od strane političke elite. Institucije mogu doprineti stvaranju održivog mira na taj način što će biti utemeljene na kulturnoj tradiciji i navikama društva.²¹

Još jedan korak je neophodno preduzeti na republičkom nivou, u

---

17 Pfeifer, Christian; Šećeragić, Bisera, Percepcija privatnog biznis sektora Sandžaka o političkom i ekonomskom ambijentu, Evropski pokret u Srbiji – Lokalno veće Novi Pazar, Novi Pazar 2009, str. 26.

18 Schrader, Lutz, Identity Work in Post-Conflict Societies of the Western Balkans – A Field of Action of the Civil Peace Service, Forum Ziviler Friedensdienst, Bonn 2010, pg. 7.

19 Isto, pg. 15.

20 Isto.

21 Isto.

pogledu svih manjinskih grupa. Taj korak će se ostvariti onda kad vlast u Srbiji izade u javnost sa činjenicom da Srbija nije država samo jedne etničke grupe čija prava bezuslovno moraju biti poštovana na uštrb drugih. Dok se to ne ostvari, još uvek nerešena etnička i teritorijalna pitanja, zaostala raspadom bivše Jugoslavije, će ostati otvorena, onemogućavajući jednak život i jednake mogućnosti svih njenih građana u pogledu potpunog uživanja građanskih i ljudskih prava.

5. Literatura:

1. Bacevic, Jana; Bancroft, Ian; Fridman, Orli; Tošić, Jelena, *The Conflict and its Aftermath in South Serbia – Social and Ethnic Relations, Agency and Belonging in Presevo and Bujanovac*, Report Submitted to UNDP, October 2011.
2. Pavićević, Đorđe; Beljinac, Nikola, "Multikulturene politike u Srbiji", *Javne politike Srbije*, Heinrich Heinrich Böll Stiftung – Jugoistočna Evropa, Beograd 2011.
3. Pfeifer, Christian; Šećeragić, Bisera, *Percepcija privatnog biznis sektora Sandžaka o političkom i ekonomskom ambijentu*, Evropski pokret u Srbiji – Lokalno veće Novi Pazar, Novi Pazar 2009.
4. Schrader, Lutz, *Identity Work in Post-Conflict Societies of the Western Balkans – A Field of Action of the Civil Peace Service*, Forum Ziviler Friedensdienst, Bonn 2010.

Summary

This article will deal with the question of everyday life of people who live in Region of Sandžak, precisely in Town of Novi Pazar, the center of the region. The common life of two largest ethnic communities will be discussed in this work – Bosniak and Serbian community, and relation between them will be explored in this research paper. A problem with multiculturalism in Serbia exists, however it has never been recognized as an important question on the top-state level. All Serbian governments from the year 2000 are trying to declare the respect of human and minorities' rights, with an accent on creating a legal framework for its protection and improvement. However, occasions showed that laws are rarely implemented in reality or are simply not good enough to give an answer to an existing problem, because they were not based on actual needs of people who live in multicultural areas.

Through this analysis I will try to show the impact that politics has on an everyday life and how worrying is the gap which exists between those two. I will also try to give a policy proposal regarding previous failed policies and information I collected in Novi Pazar. Convinced that in the case of Sandžak people are the key for resolving the problem, I will try to prove that politics comes before people and that current political issues continue dividing society further more.

Tamara Biljman

Tutorka: Olga Manojlović Pintar

Institucija: Institut za noviju istoriju Srbije

KRATKI PREGLED KVAZINAUČNOG POKUŠAJA PRAVDANJA ZLOČINA EUGENIKA I NJENA RECEPCIJA U SRPSKIM NAUČNIM KRUGOVIMA

1. Međuratni period – plodno tle za razvoj eugenike

“Kada se završio svetski rat iz 1914. godine ovladali su duboko ubeđenje i gotovo sveopšta nada da će svetom zagospodariti mir. [...] Sa svih usana čula se fraza “bio je to rat koji je uništio rat” i preduzete su mere da se ona pretvori u stvarnost.”¹ Pomalo ironično, reči kojima Vinston Čerčil uvodi čitaoca u opis Versajskog mira ujedno predstavljaju i nekoliko prvih redaka njegovog istorijskog dela “Drugi svetski rat”. Onog trenutka kada je potpisan Versajski sporazum, potpisan je i početak kobnog rata, koji je po svojim razmerama i krvoprolicima nadmašio svog prethodnika.

Bilo je potrebno punih šest meseci ne bi li se sastavio dokument koji će osigurati ljudska prava i sprečiti čak i pomisao na ponovni rat. Svet se umorio od krvoprolića, bar je tako izgledao u početku. Burni događaji međuratnog perioda pokazali su da je ljudsku glupost nemoguće zaustaviti potpisima i glasanjima. Zapravo, još na pariskoj mirovnoj konferenciji je uspostavljena prva međunarodna organizacija koja bi održavala mukom uspostavljen mir. U pitanju je bila Liga naroda, čiji bi esencijalni deo predstavljao sprovođenje neizbežnih sankcija.² Međutim, problem se javio i pre samog spominjanja “mirovnih” restrikcija. Samo osnivanje Lige je izazvalo brojne nesuglasice, pa je čak dovelo i do velikih konflikta zbog kojih SAD nisu ni pristupile oranzaciji.³ Ubrzo po održavanju prvog sastanka Lige Naroda 1920. godine bilo je jasno da ona predstavlja samo lepu ideju u koju niko nema

1 Vinston S. Čerčil, Drugi svetski rat, I tom, Bura se sprema, Beograd, Prosveta, 1964, str. 3

2 Lord Parmoor, The League of Nations, Transactions of the Grotius Society, Vol 4, Cambridge University Press, 1918, xvii - xxvi

3 Roland N. Stromberg, Uncertainties and obscurities about the League of Nations, Journal of the History of Ideas, Vol. 33, No. 1, University of Pennsylvania Press, 1972, str. 139-154

poverenja. Prvo podrivanje autoriteta dogodilo se naredne godine kada je održana konferencija u Vašingtonu, kada su van protektorata Lige izneti predlozi o razoružavanju pobjedničkih sila. Upravo tada su SAD uslovile Veliku Britaniju da raskine savez sa Japanom, koji bi u potonjim godinama bio od presudnog značaja. Istovremeno su "britanska i američka vlada stale sa oduševljenjem da potapaju svoje bojne brodove i uništavaju svoja vojna postrojenja", navodi Čerčil u svojim memoarima. Japan, rezigniran raskidanjem saveza uvideo je blistavu budućnost u podatku da se sada našao na trećem mestu svetskih pomorskih sila. Kao da nije bilo dovoljno ovih nekoliko godina da utru neizbežan krvavi put iz koga će se izroditi Drugi svetski rat, već se naredne godine, 1922, Benito Musolini ustoličio kao italijanski premijer. Fašistička partija je došla na vrh hijerarhijske lestvice. Jedva da je prošlo godinu dana, a u Nemačkoj je mladi fanatik Adolf Hitler uz pomoć heroja iz Prvog svetskog rata, generala Ludendorfa, pokušao da izvede minhenski puč. U Sovjetskom Savezu, državi koja je nastala samo nekoliko godina ranije u prvoj socijalističkoj revoluciji koju istorija zabeležili, naredne godine je preminuo Vladimir Lenjin otvorivši vrata Staljinu, koji će se uskoro izboriti za "tron" Sovjetskog Saveza. Bile su dovoljne tri godine da se uz budno oko pobjedničkih sila izrode tri diktatora koji će promeniti istoriju kakva je do tada bila poznata. Postavlja se pitanje koliko su upravo odluke donete na Versajskoj konferenciji uslovile političku krizu koja je u nekim od najsnažnijih država Evrope ustoličila u diktatorske režime? Versajski dokument nije samo definisao pobjedničku i pobeđenu stranu, već je poraženima nametnuo i niz restrikcija koje su bile ponižavajuće. Sahranjeni moral i činilo se bezizlazna ekonomska kriza u javnosti velikog dela Evrope otvorili su put jeftinim populističkim frazama i obećanjima. Nemačka je odmah po ratu brzo stala na noge, s obzirom na izuzetno velikodušne američke pozajmice. Međutim, 1929. godine kada je američka berza doživela krah, priliv novca je prestao te je Nemačka bila izuzetno pogođena Velikom depresijom koja je ubrzo zahvatila čitav svet. Ovakva ekonomska kriza predstavljala je najplodnije tle za ekstremiste kakav je bio Hitler.

Ovi i više nego sažeti opisi ukratko predstavljaju uzroke sumornoj atmosferi iz koje je jedini izlaz bio rat, kako su mnogi tada mislili. Međutim, da je borba jedino što je proizišlo iz ove konstrukcije problema koji su se samo nizali, istorija bi ubeležila još jedan rat i prešla preko njega. Umesto toga, čitav međuratni period, zaključno sa Drugim svetskim ratom, ostao je upamćen ne samo kao kriza ljudskog duha već i izgovor da se konačno sprovede u delo iskonska ljudska mržnja prema slabijima. Svet je gledao u

beskonačni zid, a fanatici i paranaučnici su mu ponudili još jedan izlaz – eugeniku.

2. Eugenika kao fenomen

Mržnja prema drugačijima i potreba za omalovažavanjem “slabijih” ne bi li sebe uzdigli, postajala je oduvek. Najpoznatiji primer je svakako Sparta u kojoj su novorođenčad potapali u vino i izlagali ih raznim spoljnim uticajima ne bi li u samom početku “očistili” svoj narod od slabih.⁴ Upravo je ovaj primer iz prošlosti Adolf Hitler naveo u svojoj nikada objavljenoj “Zweites Buch” kada je pisao o potrebi da se narod pročisti od onih koji ugrožavaju njegovu egzistenciju i napredak. Međutim, Spartanci nisu bili jedini koji su želeli da njihov narod sačivanjavaju samo najsposobniji. Platon je pisao o potrebi da se brakovi strogo kontrolišu kako bi se unapred znalo kakav će biti porod, dok su Rimljani novorođenčad sa manama utapali u Tibru. Ovakve “selekcije” su vršene kroz čitavu istoriju, međutim u XIX veku je zabeleženo previše primera kada su kolonisti gotovo izbrisali čitave narode.⁵ Iako su kroz istoriju bili brojni “manji” ili “veći” genocidi nad “inferiornima” oni su i dalje bili društveno neprihvatljivi i nezakoniti. U drugoj polovini XIX veka se i ovo izmenilo.

Francuski aristokrata i pisac Artur de Gobino je još 1853. godine razvio teoriju o arijevskej super-rasi u knjizi “Esej o nejednakosti ljudskih rasa” i time pokušao naučno legitimise marginalizovanje “inferiornih”. Nekoliko decenija kasnije, Ser Francis Galton, Darvinov rođak, je po čitanju dela “O poreklu vrsta” shvatio da prirodna selekcija može da se primeni i na društvo. Svojim istraživanjima je nastojao da dokaže da se talenti, karakteristike i intelekt prenose s kolena na koleno. Galton je dalje sasvim neosnovano tvrdio da se oni manje intelektualni brže razmnožavaju, te da bi uskoro sveli čitave narode na nivo mediokriteta što bi usporilo razvoj civilizacije. Reč “eugenika” je prvi put upotrebio 1883. godine.⁶ Dve decenije kasnije definisao

---

4 Walter Berns, *Making Patriots*, Čikago, The University of Chicago Press, 2001, str. 12

5 U Crnom ratu, periodu konflikta između tasmanijskih aboridžina i britanskih kolonista, po zvaničnim podacima, od 1928. do 1932. godine istrebljeni su gotovo svi starosedeooci, koje su naseljavali ostrvo Tasmaniju više od 10 000 godina unazad. Došljaci su ih smatrali zaostalima i nesposobnim za život. Kolika je bila vrednost života pojedinca druge rase pokazuje podatak da su Britanci, ne bi li stabilizovali cenu žitarica, dopustili da oko 30 000 000 Indusa umre od gladi. Za Crni rat konsultovati: James Bronwick, *The Black War of Van Diemen's Land*, London, S. Low, Son and Marston, 1870. Za genocid u Indiji pogledati u: Mike Davis, *Late Victorian Holocausts: El Nino Famines and the Making of the Third World*, London, Verso, 2001.

6 Francis Galton, *Inquiries Into Human Faculty and Its Development*, London, Macmillan, 1883.

je eugeniku kao nauku koja se bavi svim uticajima koji poboljšavaju urođene kvalitete rase.⁷ Ubrzo su se izdvojila dva poimanja eugenike, pozitivno koje je unapređivalo urođene kvalitete, i negativno koje je “obeshrabrivalo” razmnožavanje manje vrednih. Iako je Galton bio začetnik, naučnik Čarls Devenport je bio odgovoran za unapređivanje kvazinaučne ideje u pokret koji je zahvatio ceo svet. Iste godine kada je Galton definisao eugeniku kao naučnu disciplinu, Devenport je postavio temelje za buduću laboratoriju u luci *Cold Spring* koja je tridesetih godina dvadesetog veka uspostavila međunarodnu saradnju i pružila podršku razvijanju “Keiser Wilhelm” instituta u Nemačkoj.

Metodologiju eugeniki prvi je primenio Eugen Fišer u vreme genocida nad Herero i Namaka narodima u Jugozapadnoj Africi. Preživeli pobunjenici protiv nemačkih kolonijalista su 1904. godine odvedeni u prvi koncentracioni logor smešten na Ostrvu Ajkula. Upravo ovde je Eugen Fišer sproveo veliki medicinski eksperiment, nastojeći da merenjima lobanja i tela dokaže da su Afrikanci inferiorniji u odnosu na nordijsku rasu. Tom prilikom je sproveo i brojne eksperimentalne sterilizacije koje će uskoro postati praksa sprovođenja “rasne higijene”. Bitno je naglasiti da su Britanci počinjena zlodela zabeležili u “*Plavoj knjizi*”, te se nameće pitanje da li zaista niko nije mogao da nasluti postojanje logora smrti u Drugom svetskom ratu.

Kako su eugeniku mnogi naučnici priznali za naučnu disciplinu ona je postala obavezan predmet na brojnim univerzitetima. Prvi koji su počeli da praktikuju ovu kvazi naučnu disciplinu bili su Amerikanci. Svi oni koje su smatrali nepodobnima za razvoj civilizacije, bilo da su u pitanju kriminalci, siromašni ljudi ili oni koji su patili od urođenog poremećaja, morali su da budu sterilisani.⁸ Cilj sprovođenja eugenike bio je da se stvori super-rasa koja će se primarno sastojati od germansko-nordijske rase, koja je proglašena za najvišu. Kako bi se što efikasnije došlo do poboljšanja naroda, eugeničari su se zalagali za prinudne sterilizacije, zabrane međurasnih brakova i razdvajanja “nepodobnih” od superiornih. Poznat je slučaj stanovnika zabačenog sela na planini Braš, u Virdžiniji. Kako su bili siromašni, eugeničari su smatrali da nikako ne doprinose poboljšanju društva i da su slabijeg intelekta, te da bi

---

7 Francis Galton, *Eugenics: Its Definition, Scope and Aims*, *The American Journal of Sociology* X, 1904.

8 “Society has no business to permit degenerates to reproduce their kind.... Some day we will realize that the prime duty, the inescapable duty of the good citizen of the right type is to leave his blood behind him in the world, and that we have no business to perpetuate citizens of the wrong type” - Pismo Teodora Ruzvelta Čarlsu Devenportu, 1913, <http://www.dnalc.org/view/11219-T-Roosevelt-letter-to-C-Davenport-about-degenerates-reproducing-.html> (pristupljeno 1.6.2012)

njihovo dalje razmnožavanje samo naškodilo stvaranju jake nacije. Većina mladih je jednostavno skupljana sa ulica, odvođena u operacione sale i sterilisana. Mnogi od njih su tek godinama kasnije saznali da su zapravo bili sterilisani jer su ih naučnici proglasili za “nepodobne”.⁹

Američki eugeničari koji su institucionalizovali novu disciplinu kroz nekoliko fondacija i udruženja su ubrzo ostvarili prve kontakte i saradnju sa eugeničarima iz Nemačke koji su svesrdno podržavali čišćenje superiorne rase od negativnih uticaja. Dve godine pošto je Hitler došao na vlast uvedeni su zakoni koji će osigurati čistoću arijevske rase. Nemci su u razmaku od tri godine, od 1934. do 1937, prinudno sterilisali oko 400 000 mentalno i fizički obolelih, te su se ubrzo čuli povici Amerikanaca da ih Nemci dobijaju u sopstvenoj igri, kao i da su Amerikanci isuviše neefikasni i da zabušavaju. Tako se sprovođenje eugenike pretvorilo u bizarno takmičenje u kome su nacisti na kraju “pobedili”. Nemci su se ubrzo odlučili na korak dalje, na kome im je ostatak fanatičnih eugeničara pozavideo. U akciji zvanj T4 ubijeno je desetine hiljada obolelih ljudi. Ne samo što su propagandisti pokušali da predstave ovaj čin kao eutanaziju, već su serijom plakata¹⁰, pa čak i filmom, nastojali da prikažu ostatku “zdravog” naroda da je to učinjeno i za njihovo dobro. Eugenika je trebalo da se predstavi običnom narodu kao jedna od izlaznih situacija iz ekonomske krize koja je naročito mučila nemački narod. Iako nikada nije postala popularna u širokim narodnim masama, nacisti su je koristili kao “naučno” opravdanje za “odstranjivanje” svih drugih rasa koje bi “zagadile” čistu arijevsku krv, te narušile stvaranje super-čoveka i svetliju budućnost čovečanstva. Konačni oblik eugenike svakako je otelotvoren u logorima smrti u kojima su ponovljeni eksperimenti vršeni u Jugozapadnoj Africi. Po okončanju Drugog svetskog rata svet je konačno mogao da vidi do čega je dovelo praktikovanje ove kvazinaučne discipline. Međutim, ni ovo nije bilo dovoljno da se eugenika jednom za svagda osudi. U Švedskoj je eugenika ostala na snazi sve do 1976. godine. Od trenutka kada je uvedena, 1934. godine, pa sve do njenog ukidanja, sterilisano je 62 000 ljudi, od kojih je 90% bilo ženskog roda.¹¹ Stradale su devojčice od 15 godina zato što su odlazile na ples, zato što su bile učlanjene u klub motociklista, dok su siročići otpušteni iz institucija uz obavezu da budu sterilisani.

---

9 Edwin Black, *War Against the Weak*, Thunder’s Mouth Press, 2004.

10 Naročito se ističe plakat na kome je velikim slovima ispisano: “60 000 rm kostet dieser Erbranke die Volksdemeinschaft auf Lebenszeit. Volksgenosse das ist auch Dein Geld”.

11 Steve James, *Social Democrats Implemented Measures to Forcibly Sterilise 62,000 People*, World Socialist Web Site, 1999, <http://www.wsws.org/articles/1999/mar1999/euge-19m.shtml> (pristupljeno 1.6.2012)

Eugenika je bila svetski rasprostranjen pokret te je primenjivana i u Brazilu, Argentini, Čileu, zatim u Japanu, Kini, Koreji i mnogim drugim državama. Ukoliko negativne metode nisu sprovedene u delo, komentarisane su i kritikovane. Tako se i u Srbiji u međuratnom periodu javio veliki broj protivnika, ali i izvestan brojih onih koji su se zalagali za sprovođenje rasne higijene na ovim prostorima.

3. Eugenika kao kamen spoticanja u srpskom društvu međuratnog perioda

Po završetku Prvog svetskog rata stvoreni su uslovi za nastanak, kako je tada okarakterisano "prve države Južnih Slovena". Tako je 1. decembra 1918. godine nastala Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Kako su postojali brojni protivnici ovog ujedinjenja, krize i nemiri su bili učestali. Nakon tri godine, 28. juna 1921. godine usvoj je Vidovdanski ustav. Njime je sada Kraljevina SHS određena kao ustavna, parlamentarna i nasledna monarhija. Ovo je jasno značilo da bi vlast bila u potpunosti centralizovana, s obzirom da je kralj imao najviša ovlašćenja. Vidovdanski ustav je od svog donošenja bio predmet brojnih razmirica koje su dovele do hapšenja političkih oponenta, pa čak i do atentata u skupštini¹² koji je kralj Aleksandar Karađorđević iskoristio i 6. januara naredne godine ukinio Vidovdanski ustav, raspustio Narodnu skupštinu i zaveo diktaturu. Ovo je dovelo do nove političke krize u Kraljevini Jugoslaviji, kako se država zvala od oktobra 1929. Kriza je okončana 9. oktobra 1934. godine atentatom na kralja Aleksandra u Marseju. Međutim, ubistvo kralja nije mnogo uticalo na situaciju u Kraljevini. Kriza je nastavljena i sve do početka Drugog svetskog rata je bila obeležena nerešenim nacionalnim pitanjem. Unutrašnje-politička pitanja su bila snažno uslovljena međunarodnim uticajima. Svakako, oni nisu bili vidljivi samo u političkoj sferi već su, možda čak i više bili ispoljeni u kulturnim i naučnim krugovima.

Različite ideološke koncepte koji su definisali političko i kulturno polje Kraljevine Jugoslavije moguće je sagledati kroz analizu recepcije eugenike u beogradskoj javnosti. U Srbiji je naučni milje koji se bavio pitanjem eugenike bio izuzetno kompleksan, međutim moguće je izdvojiti dve glavne struje, odnosno one koji su snagu videli u kvantitetu, i one koji su mu suprotstavljali kvalitet. Posebno je indikativan primer rada dr Aleksandra Kostića. Bio je "histolog, seksolog, profesor, osnivač beogradskog Medicinskog fakulteta,

---

¹² Puniša Račić je 20. juna 1928. godine smrtno ranio vođu hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića, njegovog brata i još jednog poslanika iste stranke.

pesnik, reditelj, pijanista, arheolog, pisac” rekao je narator dokumentarnog filma “Koncert prof. dr. Aleksandra Kostića”, njegov sin Vojislav Kostić. Godine 1940. je dobio orden Legije časti, dve godine kasnije je odbio da sarađuje sa okupatorom te biva izbačen sa fakulteta, a ponovo će biti izbačen i deset godina kasnije po naredbi komunističke partije. Na žalost, upravo on je bio najveći pristalica eugenike na ovim prostorima. Još 1933. godine je pisao da “pokret za sprovođenje “rasne higijene” spada u najkorisnije socijalne pokrete sadašnjice jer od njenog uspeha zavisi budućnost mnogih naroda.”¹³ Smatrao je da eugenika nema za cilj i ne treba da štiti pojedinca, već da se ona brine za dobro čitave nacije, rase, društva. Kao tipičan primer je navodio napuštenu i “zapuštenu” decu koja su mahom postajala društveno nepodobna. Protivargument je ponudio izvesni Zelić koji je tvrdio da je istorija pokazala da su neki od ljudi koji su zadužili čovečanstvo poticali upravo iz ovih najnižih slojeva, a oštro je kritikovao i “sistem dvoje dece”, te je kao primere navodio Baha, Betovena, Napoleona, Rusoa, Kanta, Šuberta koji su na svet došli kao četvrto, pa čak i jedanaesto dete po rođenju.¹⁴ Dok je Aleksandar Kostić svesrdno podržavao donošenje higijenskih zakona u Nemačkoj i zalagao za sprovođenje istih i na ovim prostorima, Dimitrije Stojanović je zaključio da se treba “boriti protivu toga zla iz rasnih i iz humanih razloga”¹⁵

Upravo činjenica da su brojni istaknuti naučnici, na čelu sa Kostićem, bili zagovornici eugenike pokazuje koliko se ona činila egzaktnom i prihvatljivom naučnom disciplinom koja će poboljšati budućnost ovog naroda. Problem je nastao onog trenutka kada su se podrobna proučavanja radi stvaranja boljeg pojedinca pretvorila u rasprave o primeni sile i fizičkom uklanjanju svih onih koji bi osujetili bolju budućnost jakog naroda. Tako su jedni skretali pažnju na veliku smrtnost dece i videli u njoj priliku da se odluči ko će živeti, a kome će se pružiti pomoć. Drugi su smatrali da bi zakoni sprovedeni u Nemačkoj morali da stupe na snagu i na ovim prostorima ne bi li se sačuvao narod. Kao i mnogi koji su podržavali nauku o rasama, i izvesni dr Barjaktarović je tvrdio da kod njega nema ničega antisemitskog navodeći primer Jevreja koji su raseljeni po čitavom svetu, a i dalje opstaju kao zajednica upravo zato što se ne mešaju. Mnogi naučnici su smatrali da svaka rasa ima svoje predispozicije i da bi zbog toga bilo nepodobno

---

13 Olivera Milosavljević, Savremenici fašizma 2; Jugoslavija u okruženju 1933-1941, Beograd, Helsinški odbor za ljudska prava, 2010, str. 87

14 Dr Vladimir Bazala, Negativna, pozitivna i korektivna eugenika, Beograd, Pravda, 26-27. oktobar 1935.

15 Dimitrije J. Stojanović, O regulisanom rađanju, Vidici, Beograd, 25. decembar 1938.

mešati ih.¹⁶ Dok su neki gotovo fanatično podržavali eugeniku i navodili Amerikance i Nemce kao sjajan primer, drugi oštro kritikovali, postojali su i oni neutralniji. Dr Vladimir Bazala je navodio da postoje tri kategorije eugenike. Negativna, koja podrazumeva sterilisanje i zabranu brakova, pozitivna koja podržava i pospešuje rađanje zdravih i naprednih pojedinaca u cilju preporoda nacije, i korektivna eugenika, za koju se Bazala zalagao, a sastojala se od prenatalnih savetovaništva, domova za majke, pregleda itd.

Iako su se mnogi istaknuti naučnici zalagali za sprovođenje eugenike, pa je dr Aleksandar Kostić još 1933. godine trebalo da pripremi veliku "higijensku izložbu", ona nikada nije zaživela u obliku zastupljenom u Americi i Nemačkoj koje su rado navođene kao pozitivan primer društvenih promena. Ipak, prihvatanje odnosno neprihvatanje ove kvazinaučne discipline jasno ukazuje u kojoj meri su srpski naučnici bili u toku sa savremenim dostignućima, ali i koliko je truda bilo uloženo da se eugenika predstavi kao egzaktna nauka. Naime, ona je bilo toliko razrađena da se i nekim od najprominentnijih naučnika učinila u toj meri prihvatljivom da je viđena kao jedini legitimni način stvaranja "boljeg" čoveka. Teško je utvrditi sa sigurnošću kolika je bila recepcija ovih stavova, no sigurno je da su različite interpretacije doprinele daljem produblivanju ideoloških razlika.

4. Uspon i pad (?) eugenike

Kada su prebrojane žrtve kvazinaučne discipline, osuđeni intelektualci i nekadašnje pristalice su počele da prebacuju krivicu jedni na druge. Amerikanci su krivili Nemce, Nemci su se pravdali da su sve modele preuzeli od Amerikanaca, Britanci nisu spominjali Indiju, niti su se često pozivali na zabeležene nemačke logore u Africi. Nekadašnji trud koji je uložen u razvijanje eugenike, nakon rata je ulagan u zataškavanje ovog mračnog poglavlja istorije. Tako su i nenasilni pokušaji sprovođenja eugenike, poput otvaranja "Banke sperme intelektualaca" koju je osnovao Robert Klark, bili oštro osuđivani.

Međutim, uticaj eugenike vidljiv je i danas. Upravo genetski inženjering duguje svoje začecje nekadašnjoj kvazinaučnoj disciplini. Iako je primena sile u potpunosti odbačena, cilj je ostao isti - stvaranje kvalitetnijeg

---

¹⁶ Već izvestan period se vode velike polemike da su logori smrti i antisemitizam uopšte predstavljali antipod eugenici. Mnogi naučnici smatraju da su Nemci nastojali da istrebe Jevreje jer su ih smatrali podjednako jakim, spodobnim za opstanak i previše inteligentnim. U prilog ovoj tezi bi išle Hitlerove česte izjave da dva intelektualca ne mogu da opstaju jedan pored drugog - jedan mora biti uklonjen.

pojedina. Poučen iskustvima, književnik Kazuo Išiguro nametnuo je pitanje da li i ovako nešto može da se otrgne kontroli.¹⁷ On svakako nije bio prvi koji ukazao na problematiku kloniranja. Od trenutka nastanka, pa do danas vode se polemike o kloniranju kao etičkom problemu. U strahu da se istorija ne ponovi, naročito su glasni borci za ljudska prava, te se i terapeutsko kloniranje koje ima za cilj proizvodnju matičnih ćelija moralno sagledava. Iako je eugenika, pre i nakon definisanja iste kao “naučne discipline”, jasno pokazala koje su posledice čovekove iskonske mržnje prema slabijem i povlađivanja urođenom principu jačeg, postavlja se pitanje da li smo dovoljno sazreli da jednom za svagda odbacimo ovu tekovinu prve civilizacije.

5. Literatura:

1. David J. Galton, *Greek Theories on Eugenics*, u *Journal of Medical Ethics*, Vol 24, BMJ Publishing Group, 1998.
2. Dimitrije J. Stojanović, *O regulisanom radanju*, Vidici, Beograd, 25. decembar 1938.
3. Douglas F. Dowd, *Economic Stagnation in Europe in the Interwar Period*, u *The Journal of Economic History*, Vol 15, Cambridge University Press, 1955.
4. Edwin Black, *War Against the Weak*, Thunder's Mouth Press, 2004.
5. Francis Galton, *Inquiries Into Human Faculty and Its Development*, London, Macmillan, 1883.
6. Francis Galton, *Eugenics: Its Definition, Scope and Aims*, *The American Journal of Sociology* X, 1904.
7. James Bronwick, *The Black War of Van Diemen's Land*, London, S. Low, Son and Marston, 1870.
8. Lord Parmoor, *The League of Nations*, *Transactions of the Grotius Society*, Vol 4, Cambridge University Press, 1918
9. Mike Davis, *Late Victorian Holocausts: El Nino Famines and the Making of the Third World*, London, Verso, 2001.
10. Olivera Milosavljević, *Savremenici fašizma 2; Jugoslavija u okruženju 1933-1941*, Beograd, Helsinški odbor za ljudska prava, 2010.

---

17 U svojoj knjizi “Ne daj mi nikada da odem” obrađuje temu klonova koji su stvoreni isključivo sa ciljem da budu donori organa, ne bi li produžili život nekoj “pravoj” osobi i podarili mu kvalitetniji život.

---

11. Roland N. Stromberg, *Uncertainties and obscurities about the League of Nations*, Journal of the History of Ideas, Vol. 33, No. 1, University of Pennsylvania Press, 1972.
12. Steve James, *Social Democrats Implemented Measures to Forcibly Sterilise 62,000 People*, World Socialist Web Site, 1999, <http://www.wsws.org/articles/1999/mar1999/euge-19m.shtml> (pristupljeno 1.6.2012) Vinston S. Čerčil, *Drugi svetski rat, I tom, Bura se sprema*, Beograd, Prosveta, 1964.
13. Dr Vladimir Bazala, *Negativna, pozitivna i korektivna eugenika*, Beograd, Pravda, 26-27. oktobar 1935.
14. Walter Berns, *Making Patriots*, Čikago, The University of Chicago Press, 2001.

Summary

This research presents a short history of eugenics with special reference to Serbia in the Interwar period. The paper refers to eugenics as a pseudo-scientific tool of justifying atrocities that took place even before those in World War II. Eugenics was defined in England, improved in America and got its worst form in Nazi Germany. But this pseudo-science was widely accepted in other countries as well. This paper deals with acceptance and critics of eugenics in pre- World War II Serbian scientific elite. The objective of this research is to question whether nobody suspected the existence of concentration and death camps in World War II, to show how even science could subcome to political manipulation and thirdly to point out that eugenics is still present in nowadays society.

Key words

Eugenics; pseudo-science; manipulation; atrocities; Interwar period; Serbia

Stevan Tatalović
Tutorka: Svetlana Lukić
U. G. Peščanik

SKVOTIRANJE NAPUŠTENIH VOJNIH OBJEKATA I NJIHOVA TRANSFORMACIJA U DUŠTVENE CENTRE

1. Uvod

Jedan od događaja sa samog kraja 2011. godine uzdrmao je na trenutak građane Srbije i naterao ih da razmisle o malim stvarima koje ih okružuju. Odnosno, nagnao nas je da razaberemo kako kroz prizmu svakodnevnih *mini-revolucija* gledamo na odnos između društva i države ili jednog dela njenih organa.

U tom svetlu, simboličnog datuma,¹ 22. decembra, u kasarnu Dr Arčibald Rajs u Novom Sadu ušetala je grupa mladih ljudi sa idejom da nešto promeni. Kasarna je skvotirana u nameri da bude pretvorena u Društveni centar. Uspelo je na kratko. No, posle velikog pritiska i pod pretnjom krivičnog gonjenja od strane jednog od državnih organa, sada nove vojske,² Vojske Srbije oni su nakon dvadeset dva dana morali da napuste taj prostor. Oko tog događaja podigla se prašina. Ali, kao i o svim važnim pitanjima u ovoj zemlji, brzo se slegla i na taj način nestala iz vidokruga građana. Ovakvo razrešenje jedino, kako se čini, odgovara nekoj manjini pozicioniranih ljudi koji ne žele da se menjaju.

Revolucije počinju iz malih promena. Male promene su one koje uzdrmaju društvo jer dolaze odozdo, iz korena. U sveopštoj slici, gde građani svakodnevno ne mogu sebi da priušte hranu i odeću, strana im je, ili barem daleka, pomisao o ljudskim pravima (iako su hranom i odećom primarno ugrožena) i aktivizmu. Još im je dalja ona o kulturnoj politici ili promovisanju tolerancije, a skoro da je nezamislivo da u njima postoji kapacitet za neku novu revoluciju.

Iako u ovom radu društvena revolucija, kao takva, neće biti tema, u njemu će se svakako diskutovati o pojedinim aspektima, okvirima i potencijalima i,

---

1 Nekadašnji Dan Jugoslovenske narodne armije (22. decembar 1951—20. maj 1992)

2 Vojska Srbije (osnovana 8. juna 2006)

takođe, naći odgovori na pitanja koja se tiču javnih prostora, javne imovine, skvotiranja, vojnih objekata, privatizacije, građanskih inicijativa, restitucije, umetnosti kao odgovora, pitanja neoliberalizma u malim sredinama itd.

2. O skvotiranju

2.1. Pojam

Prema definiciji, *skvotiranje* je zaposedanje postora bez dozvole vlasnika. Mada, može se posmatrati i istančanije, kao reciklaža prostora, obnavljanje stanovanja, ušteda resursa itd.³ Ono što je u biti skvotiranja jeste njegov čin. On može biti različito motivisan. U najvećem broju slučajeva, kada posmatramo moderno skvotiranje, čin je (anti)materijalne prirode.⁴ Nastaju kontraideje da se za osnovno ljudsko pravo, a to je pravo na stanovanje, mora plaćati renta, kirija, rata, odnosno davati novac.

Iz definicije vidimo da su za skvotiranje potrebna dva elementa: prostor u nečijem vlasništvu i zauzimanje tog prostora od strane nekog ko nije vlasnik. O svemu ostalom, može se raspravljati.

2.2. Istorija i odlike skvotiranja

Skvotiranje u pomenutom modernom smislu vezuje se za revolucionarne pokrete šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog veka. Subkulturne grupe,⁵ u potrazi za lokacijama na kojima bi se okupljale, pronalazile su napuštene objekte. Ono što prethodi ovim događajima, a dešavalo se mnogo pre druge polovine dvadesetog veka, jeste sam začetak skvotiranja. Skvoteri izvorno vode poreklo iz Južne Amerike. Prvi skvoteri naseljavali su napuštene površine obradive zemlje kako bi preživeli.⁶ Ime, ipak, vodi poreklo iz Severne Amerike gde su skvoterima nazivali ljude koji su naseljavali nenaseljena područja i najdalje zemlje. U odnosu na te početke razvila se podela na ruralno i urbano skvotiranje koje je došlo na red nešto kasnije.

Osim postojanja poseda i njegovog zauzimanja postoji još jedna odlika skvotova, a to je **privremenost**.⁷ Prostor se zauzima *ad hoc*, u neku svrhu i

---

3 Niz eufemizama

4 Prema potrebi za definisanjem ovde bi podjednako dobro stajalo da je u pitanju politički čin

5 Hipi pokret, anarhisti, levičari... Sedamdesetih godina bilo je nezamislivo da neka snažna poruka neke grupe nije upućena iz nekog prepoznatljivog skvota

6 U našem jeziku i jeziku tog vremena pozanti su kao bezemljaši. Bezemljaša je bilo na ravničarskim prostorima Balkana (Austrougarska)

7 Pavlica, Damjan, 2006, Diplomski rad: *Skvoterski pokreti*, Fakultet političkih nauka, Beograd, str 5.

uvek postoji mogućnost da se brzo napusti jer će se pojaviti vlasnik koji će svoju imovinu tražiti natrag ili će na neki način reagovati država, ukoliko joj to zakon omogućava. Postoji i druga krajnost, a to je da objekat u jednom trenutku zbog promene namene bude legalizovan.

Takav ishod se može smatrati jedinstvenom pobedom, jer je nađena svrha za nešto što nikome nije koristilo, premda se neki skvoteri protive tome jer se time opet okreće vodenica na profitiranje države od ubiranja nameta i legalizacije.

2.3. Klasifikacija

Hans Pruijt, profesor Fakulteta društvenih nauka u Roterdamu, razvija tipologiju od pet osnovnih vrsta skvotiranja u Zapadnoj Evropi:

1. **skvotiranje izazvano stambenom nestašicom**, na koje se iz krajnje nužde odvažuju stambeno ugroženi (beskućnici, podstanari, itd.), koji nemaju mnogo izbora;
2. **skvotiranje za alternativno stanovanje**, radi života u zajednici, komuni i slično, umesto u primarnoj porodici;
3. **preduzetno skvotiranje**, radi otvaranja kulturnih i društvenih centara i drugih mesta od javnog značaja;
4. **konzervacijsko skvotiranje**, radi očuvanja istorijskih građevina odnosno sprečavanja od rušenja;
5. **političko skvotiranje**, zarad iskazivanja političkog stava o prirodi svojine i društva i stvaranja autonomnih prostora.⁸

Ponekad se navodi i **turističko skvotiranje**, koje je bilo rasprostranjeno u Amsterdamu tokom 1970-ih, od strane turista koji su dolazili preko leta i privremeno koristili prazne prostore ne plaćajući prenoćište.

Moderno skvotiranje je mešavina, najčešće, poslednja tri. Kao što je i profesor Pruijt dodao, tako i mi možemo mešavini dodati turističko skvotiranje.

Moderan skvoter ne traga trbuhom za kruhom, mada ne treba sve svesti samo na puko prehranjivanje, čak ni figurativno, već je predstavnik jedne ideje koja se može provući kroz nekoliko bitnih politika, naročito onih o kojima se država najmanje brine.

Dakle, na osnovu ovoga možemo zaključiti da postoje dve vrste skvotera – one koji to čine iz ubeđenja, kojih je većina, i oni koji su to postali zbog nezadovoljenih egzistencijalnih potreba. Činjenica je u tome da se skvoterima mogu nazvati svi koji, na bilo koji način, zaposednu nešto

---

⁸ Pruijt Hans, Squatting in Europe, preuzeto iz: Pavlica, Skvoterski pokreti, str. 6

tude. Ali postavlja se pitanje da li među njima treba praviti razliku? U Beogradu, recimo, danas postoji toliko egzistencijalnih skvotera, najčešće izbeglica iz poslednjih ratova koji su svoje potrebe za stanovanjem pronašli u najrazličitijim smeštajima. Na nekoliko lokacija u glavnom gradu nalaze se čitava naselja u kojima stanuju izbegli sa teritorija zahvaćenih prethodnim ratovima. Potpuno je jasno da trajnih rešenja za njih nema i da su planovi za njihov smeštaj ostala na nivou većitih obećanja.

U zakonodavstvu, ipak, useljenje u određeni objekat bez dozvole okarakterisano je pravnom sintagmom – **bespravno useljenje**.⁹ Ono što brine jeste to što pravo i zakonodavstvo nisu dosledni po ovim pitanjima, ali o tome će više biti reči kasnije u radu.

2.4. Dodatno: ko i kako skvotira?

Ono što se često može očekivati jesu reakcije građana na skvotiranje, naročito u sredinama gde je ta pojava još uvek novina. Bez obzira o kom tipu skvotiranja je reč, treba voditi računa na koji način će se neki objekat skvotirati.

Na internet sajtovima koji promovišu skvoterske pokrete mogu se naći saveti ovog tipa, kao izvesna vrsta vodiča, ili recepta za uspešno skvotiranje.¹⁰ Knjižice su zasnovane na ranijim iskustvima skvotera. Sadrže u sebi različite preporuke, od toga kako se upustiti u pronalazak adekvatne lokacije, njene adaptacije i maksimalnog iskorišćenosti, pa do pravnih saveta, naravno vezanih za zemlju ili lokalni nivo uređenja za tu oblast. Jedna od najbitnijih poruka skvoterskog pokreta jeste – sve napušteno može se skvotirati.

3. Zakonodavstvo

Zakonodavstvo Srbije nije blagonaklono prema novinama, zbog toga što država još uvek nema rešenja za vitalna pitanja zaostala su iz perioda lošeg vođenja devedesetih godina dvadesetog veka. Sam tranzicioni period i pitanja tranzicione pravde još nisu u potpunosti sprovedena, a u takvom, neorganizovanom zakonodavnom sistemu, nema mesta za pitanja od „manjeg značaja“.

Jedno od pitanja tranzicione pravde je pitanje restitucije i loše donetog zakona u toj oblasti. Što se dalje tiče nekretnina, koje u neku ruku imaju veze sa temom kojom se mi bavimo, postoji set zakona koji uređuje ovu oblast.

---

⁹ Pavlica, ibid

¹⁰ Handbook, cookbook, guide...

Ipak, što se tiče samih javnih prostora, njihova politika nije uređena. Neko opšte rešenje bilo bi donošenje podzakonskih akata koji bi bili primenjivi na lokalnom nivou, a po mogućstvu i na nivou cele države. Pošto tako nešto za sada nije vidljivo, možemo prokomentarisati trenutnu situaciju.

Kako, dakle, preuzeti prostor koji pripada nekome? Bez velike mudrosti, dovoljno je samo da se uđe u taj prostor. Uz to, treba imati na umu da je, bez odobrenja vlasnika, ulazak nelegalan.¹¹ Sa druge strane, iz napuštenog objekta vas niko ne može izbaciti ukoliko sam vlasnik to ne zatraži od nadležnih organa. Scenario je nešto drugačiji kada su u pitanju vojni objekti.

4. Vojni objekti

Srbija nije bogata zemlja, ali vojnih objekata koje vojska više ne planira da koristi ima na stotine. Tačnije – 447.¹² Ovaj podatak bio je aktuelan još 2006. godine, kada je Vlada Srbije usvojila dva dokumenta: „Informaciju o nepokretnostima na teritoriji Republike Srbije” koje nisu neophodne za funkcionisanje Vojske i „Master plan“ raspolaganja ovim nepokretnostima.¹³ Neki od napuštenih objekata, jedan od njih je i zgrada Generalštaba¹⁴ u Beogradu, srušena tokom bombardovanja 1999. godine, nisu uvršteni u Master plan. No, trebalo bi krenuti od početka.

4.1. Fond za reformu sistema odbrane

Osnovan je kako bi rešio goruća pitanja ljudskih resursa u reformisanoj Vojsci Srbije.¹⁵ Ono što je javna tajna jeste da je najveći problem koji vojska

---

11 Većina napuštenih objekata ili nema vlasnike, ili oni samo postoje na papiru. Ili, što isto nije redak slučaj, žive u inostranstvu i nezainteresovani su za imovinu u Srbiji. Velikog broja napuštenih objekata vlasnik je država Srbija.

12 Vrsta i broj ponuđenih objekata: suinvestiranje u stanogradnju – 6 kompleksa, klubovi vojske – 42, kasarne – 51, sportsko-rekreaciono turistički centri – 7, aerodromi – 12, skladišta – 103, poligoni vežbališta i strelišta – 56, objekti uređenja i pripreme teritorije – 38, zemljište – 120 lokacija, ostalo (put, luka, vojna ekonomija i slično) – 18 kompleksa (Rančić 2008: 76); preuzeto iz: Tadić, Marina, 2011, Šta sa vojnom imovinom?, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd str 4.

13 Tadić, Ibid, str. 4

14 „Generalštab čeka kupca“, V. novosti, 24.05.2012. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:381138-Generalstab-ceka-kupca>

15 Pitanja reforme vojske je još jedno od gorućih pitanja ovog društva; (nikada i nikako nije stavljena granica, osim nominalne, koja je to vojska. U njoj se, bez obzira na nagla penzionisanja, još uvek nalaze osobe koje su nelustrirane i učestvovala su, recimo, u ratovima u Bosni i Hrvatskoj, a osim toga i vojna lica koja su mnogo bliža nekadašnjim jugoslovenskim vojskama) (prim aut).

ima namirenje obećanih stanova svojim pripadnicima. I to je negde u redu, mogli bismo se složiti da vojska treba da dobije stanove. S tim da to ne treba da se dogodi na uštrb drugih ljudi, takođe državljana ove zemlje, civila ili jednostavnije rečeno, onih koji nisu zaposlenih u vojsci. Ili još dalje, koji sa vojskom nemaju baš nikakve veze.

Sa komercijalizacijom vojne imovine počelo se 2004. godine. Tada je, još uvek u zajednici sa Crnom Gorom, vojska popisala objekte koje bi prodala. Namera je bila prikupljanje sredstava za reformu sistema odbrane. Poslujući kao «firma», Fond je trebalo da obezbedi novac koji bi bio upotrebljen za izgradnju 22.000 stanova za pripadnike vojske i Ministarstva odbrane (MO), za davanje nadoknada licima koja bi ostala bez posla tokom procesa reforme sistema odbrane, za nabavku opreme, za pomaganje vojne industrije i za slanje pripadnika vojske u mirovne misije.¹⁶

Ispostavilo se, po rezultatima, da je Fond uspeo da sklopi dobre poslove samo u Crnoj Gori. Lako je bilo prodati, čak po odličnoj ceni, objekte na obali Jadranskog mora. Srbiju je, pak, uzdrmala afera oko prodaje Vojnotehničkog instituta u Beogradu o čemu su građane izveštavali mediji. Usledili su smena direktora i postavljanje novog,¹⁷ pod političkim dirigovanjem, čime je bilo jasno da i političke partije imaju potrebu da učestvuju u raspodeli vojne imovine. Ubrzo zatim Fond je ugašen.

4.2. Master plan

Smene direktora, uticaj političkih partija postavljanjem sopstvenih kadrova, afere oko prodaje objekata, odnosno neprodaje, visoke cene, ustupanje objekata drugim ministarstvima bez naknade, sve je to uticalo na gašenje Fonda. Usledile su nova Strategija odbrane i Master plan. Zamišljen kao javno dostupna baza podataka o vojnim nepokretnostima koje više nisu potrebne, Master plan, osim snažnog imena, omogućava nam prvi put da sagledamo čime sve to vojska raspolaže. Predviđena su tri načina komercijalizacije imovine, i to:

1. prodaja putem tendera;
2. razmena sa institucijama koje koriste sredstva u državnoj svojini;
3. ulaganje u zajedničku izgradnju stanova.¹⁸

---

16 Vulekić (2006), preuzeto iz: Tadić, Šta sa vojnom imovinom?, str. 5

17 Prvi direktor Vladan Živulović smenjen je nakon afere oko prodaje Vojnotehničkog instituta. Na njegovo mesto postavljen je Obren Joksimović, funkcioner Demokratske stranke Srbije

18 Tadić, Šta sa vojnom imovinom?, str. 7

Predviđeni su, takođe, i ustupci za lokalnu samoupravu, kako bi se imovina na što bolji način iskoristila i njeno pitanje što pre rešilo.¹⁹ No, to se nije pokazalo od velike pomoći bez obzira na zainteresovanost lokalnih vlasti.

Propisi i obimna procedura sputavaju funkcionisanje ovog sistema. U sistemu prodaje učestvuje veliki broj državnih organa.²⁰ Cene objekata su ambiciozno visoke. Čitav plan je osmišljen pogrešno. Takva primena Master plana dovela je do toga da ne postoje poželjni kupci vojnih objekata, iako postoje zainteresovani korisnici. Giljotina propisa ne može tu mnogo pomoći, već treba pronaći kvalitetnije rešenje. Ovako, potencijalni korisnici još uvek nemaju svoje mesto, objekti zvrje prazni, vojna lica ne dobijaju stanove i sve u krug. Ono što dodatno brine jesu novi potezi nadležnih ljudi iz Ministarstva odbrane. Kao što su poslednje vesti da će napuštene objekte čuvati civilno obezbeđenje koje bi na godišnjem nivou koštalo oko dva miliona evra.²¹ U kasarnama su, bez obzira na ovo zatočeni milioni.

5. Privatizacija

Ono što se nameće kao pitanje za dalju analizu jeste privatizacija uopšte, odnosno, da li je ona uopšte rešenje?

Napuštena zdanja, bez obzira na to kog su stila, tipa ili namene, predstavljaju važan resurs, naročito u urbanim sredinama. U to smo mogli da se uverimo prilikom privatizacije u Srbiji ranih dve hiljaditih godina. Biznismeni sumnjivog kapitala, za ne tako velike, ali samo njima dostupne svote novca otkupili su napuštene objekte i nekadašnje privredne gigante pod izgovorom da će ih obnoviti i učiniti da se pokrene proizvodnja. Emisija *Insajder*, televizije B92 i ekipa koja je realizuje, u jednom od svojih serijala bavila se ovom problematikom.²² Kako smo saznali u pomenutim emisijama, nekretnine koje su otkupljene u privatizacijama su velike, ali,

---

19 To je podrazumevalo pravo preče kupovine, koje važi za lokalne samouprave ukoliko su zainteresovane za neki od objekata na svojoj teritoriji. U praksi se pokazalo da je model zamene imovine za imovinu najzastupljeniji. Po ovom modelu, lokalna samouprava preuzima vojnu nepokretnost, a zauzvrat predaje ili gradi stanove za pripadnike sistema odbrane u vrednosti koja je jednaka vrednosti preuzetog objekta.

20 Ministarstvo odbrane, Republička direkcija za imovinu, Poreska uprava, Vlada republike Srbije, Lokalna samouprava

21 „Civilni čuvaju kasarne“, Večernje novosti, 08.05.2012. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:378882-Civili-cuvaju-kasarne>

22 Službena (zlo)upotreba, premijerno emitovana u aprilu i maju 2009. godine <http://www.b92.net/insajder/arhiva/serijali.php?id=481>

mali je broj onih koji su ih otkupili. Tako sve možemo svesti na nekoliko svima dobro poznatih imena.

Oni su vlasnici nekih, još uvek napuštenih objekata, čija se namena i dalje traži, a ve ovo u velikoj meri uz pomoć države koja kao da nije osetljiva jedino na novac tih istih tajkuna.

Nećemo se prevariti ako napomenemo da se to isto događalo u gotovo svim bivšim socijalističkim republikama istočno od zida. Ali opet, način na koji je tržište nekretnina bilo zloupotrebjeno, a narod i stari vlasnici izmanipulisani, nekako je vidljiviji u slabijim ekonomijama i velikim teritorijama. Rusija tu prednjači. No, zaostavština velike vojne kulture prepoznatljiva je i za bivšu Jugoslaviju. Otud velikog broja potencijalno naseljivih i korisnih nekretnina.

Već smo u delu o reformi vojske postavili pitanje šta činiti sa napuštenom vojnom imovinom? Ovde ne nudimo rešenja nego predstavljamo mogućnosti. Naime, uvek treba poći od toga šta bi za jednu zajednicu bilo najkorisnije da se nađe na mestu napuštenog vojnog zdanja. O tome bi, baš zato, trebalo da odlučuju svi. Zapravo, ako se držimo zdrave logike, jedino tako bismo i mogli da saznamo šta je zaista potrebno jednoj zajednici.

Izvesna doza utilitarizma, svakako. Ne u onom milovskom smislu, mada o utilitarizmu ne treba raspravljati kao nečemu što može biti delimično, već u prostom sagledavanju mogućih rešenja i izbora odgovarajućeg, najkorisnijeg mogućeg za najveći broj ljudi.

Samim učešćem običnih građana, otvaraju se nova vrata za njihov veći doprinos. Tako primeri u praksi pokazuju da su ljudi samom participacijom poželeti da se dodatno uključe, što se videlo kroz dalje razvoje zajednica u kojima je zaživeo ovakav sistem odlučivanja.

Masovna privatizacija nije donela dobro, to je jasno.²³ Osim toga nije ni završena do kraja.²⁴ Opet, to je, danas, pitanje državne politike, i to velikih igrača, mnogo pre nego političara sa vlasti koje je narod izabrao u ovoj imitaciji demokratije. Pošto je poslednjim ustavom ukinuto plebiscitarno odlučivanje, pitanja preostalih velikih javnih preduzeća ostaju da se reše na zelenom stolu iza očiju javnosti.

---

23 „Pročerdane pare od privatizacije mogli smo da napravimo hiljadu kilometara puta“, Blic online, 08.06.2012. <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/327298/Pročerdane-pare-od-privatizacije-mogli-smo-da-napravimo-hiljadu-kilometara-puta>

24 Nekolicina javnih preduzeća još uvek čeka da bude privatizovano; neka od njih su nosioci velikog kapitala

6. Javni prostori

Javni prostor je, prema definiciji, područje koje je otvoreno i dostupno svim građanima, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu ili socio-ekonomsku pripadnost i dob.²⁵ Osnovne karakteristike tog prostora jesu da se nalazi u urbanoj sredini, građani ga najčešće koriste u slobodno vreme, u njima se sprovodi integracija pojedinca u socijalnu zajednicu i stvara se identifikacija čoveka sa sredinom u kojoj živi i ljudima.

6.1. Društveni centri

Društveni centri često se izjednačavaju sa javnim prostorima, naprosto zato što su oni najbolji oblik organizovanja u javnom prostoru. Javni prostor je takođe sinonim za slobodno vreme koje se provodi u društvenom centru.²⁶ To su nezavisne institucije kulturnog, društvenog ili političkog sadržaja, a koje se odlikuju dostupnošću sadržaja. Pružaju javne usluge i u njima se mogu sprovoditi najrazličitije društvene aktivnosti. Najčešće nastaju u skvotovima i predstavljaju značajan evropski fenomen.

Neke od aktivnosti društvenih centara su:

- organizovanje lokalnih aktivnosti;
- pružanje podrške manjinskim ili ugroženim grupama, poput izbeglica, emigranata i zatvorenika;
- pružanje prostora za razne inicijative, kao što su besplatna radnja, biblioteka, računarski centar, besplatni smeštaj;
- održavanje koncerata, aktivističkih sastanaka, izložbi, izvedbi, predstava.²⁷

6.2. Korisnost javnih prostora

Javni prostori su korisni (tačka). Sve koristi njihovog postojanja mogu se videti u mestima u kojima postoje. Zajednice u kojima postoje društveni centri bolje funkcionišu jer postoje servisi koji na to utiču. Pošto je briga o mladima od strane države otišla u istoriju, zajedno sa državom koja je to činila, na mladima je da sami povedu brigu o sebi. Takođe, to je prilika za mlade da pomognu zajednici, tako što će život u njoj unaprediti. Navešćemo dva, teritorijalno, bliska primera koja potkrepljuju napisano.

25 Otvoreno o javnim prostorima, 2012, priredili: Dobrica Veselinović i Mihailo Stevanović, Udruženje građana za demokratiju i građansko obrazovanje – Građanske inicijative, Beograd

26 U nekoj literaturi pominju se i kao društvene sredine ili društveni servisi

27 Tekst o javnim prostorima na Vikipediji, slobodnoj enciklopediji http://en.wikipedia.org/wiki/Public_space#Areas_of_usage

6.3. Primeri dobre prakse (Case study)

Znajući potencijale kojima napušteni vojni objekti raspolažu vidimo odličnu mogućnost za korišćenje. Dve kasarne u bivšim jugoslovenskim republikama dobile su svoj preobražaj.

Ljubljanska kasarna u Metelkovoju ulici postala je svetski fenomen.²⁸ Skvotirana nakon iseljenja JNA, pretvorena u društveni centar, danas predstavlja nezaobilazno mesto turista koji posećuju glavni grad Slovenije. Skvotiranje ove kasarne predstavljalo je pravu političku borbu između levih i desnih struja u Sloveniji 1993. ili, čak, klasnu borbu kako ju je nazvala u jednom svom eseju Lidija Radojević.²⁹

U Hrvatskoj, u Puli, skvotirana je kasarna Karlo Rojc.³⁰ Kada je 1991. JNA napustila objekat u njega su se naselile izbeglice. Od '97, pak, počinje borba za stvaranje društvenog centra. Danas je DC Rojc najveći skvot u Hrvatskoj. U njemu radi oko stotinu organizacija, a broj ljudi koji posete ovaj prostor broji se hiljadama.

Još jedno osećanje se tu prenosi kao važno, a to je ulazak civila u vojne objekte. I to je jedan vid pobede nad onim čega više nema. Kao deo reforme vojnog sektora spominjala se civilna kontrola. Ona je donekle uvedena novim administrativnim telima, civilnim ministrom i predstavnicima društva. Ali osim formalne upravne, šta ćemo sa običnim građanima? Jasno je da se mnogo toga promenilo i da današnja vojska nije ono što je nekad bila, kako bi to rekli ljubitelji uniforma. Toj današnjoj vojsci nisu potrebni resursi koji su staroj bili nedovoljni. Vojna lica ne treba više da se smatraju vulnerabilnom grupom kojoj je svako malo potrebna pomoć države. Treba dobro razmisliti o tome da li je reforma vojske uopšte sprovedena do kraja. No, i ovo je tema od koje se moramo ograditi jer prevazilazi obim ovog rada.

7. Inicijative građana

Osim korisnosti koju imaju za građane u servisno prostornom obliku, društveni centri nose sa sobom dodatnu dimenziju koja se može nazvati ideološkom. U okviru njih rešavaju se bitna pitanja neposredne demokratije. Mali ljudi³¹ imaju tu mogućnost da odlučuju u svoje ime i u

---

28 Zvanični sajt: <http://www.metelkova.org/>

29 Radojević, Lidija, 2012, Borba za javni prostor kao klasna borba, Na ruševinama kreativnog grada, za izdavača: Ana Vilenica i kuda.org, Novi Sad, str. 238-272

30 Zvanični sajt: <http://rojcnet.pula.org>

31 Sintagma nije baš najzahvalnija, jer sve ljude treba posmatrati jednako, ali se odomaćila u srpskom jeziku. Za autora karakterizacija „mali ljudi“ nosi sa sobom određenu jačinu.

ime zajednice, čime se obezbeđuje nesvakidašnji prag slobode, direktna primena neposredne demokratije u odlučivanju.³²

Takođe, društveni centri predstavljaju male ogranke zdravog razuma, komune u kojima se ne raspravlja samo o komunalnim pitanjima neke zajednice već i o rastu kriminaliteta, delikvencije, uticaja loših ideologija itd. Što je, kako se sada čini, za Srbiju na ovom stepenu razvoja jako bitno.

7.1. Reč-dve o neoliberalizmu: Neliberalizam u maloj sredini

Glavne odlike primene neoliberalizma kao politike jesu primene na globalnom nivou. Ako se neoliberalizam pokuša primeniti u maloj sredini, kakva bi bila palanačka, već dovoljno uvučena sama u sebe, pitanje je kako bi se primenio. Ipak, ono što može da se dogodi u gradu koji nije tako konzervativan jeste da bude prihvaćen.

Ovde se povlači ideja demokratičnosti, slobodnog donošenja odluka i učešća u vlasti. Suprotno od onoga što nam današnja demokratija u Srbiji pruža – odnosno, ne pruža.

Opet, neoliberalizam je ideologija, možda čak jedna od onih koje se, pod izgovorom, uvlače u bivša socijalistička društva. Čak, sve manje podmuklo, sada već prisilno i na pogrešan način.

S obzirom na okolnosti, dolazi do pada svih vrednosti i nepostojanja kritike kritika, država gubi vlast nad svim građanima, a naročito joj beže adolescenti. Ne postoji društvena solidarnost ni po najvažnijim pitanjima, ne postoje aparati kojima bi neki optimum bio ostvaren. Ono što se dešava jeste da su se svi preselili na socijalne mreže i da tamo komuniciraju, provode svoje živote i retko razmiljaju šta dalje. U takvoj otupeloj sredini nema razvijanja novog kritičkog građanstva. Za njihovo formiranje potrebni su društveni centri.

8. Zaključak

Kako obezbediti situaciju u kojoj svi pobeđuju? *Win-win* situacija, popularana u biznisu, moguća je jedino ukoliko su sve strane zadovoljne. Na pokazanim primerima iz regiona jasna je shema. Treba proći kroz nekoliko pitanja, pa tek ukoliko su na sva dâti odgovori možemo da govorimo o dobro urađenom poslu.

Ono što je problem javnih prostora jeste njihova neiskorišćenost. U

---

32 Primer Petog parka u Beogradu, zbog zastupljenosti u medijima; poslednji primer seče stabala u Šumicama; ali i nepopularni primeri seče platana na Bulevaru; gradnja Supervera u ulici Vojvode Stepe na Voždovcu; sudbina Gradića Pejton...

Srbiji danas, njihovo nepostojanje. Upirući prstom u park od strane gradskih vlasti i prostim – evo ti javnog prostora – ne postiže se ništa. Hvala, dobro je da parkovi postoje, ali park postoji kao otvoreno mesto na kome se ne može uticati na aktivnosti koje bi dovele do sinergije ljudi i učešća u rešavanju problema. Dodatni problem jeste što se javni prostor vezuje za slobodno vreme koje u životima građana Srbije retko da postoji. Danas, prosečan čovek, rastrzan svakodnevicom i frustriran ekonomskim nepravdama i elektronskim napravama nema mnogo vremena za razmišljanje. Dakle, potreban nam je prostor koji će biti negacija tog korpusa bezidejnosti i bezosećajnost. Zato se primeri šoping-centara koji niču po Srbiji i pretvaraju je u jednu ogromnu tržnicu, u kojoj bi ljudi trebalo da provode slobodno vreme, nikako ne mogu nazvati javnim prostorom.

Rad smo počeli pričom o revoluciji. Istina je da su revolucije kretale iz javnih prostora (trgovi, ulice, čak i parkovi), ne želimo ovde da budemo cinični i da kažemo da država zatvara oči pred problemima javnih prostora jer se plaši revolucije, to bi danas bilo smešno. Ipak, ono što se može dogoditi jeste revolucija u kojoj će javni prostori biti slobodni i zaista biti predati na korišćenje građanima. I takva promena bila bi revolucionarna.

Literatura

1. *Otvoreno o javnim prostorima*, 2012, priredili: Dobrica Veselinović i Mihailo Stevanović, Udruženje građana za demokratiju i građansko obrazovanje – Građanske inicijative, Beograd
2. *Priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti*, 2008, grupa autora i urednika, Savez za centar za nezavisnu kulturu i mlade, Multimedijalni institut, Platforma 9,81, BLOK, SU Klubtura, Zagreb
3. Pavlica, Damjan, 2006, *Diplomski rad: Skvoterski pokreti*, Fakultet političkih nauka, Beograd
4. Tadić, Marina, 2011, *Šta sa vojnom imovinom?*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd
5. Radojević, Lidija, 2012, *Borba za javni prostor kao klasna borba*, Na ruševinama kreativnog grada, za izdavača: Ana Vilenica i kuda.org, Novi Sad, str. 238-272
6. *Squatter's Handbook England 13th Edition*, 2009, Advisory Service for Squatters, London

7. Globalni sajt o skvotiranju: <http://planet.squat.net/>
8. Wikipedia, slobodna enciklopedija: <http://www.wikipedia.org/>
9. „Kasarne zarobile milione“, Večernje novosti, 28.02.2012. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:368386-Kasarne-zarobile-milione>
10. „Generalštab čeka kupca“, Večernje novosti, 24.05.2012. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:381138-Generalstab-ceka-kupca>
11. „Civili čuvaju kasarne“, Večernje novosti, 08.05.2012. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:378882-Civili-cuvaju-kasarne>
12. Blic online, 08.06.2012.
<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/327298/Procerdane-pare-od-privatizacije-mogli-smo-da-napravimo-hiljadu-kilometara-puta>
13. Blic online, arhiva, 11.12.2004.
http://www.blic.rs/stara_arhiva/tema/74527/Drzava-gubi-bar-10-miliona-evra
14. Rojc, zvanični sajt: <http://rojcnet.pula.org/>
15. Metelkova mesto, zvanični sajt: <http://www.metelkova.org/>
16. Internet veze:
17. <http://www.javniprostori.org/>
18. <http://www.kogradigrad.org/>
19. <http://ekspedicijainexfilm.blogspot.com/>
20. <http://povratakotpisanih.wordpress.com/>

Summary

This paper touches only a small part of the rarely investigated topic of public spaces and social centers in Serbia. The paper, in particular, relates to an abandoned military property and dilapidated facilities of the former Yugoslav Army. Through applied examples and good practice, from the two former Yugoslav republics, it manages to show how many good deeds can be achieved if citizens demand and listen themselves in a democratic way honoring freedom in decision making. By analyzing these, successful, cases of putting possible scenarios as proposed recommendations for

action, citizens are closer to activism in human rights. Criticism of facade democracy and pointing to the possibility of making better life, more organized at the local level are good models that are applicable everywhere in the developed world.

Ključne reči

public spaces, social centers, military barracks, Yugoslav People's Army, squatters movement, squat, squatting, Novi Sad, Belgrade, Metelkova mesto, Rojc, Dr Arcibald Rajs military base, neoliberalism, privatization, restitution, direct democracy, local government, general headquarters, Serbian Armed Forces

javni prostori, društveni centri, kasarne, Jugoslovenska narodna armija, JNA, Skvoterski pokret, skvotiranje, Novi Sad, Beograd, Metelkova mesto, Rojc, Kasarna Dr Arčibald Rajs, neoliberalizam, privatizacija, restitucija, neposredna demokratija, lokalna samouprava, generalštab, Vojska Srbije

Jelena Vuk

Tutor: mr Aleksandar Macura

Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)

Primena komunikacije Roadmap 2050.

1. Ekološka kriza Evropske unije

I dok je ekološka ravnoteža narušena pre oko 40.000 godina, ekološka kriza u kojoj danas živi svet je posledica urbanizacije i industrijalizacije, koje su praćene naglim porastom stanovnika u poslednja dva veka i iscrpljivanjem resursa, kako bi se zadovoljile sve potrebe populacije koja je dostigla sedam milijardi stanovnika¹. Ekološka kriza se izražava u ugroženosti stabilnog funkcionisanja oba dela čovekove sredine, i društvene i prirodne. Došlo je do narušavanja ravnoteže između prirodnih sistema nužnih za održavanje života i industrijskih, tehnoloških i demografskih potreba čovečanstva.

Evropska unija sprovodi ekološke politike koje se odnose na ovu, prirodnu komponentu životne sredine, rukovodeći se principima integrisanosti, principom predostrožnosti, prevencije, principom da posledice zagađivanja treba da budu srećene na samom izvoru i principom zagađivač plaća. U ovom radu ćemo se baviti onim delom ekološke politike koji se suočava sa krizom resursa, ali i kvalitetom životne sredine koji je u stalnom opadanju - emisijama ugljen-dioksida i energetsom efikasnošću.

Evropska komisija je u martu 2011. godine donela komunikaciju „A Roadmap for moving to a competitivelowcarboneconomy in 2050“ (u daljem delu teksta: Roadmap 2050), koja treba da predstavi okvir u kojem će se EU kretati, kako bi se postiglo održanje temperature na ispod 2 stepena celzijusa do 2050. godine i kojom bi se emisije ugljen-dioksida smanjile na 80-95 odsto u odnosu na baznu, 1990. godinu.

Dešavanja 2012. godine za sada, nažalost, nisu pokazala veliki napredak u kretanju ka zacrtanom cilju, a samit u Rio de Žaneiru, održan od 20. do 22. juna nije bio uspešniji od Kopenhagena. I dok Evropska komisija i Evropski parlament pokušavaju da donesu Direktive koje će pomoći borbi protiv klimatskih promena i koje će podstaći razvoj obnovljivih izvora

---

¹ Danilo Ž. Marković, *Socijalna ekologija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1994

energije, Savet, u kojem sede ministri država članica, onemogućava da se ostvare ambiciozniji ciljevi.²

Danska, koju je u julu nasledio Kipar na čelu Evropske unije, je, tako, priznala u aprilu da članice EU ne uspevaju da definišu konkretne akcije ni za vodu, morsku floru i faunu, korišćenje zemljišnih resursa i biodiverziteta, niti za obnovljive izvore energije, efikasnost upotrebe energije i upravljanje otpadom³.

2. Roadmap 2050

Pitanja energetske efikasnosti, obnovljivih izvora energije, nuklearnih elektrana, emisija CO₂ kao i pitanje zaštite životne sredine su neke od najvažnijih oblasti kojima se bavi Evropska unija. Rezultati koje države članice, međutim, pružaju nisu ujednačeni. Pitanja bezbednosti snabdevanja energijom zavise ne samo od država članica, već i od suseda. I dok je „svaka kap važna“, prema rečima evropskog komesara za životnu sredinu Janeza Potočnika, Evropa ne može sama da obezbedi energetski prosperitet. Evropska unija je odavno uvidela da se problemom klimatskih promena treba baviti kako unutar same unije, tako i na spoljnom planu, te je tako EU jedan od glavnih subjekata međunarodnih odnosa po ovom pitanju. EU razvija dugoročne politike u oblasti saobraćaja, energije i klimatskih promena. Roadmap 2050 bi trebalo da oblikuje energetske politiku EU za narednih nekoliko decenija i da njenu ekonomiju, koja bi se zasnivala na niskom nivou emisija, učini konkurentnom. Svrha dokumenta je da obezbedi investicije u energiju, transport, industrije i komunikacione tehnologije, ali i da ukaže na to da je potrebno da se donose nove politike na polju energetske efikasnosti.

Ova komunikacija pretpostavlja da će se godišnje redukcije koje danas iznose jedan odsto održati na tom nivou do 2020, a da će u periodu do 2030. godine godišnje redukcije iznositi 1,5 odsto, a da će dva odsto dostići u narednih dvadeset godina, u odnosu na „baznu“, 1990. godinu.

Roadmap 2050 analizira mogućnosti koje se kriju u različitim sektorima, od energetskog sektora, preko saobraćaja, zgradarstva i teške industrije do poljoprivrede. Ovde se najbolje može uvideti dejstvo principa integrisanosti pod kojim se podrazumeva povezivanje ekološke politike sa ostalim sektorskim politikama Evropske unije.

2 <http://www.euractiv.com/energy-efficiency/energy-efficiency-deal-blocked-vested-interests-news-512454>

3 <http://www.euractiv.com/sustainability/rio-observers-fear-weakening-earth-summit-proposals-news-512439>

2.1. Energetski sektor

Predviđa se da će uloga električne energije biti presudna kada je u pitanju smanjenje emisija ugljen-dioksida. Očekuje se da će se ona koristiti i u transportu i u grejanju umesto fosilnih goriva.

Udeo nisko karbonske energije u energetskom miksu država članica će rasti. Smatra se da će on iznositi 60 odsto 2020. godine, a do 2030. će taj procenat iznositi oko 80 odsto, da bi do sredine 21. veka dostigao punih 100 odsto. Da bi se to postiglo, potrebno je da se postojeće energetske tehnologije unaprede, navodi se u komunikaciji, ali i da postanu konkurentne na tržištu, kako bi došlo do njihove primene.

Razvoj obnovljivih izvora energije je, prema zelenim aktivistima u nekim zemljama, međutim, doveden u pitanje. Gardijan je saznao da EU pokušava da predstavi gas kao niskokarbonsko gorivo, kako bi omogućila da finansijska sredstva namenjena obnovljivim izvorima budu usmerene ka razvoju gasa. Na taj način bi se mogle ugroziti investicije u obnovljive izvore, kao i sami naponi da se bori protiv klimatskih promena⁴. Jedna od Direktiva koja bi trebalo da pomogne da se na vreme smanje emisije ugljen – dioksida jeste Direktiva o energetske efikasnosti, oko koje je, nakon višemesečnih pregovora, postignut kompromis 13. juna. Njen najambiciozniji član, član 6, predviđa stopu godišnje uštede od 1,5 odsto (u odnosu na prethodnu godinu). I dok je ovaj predlog Komisije bio podržan od strane Evropskog parlamenta (kao nadnacionalnog tela), on nije naišao na podršku Saveta ministara, bez kojeg nije mogao biti izglasan. Ovaj slučaj je pokazao da ne postoji jednoglasnost u težnji ka ovom cilju i da brojni drugi interesi, pre svega ekonomski, teže da budu zadovoljeni na uštrb smanjenja emisija.⁵ Epilog višemesečnih rasprava o ovoj direktivi jeste kompromis koji je išao u korist Saveta, a Bruk Rajli iz Prijatelja planete Zemlje je procenio da je dogovor o Direktivi „samo mali napredak“ u poređenju sa postojećom legislativom⁶.

2.2. Saobraćaj

Kako bi se emisije ugljen-dioksida, a koje su nastale u saobraćaju, smanjile, neophodno je da se unapredi efikasnost vozila, kroz nove motore, materijale i sam dizajn. Da bi saobraćaj bio održiv, Komisija smatra da treba

4 <http://www.euractiv.com/climate-environment/eu-emissions-rise-despite-climate-change-policies-news-513014>

5 <http://www.euractiv.com/energy-efficiency/energy-efficiency-deal-blocked-vested-interests-news-512454>

6 <http://www.euractiv.com/energy-efficiency/member-states-strike-deal-eu-ene-news-513301>

uvesti naplatu za zagađenje vazduha i zagušenja, naplatu za infrastrukturu, da treba unaprediti planiranje razvoja grada i poboljšati javni saobraćaj. U kasnijoj fazi predviđa se uključenje hibrdnih i električnih vozila, a koje napajaju baterije. Biogoriva su takođe opcija, kojoj će se prikloniti, ako elektrifikacija vozila ne stupi na snagu. Problem sa ovom vrstom goriva bi svakako bio pritisak na biodiverzitet i upravljanje vodama.

Jedan od primera smanjenja emisija u saobraćaju jeste i Evropski sistem trgovine emisijama (ETS) koji je 1. januara 2012. godine proširen na pokrivanje aviosaobraćaja – domaćeg i međunarodnog – funkcionišući sa aerodroma Evropske unije. Ovo je bio jedan od načina da se smanje emisije, ali i da se pokuša da se utiče na druge države, što je bio i jedan od ciljeva kada je EU ETS formiran. U martu, indijski zvaničnici su pozvali avio - prevoznike da se suprotstave zahtevima ETS-a, dok je u februaru Kina zabranila svojim avio – prevoznicima da učestvuju u ovoj shemi bez odobrenja vlade. U odbranu ETS-a, zvaničnici EU kažu da bi to ohrabrilo avio-kompanije da poboljšaju svoje performanse i zamene stare, manje efikasne letelice modernim, koje sagorevaju manje goriva. EU procenjuje da bi uvođenje ovih novih pravila koštalo samo 2 evra po putniku na transkontinentalnom letu. Komesarka KoniHedegard pripisuje ETS-u zasluge za smanjenje emisija u EU za više od 2 odsto: „Ovaj rezultat pokazuje zašto ETS ostaje pravi način za smanjenje emisija u Evropi“.

2.3. Zgradarstvo

Zgradarstvo je sektor u kojem se može mnogo postići kada je u pitanju energetska efikasnost. Emisije ugljen-dioksida u ovoj oblasti se mogu smanjiti za 90 odsto do 2050. godine, a od 2021. godine se očekuje izgradnja isključivo objekata koji će biti skoro sasvim energetski samostalni i održivi.

I dok su investicije u ovu oblast visoke, one jesu, dugoročno gledano, isplative, usled velikih ušteda u potrošnji goriva. Veći izazov od izgradnje „pametnih“ zgrada predstavlja poboljšanje efikasnosti postojeće infrastrukture. Analize koje su sprovedene predviđaju neophodnost porasta investicija na 200 milijardi evra.

2.4. Industrijski sektor

Emisije gasova staklene bašte se mogu smanjiti za 83 do 87 procenata do 2050. godine, u industrijskom sektoru u odnosu na 1990. godinu. Komisija zastupa stanoviše da će se to postići unapređenjem efikasnosti samih industrijskih procesa i opreme, recikliranjem, kao i uvođenjem tehnologija koje ne emituju CO₂. Biće potrebne godišnje investicije u iznosu od 10

milijardi evra kako bi se zaustavile emisije u industrijskom procesu. Ovo ne bi trebalo da dovede do nekonkurentnosti, osim u slučaju da se glavni konkurenti Evropske unije ne bave ovim pitanjem u skoroj budućnosti.

2.5. Poljoprivreda

Poljoprivreda je sektor u kojem redukcije emisija ugljen-dioksida ne mogu preći 50 odsto emisija iz 1990. godine. Štaviše, očekuje se da će se stepen smanjenja emisija ublažiti kada se pređe treća decenija 21. veka zbog povećane proizvodnje koja je posledica porasta broja stanovnika. Poljoprivreda će čak činiti trećinu ukupnih predviđenih emisija, jer će biti potrebno da se nahrani devet milijardi ljudi.

Na ovom mestu treba ukazati na porast stanovnika Zemlje kao jedan od uzroka ekološke krize. Industrijska revolucija je dovela do ubrzanog povećanja broja stanovnika, što je tražilo odgovor na pitanje: da li prirodni sistemi zemlje, ili ekosistemi, mogu da podnesu toliko brojnu populaciju. Povećanje broja stanovnika traži povećanje proizvodnje hrane, energije, mašina, otvaranje novih radnih mesta, a povećava se i potrošnja kiseonika, prirodnih izvora i pijaće vode.

3. Ulaganje u budućnost

Kako bi se u naredne četiri decenije ispunio željeni cilj – smanjenje emisija ugljen-dioksida za 80 do 95 odsto – potrebno je da dođe do znatnog porasta u investicijama. Komisija je izračunala da bi privatna i javna ulaganja trebala da dostignu brojku od 270 milijardi evra godišnje, što iznosi oko 20 odsto godišnjeg GDP-a Evropske unije.

U ovom smislu, najveći izazov koji čeka EU jeste privlačenje privatnih investicija. Iako se ovo dugoročno isplati kroz energetske uštede i povećanje produktivnosti, ostaje činjenica da je ovo još uvek nedovoljno istraženo, novo tržište, sa dosta nepoznanica.

Neke države su počele da stimulišu ulaganja u neke od kontroverznih izvora energije. Vlada Ujedinjenog Kraljevstva je, na primer, najavila najveće reforme u energetskom sektoru u poslednjih 20 godina. Ove reforme su dovele do upozorenja od stane potrošačkih grupa i „zelenih“ aktivista da će povećati račune, kazniti obnovljive izvore energije i podstaći razvoj nuklearne energije, prema kojoj su mnogi aktivisti skeptični⁷.

---

7 <http://www.euractiv.com/energy/uk-government-announces-biggest-energy-reforms-20-years-news-512918>

Kao što je više puta napomenuto, dugoročno gledano investicije jesu isplative, a energetske uštede će sliti između 175 milijardi evra godišnje uštede i 320 milijardi u budžet EU. Zavisnost od uvoza će svakako u značajnoj meri opasti.

Javne investicije će biti ključne u početnom periodu, kao i investicije Evropske investicione banke i Evropske banke za obnovu i razvoj.

Čak i ako ostatak sveta ne krene stopama kojima se kreće EU, glavna korist EU će biti zaštita ekonomije od visokih cena fosilnih goriva. Ako se značajni koraci ne preduzmu, na globalnom nivou, fosilna goriva kao neobnovljiv resurs će biti gotovo iscrpljena. Ovo pitanje je veoma bitno, naročito ako se osvrnemo na naftne šokove iz sedamdesetih koji su doveli do visokih inflatornih stopa, trgovinskog deficita, smanjenja kompetitivnosti i porasta nezaposlenosti.

Međunarodna agencija za energiju je procenila da je potrebno 36 triliona dolara da bi se do 2050. godine smanjile emisije CO₂ za 50 odsto u odnosu na 2005. godinu i ograničio porast temperature na 2 stepena celzijusa. Suma za ove potrebe se nalazi na vrhu investicija u vrednosti od sto triliona dolara predviđenih za energetske sektor, ako trenutne politike ne budu promenjene. Ali ova studija ukazuje da postoje ogromni povraćaji ovih investicija – dugoročne energetske uštede bi se vratile u trostrukom iznosu.⁸

Povećanje kvaliteta života bi trebalo da bude najznačajniji benefit od implementacije saveta koje sadrži Roadmap 2050. Elektrifikacija saobraćaja i smanjenje emisija bi smanjilo zagađenje vazduha za 65 odsto do 2030. godine, u odnosu na 2005. godinu. Uz ove mere bi se smanjili izdaci za zdravstvo, a stopa mortaliteta bi bila smanjena.

3.1. Nova radna mesta

Komisija, u korist ulaganja u zeleniju budućnost, navodi da je za samo pet godina došlo do otvaranja novih radnih mesta u sektoru obnovljivih izvora sa 230.000 na 550.000. Građevinski sektor nudi veliki broj kratkoročnih prilika za posao. Potrebna je obučena radna snaga, naročito u građevinskom sektoru, u tehničkom sektoru, inženjerstvu i istraživanju.

Evropska unija treba da radi na razvoju novih tehnologija kroz povećanje edukacije, treninge, programe pomoću kojih bi se prihvatile nove tehnologije, kroz R&D i preduzetništvo, kao i uz pomoć stvaranja pozitivnih uslova za investicije.

---

⁸ <http://www.euractiv.com/energy-efficiency/iea-energy-efficiency-save-trill-news-513231>

4. Zaključak

Kada bi došlo do ispunjenja cilja od 80 odsto redukcije emisija CO₂, ne samo da bi građani EU živeli u barem za nijansu svetlijoj tački severne hemisfere, već bi poraslo poverenje u političke aktere, imali bi sigurnost u snabdevanju, manju nezaposlenost, i manje račune za struju.

Ako pogledamo prvih godinu dana, u kojoj je trebala da dođe do promena, nemamo razloga da budemo optimisti.

U Evropskom birou za životnu sredinu (EEB), na primer, koordinira seKulprodukt kampanja, kako bi se promovisala potrošačka dobra koja koriste manje energije. Aktivisti za životnu sredinu su se nadali da će 2012. godina biti godina kada će Direktiva Ekodizajnzadržavati omogućiti korisnicima da uštede milijarde evra kada su energetske računi u pitanju, postavljajući obavezujuće standarde za materijal za kancelariju, motore i osvetljenje. Ali, u praksi, jedan proizvod je odobren 2008. godine, sedam 2009. i tri 2010. godine. NVO koje se bave životnom sredinom upućuju na studiju objavljenu 2010. od strane Ökopol instituta, koji je testirao koliko je efikasno i isplativo kupovati energetske efikasne proizvode. Rezultati danske studije su pokazali da dok su ovi proizvodi ponekad skuplji za kupovinu, dodatni trošak se isplati kroz niže energetske račune⁹.

EU ETS dobija sve manje podržavalaca, Ekodizajn nije zaživeo u potpunosti, a pojedine države nisu pokazale volju za unapređenje sopstvenog sistema obnovljivih izvora energije.

Emisije gasova sa efektom staklene bašte su, na primer, porasle 2010. godine, uprkos ekonomskoj recesiji i politikama koje su trebale da pomognu borbi protiv klimatskih promena. Evropska agencija za životnu sredinu, koja je obradila podatke, je saopštila da je porast nastao usled ekonomskog oporavka u nekim oblastima i hladnije zime. Emisije bi bilo čak i više da nije bilo porasta u proizvodnji energije iz obnovljivih izvora, pre svega solarne energije i energije vetra¹⁰.

Sa druge strane, čini se da će 25 zemalja članica ispuniti, ili čak nadmašiti cilj za 2020. godinu, barem kada su u pitanju obnovljivi izvori energije¹¹.

Roadmap 2050 nije imao za cilj samo da dovede do novih politika i do toga da se emisijama dodele troškovi. Trebalo je i treba da se javnost uključi u

9 <http://www.euractiv.com/sustainability/commission-passive-waste-ecodesign-enforcement-news-512756>

10 <http://www.euractiv.com/climate-environment/eu-emissions-rise-despite-climate-change-policies-news-513014>

11 Luksemburg (-2,1) i Italija (-0,9) najverovatnije neće uspeti da dođu do cilja, u *EU energypolicy to 2050*, *The European WindEnergyassociation*

te akcije i da sama da doprinos. Između ostalog, domaćinstva i jesu najveći i najneefikasniji potrošači energije.

„Isključenje punjača za mobilni telefon kada ga ne koristite je nemoćan gest, kao pokušaj da se Titanik spasi kafenom kašičicom... Isključenje termostata je najefektniji način da se uštedi energija za prosečnu osobu – to može da smanji vaše račune za grejanje za 10 odsto“. Da bi se to postiglo, potrebno je ipak nešto više od postavljanja strategija na internet.

5. Literatura

1. Commission Staff Working Paper, Final report of the advisory Group on the Energy Roadmap 2050, 2011;
2. Communication from the Commission: A Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050, 2011;
3. EU Energy policy to 2050, European Wind Energy Association, March 2011;
4. Marković, Danilo Ž, Socijalna ekologija, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1994;
5. Mek Kej, Dejvid, Sustainable Energy – Without the Hot Air, 2008;
6. Sustainable Energy – Without the Hot Air, David J.C. MacKay;
7. Vodič kroz EU politike, Energetika, Evropski pokret u Srbiji, 2010;
8. www.euractiv.com;
9. www.roadmap2050.eu;
10. ec.europa.eu.

Summary

The aim of the Roadmap 2050 is to achieve 80-95% emission reductions by 2050. In this text we tried to present what has been happening in the EU, in regard of this communication. It seems that there is not enough political nor economic will to incorporate recommendations that were put in the Roadmap 2050 in the legislative system, into the Directives.

Nevertheless, it is shown that there has been some progress, and the fact is that the EU is doing more in regard of this problem than any other country. It is not impossible to achieve the target (yet) but it will be soon if member states don't harmonize their policies that, also, need to be implemented.

Ključne reči

Evropska unija, Roadmap 2050, energetska efikasnost, emisije CO₂, direktiva European Union, Roadmap 2050, energyefficiency, CO₂ emissions, directives

≈ **BIOGRAFIJE STUDENATA** ≈

Dario Govedarović

Dario Govedarović rođen je 1987. godine u Beogradu, Republika Srbija. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Beogradu. Trenutno je na završnim godinama na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i Instituta za ekonomiju i menadžment Univerziteta Sophia Antipolis u Nici. Glavna interesovanja su mu ekonomska teorija, makroekonomska analiza i mikroekonomija. Planira dalje usavršavanje u struci.

Dorđe Petrović

Rođen u Valjevu. Kao maturant tehničke škole, osvojio prvo mesto na Republičkom takmičenju iz engleskog jezika u konkurenciji od preko 120 gimnazija. Tokom srednje škole, bio je izabran da pohađa 4 ciklusa seminarara (zimski, prolećni, letnji, jesenji) Istraživačke Stanice Petnica, na kursu računarstva. Kao student, osvojio stipendiju fondacija USAID i WorldLearning i proveo godinu dana na studijama u Sjedinjenim Američkim Državama. Trenutno studira na Fakultetu Organizacionih Nauka, smer Informacioni Sistemi i Tehnologije. Takmičarski se bavi debatom i rešavanjem poslovnih studija slučaja. Postigao brojne uspehe na takmičenjima: prvo mesto u elevator pitch-u u Beogradu, prvo mesto u resavanju studije slučaja „inovacije“ za Banku Intesu, najbolji govornik na Case Challenge Zagreb 2012, takmičio se u finalima brojnih debatnih turnira. Tokom svog akademskog života bio je član mnogih nevladinih i studentskih organizacija. Volotirao u Evropskom pokretu, lokalno veće u Valjevu, i brojnim organizacijama civilnog društva. Član mreže alumnista Stejt Department programa, alumnista Evropskog pokreta i alumnista Beogradske Otvorene Škole. Uvek ima pozitivan stav prema životu i svemu što mu se dešava. Shodno tome, njegov moto je „stay hungry, stay foolish...“

Jakov Bojović

Jakov Bojović rođen je 1990. u Beogradu. Trenutno je student treće godine Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Ima široka istraživačka interesovanja, a posebno je usredsređen na teme iz političke teorije i komparativne politike. Učestvovao je na brojnim seminarima, okruglim stolovima i konferencijama, među kojima su *Third and Fourth Central and Eastern European Forum for Young Legal, Social and Political Theorists*; *European Model United Nations – Maastricht 2011*; *Škola političke filozofije i demokratije dr Zoran Đinđić*; *Politička odgovornost u BiH: Teorijski i praktični pristupi*; *Šta dalje: Suočavanje sa prošlošću u Srbiji* i brojni drugi. Ovo je njegov šesti autorski rad iz oblasti političke teorije i analize. Dobitnik je *Nagrade Milovoja Jovanovića i Luke Čelovića za najbolji rad iz oblasti pravnih i ekonomskih nauka* za akademsku 2011/2012 godinu (za rad *Amartya Sen's Justice: An Idea and a Proposal*). Angažovan je na nekoliko različitih projekata. Osnivač je i predsednik NVO Politheor – centar za razmenu ideja.

Верица Кугић

Рођена је 26.8.1989. године у Власеници (Република Српска). У Шековићима је завршила основну школу и гимназију општег смијера. Студије политикологије уписује академске 2008/09 у Сарајеву, да би после завршене прве године, исте наставила на Факултету политичких наука у Београду. Студенткиња је четврте године, са тренутним просјеком оцјена 9,53. Стипендиста је Фондације Конрад Аденауер и потпредсједник Омладине Врачара, Српске напредне странке. Полазник је XIX генерације ДАУС-а, Београдске отворене школе, а учествовала је на многим семинарима, конференцијама, форумима, дебатама и школама у земљи. Као радно искуство наводи подршку Народној Скупштини у организовању ПС ОЕБС-а, као и ПС ЦЕИ-а. Области интересовања: међународни односи, политичка теорија, политичка култура, политички маркетинг, изборна кампања и модни дизајн. Говори енглески и руски, а служи се италијанским и шпанским језиком. Алумниста је гимназијског листа „Тим“, као и аутор модних ревија.

Jelena Nogulović

Autorka je diplomirani politikolog za međunarodnu politiku. Diplomirala je na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu 2011. godine. Trenutno je na master studijama međunarodne politike. Osim devetomesečnog stažiranja u Narodnoj skupštini Republike Srbije u Odeljenju za inostrane poslove i volontiranja u NVO „Srbija u pokretu“, pohađala je brojne seminare, kurseve i treninge. Dobitnica je prestižne stipendije „Dositeja“ Fonda za mlade talente. Trenutno stažira kod Poverenice za zaštitu ravnopravnosti u Sektoru za unapređenje zaštite ravnopravnosti, međunarodnu saradnju i projekte. Bila je polaznica XIX generacije studenata Odeljenja za napredne dodiplomske studije Beogradske otvorene škole u školskoj 2011/2012. godini. Rad je nastao tokom stažiranja u Centru za međunarodne i bezbednosne poslove (ISAC Fond), u saradnji sa mentorima Natanom Albaharijem i Jelenom Kajganović, kojima se ovim putem neizmerno zahvaljuje na ukazanoj pomoći, korisnim savetima, podršci i beskrajnom strpljenju.

Tamara Branković

Jula 2012. godine diplomirala sam međunarodnu politiku na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Trenutno volontiram u Odeljenju za spoljne poslove Narodne skupštine Republike Srbije, gde asistiram u radu sekretara Delegacije Narodne skupštine pri Centralno-evropskoj inicijativi. Moja prethodna radna iskustva obuhvataju stažiranje u *Heinrich Böll Stiftung* – Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu tokom 2012. godine, kao i volontiranje u Beogradskom centru za ljudska prava 2011. godine. Oktobra 2012. počinjem svoju prvu godinu na master programu *Interdisciplinary Joint Master's Programme in South-Eastern European Studies* na Univerzitetu u Beogradu, u čije aktivnosti sam već sad uključena kroz razradu koncepta budućeg regionalnog istraživačkog

Tamara Biljman

Tamara Biljman, 13.05.1990, rođena u Slovenj Gradecu. Apsolvent je na Filozofskom fakultetu na katedri za Istoriju umetnosti. U toku studija pohađala je dve radionice „Jevrejska umetnost i tradicija“ (2011. i 2012), završila je kurs „Umetnost i kultura u socijalističkoj Jugoslaviji“ u organizaciji Muzeja savremene umetnosti u Beogradu (2011/12). Student je XIX generacije BOŠ-a, na dodiplomskim naprednim studijama. Tokom studiranja sam počela da radim kao filmski kritičar i novinar za dva online magazina, „Wannabe magazine“ (2011 –) i „Šta žene žele“ (2012 –). Imala sam priliku da budem stručni saradnik na izložbi „Katarina Ivanović – Slika u ogledalu“. Bila sam angažovana u izradi studentskog dokumentarnog filma o Starom Sajmištu (2010) u okviru predmeta Zaštita nasleđa. Učestvovala sam na Međunarodnoj konferenciji „Arhitektura i ideologija“ sa radom „Kulise pozorišne politike“ (2012).

Stevan Tatalović

Stevan Tatalović je na samom kraju studija, što ne znači kraj njegovog akademskog usavršavanja. Nakon ovog rada posvetiće se daljem istraživanju manje vidljivih socioloških problema u urbanoj sredini. Aktivan na polju civilnog društva, kroz jedan humanitarni projekat i drugi koji za cilj ima širenje svesti o poznavanju prava. Obožava slobodno vreme. Nada se da će svoju karijeru, nakon par godina, usmeriti samo u jednom pravcu – da slobodno vreme posveti pisanju.

Jelena Vuk

Rođena je u Beogradu 1989. godine, gde je završile osnovnu školu, Prvu beogradsku gimnaziju i 2008. godine upisala Fakultet političkih nauka, smer za novinarstvo i komunikologiju, na kojem je diplomirala 2012. godine. Učestvovala je na brojnim stručnim seminarima iz oblasti novinarstva i zaštite životne sredine. Član je Debatnog kluba Fakulteta političkih nauka sa kojim je organizovala tribine i javne debate na fakultetu. Studentkinja je XIX generacije studenata Beogradske otvorene škole.

**Tutori u Odeljenju za napredne dodiplomske studije
Beogradske otvorene škole
u akademskoj godini
2011/2012**

Prof. dr. Siniša Zarić

Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Mr. Slobodan Marković

Serbian Ministry of culture, information and information society

Paola Petrić

Heinrich Böll Stiftung – Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu

Natan Albahari i Jelena Kajganović

Centar za međunarodne i bezbednosne poslove (ISAC Fond)

Svetlana Lukić

U.G. Peščanik

Olga Manojlović Pintar

Institut za noviju istoriju Srbije

Nataša Malinović

Beogradska otvorena škola

mr Aleksandar Macura

Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)

